Alphonse Daudet

Sapho

roman

Editura Eminescu

ALPHONSE DAUDET

Sapho

Moravuri pariziene

53

În româneşte de Livia Storescu

Cu un cuvânt înainte de Acad. Iorgu Iordan

EDITURA EMINESCU
1972

Cuprins

Cuvânt înainte 4
I 12
II 20
III 33
IV 48
V 59
VI 74
VII 91
VIII 108
IX 124
X 135
XI 143
XII 152
XIII 163
XIV 172
XV 182

Cuvânt înainte

ROMANUL SAPHO *L-AM CITIT CU încântare în tinereţe, când eram student la Universitatea din Iaşi. Din întâmplare, mi-a căzut în mână recenta traducere – foarte reuşită, de altfel – a Liviei Storescu, pe care o apreciez încă de la examenul ei de licenţă trecut* magna cum *laude în faţa unor profesori exigenţi ca filologul Al. Philippide şi criticul G. Ibrăileanu. De aceea, am primit bucuros să prezint cititorilor noştri romanul* Sapho, *analizându-l concis, totuşi sub toate aspectele lui, ca un modest, dar statornic discipol al lui Ibrăileanu.*

În 1884, Alphonse Daudet, celebrul scriitor progresist, aflat la apogeul carierei sale literare, publică romanul Sapho, *cu dedicaţia „Pentru fiii mei, când vor avea douăzeci de ani", care defineşte oarecum şi rolul educativ al cărţii.*

Titlul este porecla dată, în lumea boemei artistice din roman, lui Fanny Legrand, model al sculptorului Caoudal pentru opera sa, care reprezintă pe poeta elină Sapho, fără nicio legătură însă cu eroina sau cu tematica romanului.

Romanul a apărut în 200.000 de exemplare (tiraj cu totul remarcabil în 1884!). „Un succes cum nu s-a mai văzut!" se bucura editorul Charpentier. Iar scriitorul Léon Daudet, fiul autorului, istoriseşte în Quand vivait mon père (Când trăia tatăl meu) *că, fiind pe atunci licean,*

trecea zilnic prin Grădina Luxembourg, unde ca şi-n omnibuze şi-n locurile publice, lumea avea în mâini cartea cu copertă galbenă; profesorii îl felicitau, iar casa lui Daudet de la Paris şi cea de la Champrosay, unde-şi petrecea vara, ajunseseră centrul activităţii literare a capitalei. Un succes, adăugăm noi, confirmat, după aproape un secol de la apariţia cărţii, de către critici autorizaţi care consideră Sapho *drept unul dintre romanele cele mai bine scrise ale literaturii franceze şi cel mai frumos roman, devenit operă clasică, al lui Alphonse Daudet.*

Scriitorul este cunoscut cititorilor români, căci în anii din urmă i s-au publicat în traducere: Tartarin din Tarascon, Scrisori din moara mea, Povestiri de luni *şi* Jack*.*

Înainte de a comenta romanul Sapho*, să prezentăm o schiţă sumară a vieţii autorului. Daudet s-a născut la Nîmes, în Provence, în 1840. După ruina financiară a tatălui său, familia se mută la Lyon, unde, în cincisprezece ani, tânărul Daudet părăseşte liceul pentru a-şi câştiga existenţa ca repetitor la colegiul din Alès. În 1857 e la Paris lângă devotatul său frate Ernest, iar în 1858, publică un volum de versuri, vag romantice,* Îndrăgostitele*. E numit apoi al patrulea secretar al ducelui de Morny, în timpul lui Napoleon al III-lea. În 1867 se căsătoreşte cu Julia Allard, fiica unui industriaş, întemeindu-şi un cămin tihnit de care nu avusese parte în tinereţea lui plină de lipsuri, şi în acelaşi an apare* Piciul (Le petit Chose)*, volum cu caracter autobiografic. În 1869 urmează celebrele* Scrisori din moara mea*, apoi începutul ciclului* Tartarin din Tarascon *(1872), iar în 1873* Povestiri de luni*. Având o sănătate şubredă, îşi consacră viaţa, cu o rară tenacitate, activităţii literare. Astfel apar rând pe rând romanele* Fromont junior şi Risler senior, Nababul, Numa Roumestan, Nemuritorul, *etc. toate cu teme contemporane şi scrise de pe poziţii realist-critice. Moare relativ tânăr în 1897.*

Şi în Sapho*, materia o constituie moravurile*

contemporane, limitate, după cum o spune şi subtitlul cărţii, la moravurile pariziene şi – precizăm noi – la boema artistică pariziană, ale cărei racile le demască. Pe acest fundal se desprinde nepotrivita legătură sentimentală a lui Fanny Legrand cu tânărul student meridional Jean Gaussin.

Romanul e autobiografic, scrie Léon Daudet, căci Alphonse Daudet a trăit această nefastă aventură şi o dezvăluie cu scopul, bineînţeles nemărturisit, şi absent în roman, ca experienţa lui să servească drept lecţie. (Conform cu dedicaţia citată mai sus.)

Nu este vorba de o predică abstractă. Autorul exemplifică concret, cu o măiestrie literară superioară, atmosfera cercurilor artistice ale epocii şi aventura sentimentală, consecinţa acestei atmosfere cât priveşte aspectele ei nefericite.

Deşi dragostea descrisă în roman este senzuală, nu există niciun rând care să nu poată fi citit de orice adolescent. Daudet spune: „Am scrupule de moralitate şi o oarecare dragoste pentru morală. Nu vreau să murdăresc spiritele. Nu cred că trebuie să spui totul şi foarte adesea îmi înfrânez condeiul."

Sapho *e un roman cu subiect nou şi cu factură nouă. În alte romane cu conţinut similar femeia uşoară este o curtezană îngrozitoare sau eroică în felul damei cu camelii. Fanny Legrand, fata din popor, orfană de mamă, cu un tată beţiv, de meserie birjar, e o femeie frumoasă, dar obişnuită, îndrăgostită şi* „bonne fille", *cu un fond vulgar, o Manon Lescaut rediviva, crescută la întâmplare. La şaptesprezece ani, sculptorul Caoudal o „culege" la un bal popular, şi şi-o face prietenă timp de patru ani, educând-o cu profesori de canto, pian, călărie, etc. Fanny e victima orânduirii vremii şi a moravurilor din boema pariziană în care se învârtea. Însuşi sculptorul spune că avea „gustul căsniciei", dar că n-a avut noroc în legăturile ei, fiecare destul de lungă. Poetul La Gournerie i-o răpeşte sculptorului, şi o părăseşte după trei ani. Urmează*

romancierul Dejoie, care moare, apoi Ezano, de la Belle-Arte, care se însoară şi Flamant, frumosul gravor, care, falsificând bancnote pentru ca să-i menţină luxul, e condamnat la zece ani închisoare. Lansată în lumea galantă, Fanny fuge de artiştii care i-au făcut atâta rău. Autorul nu o înfăţişează la începutul romanului ca îndrăgostită nebună de Jean Gaussin de care se „agaţă” marital şi renunţând la lux. Spre deosebire de Manon Lescaut, e dezinteresată şi fidelă când iubeşte, iar la gândul că ar putea să-şi piardă iubitul, îşi găseşte un serviciu ca să înlăture ruptura din lipsă de bani, şi scrie lui Jean că-i este ataşată „ca un câine”.

Jean Gaussin e victima pe care ne-o înfăţişează Daudet pentru a ilustra primejdia acestor legături. Student meridional de douăzeci şi unu de ani, frumos, cam provincial şi, mai ales, foarte cinstit, ceea ce explică sentimentele sale curate şi toată comportarea lui corectă. La început rupe cu Fanny ca să nu-i tulbure existenţa, el neavând cu ce s-o întreţină. Dar după ce ea îl îngrijeşte cu prilejul unei boli şi după ce avutul i-a fost vândut la mezat, se crede obligat să rămână cu ea. Aflându-i apoi trecutul aventuros printre oameni celebri, vrea s-o părăsească din demnitate, totuşi îl reţine o ciudată gelozie retrospectivă. Fiind strâmptoraţi băneşte, se mută amândoi în împrejurimile Parisului. Jean se simte ruşinat şi furios că a ajuns un captiv decăzut, în timp ce îşi aşteaptă numirea într-un consulat. Îl salvează logodna cu Irène, iar Fanny îl recucereşte, prin vechea lui gelozie pe Flamant, acum eliberat, cât şi prin fatala obişnuinţă.

Sapho *este o operă plină de adevăr şi de ţinută etică şi aceasta rezultă din bogăţia analizei obiective şi din evoluţia firească a personajelor, din critica mediilor pariziene, din observaţiile autorului, moralist şi liric de talent. Ideile de cinste, bunătate şi devotament străbat romanul, de la un capăt la altul, fără ostentaţie, dar cu atât mai impresionante, întrucât rezultă din faptele oamenilor. Citâm la întâmplare: Fanny răspunde la un*

moment dat lui Jean: „Vezi tu, dragule, frumos este să fii simplu şi cinstit ca tine...” Iar mai departe Jean îşi spune: „Va să zică e adevărată izbăvirea prin dragoste de care vorbesc poeţii etc... Se simţea mândru gândindu-se că el, numai prin puterea cinstei lui, o va scoate, poate pentru totdeauna, din desfrâu”. – Jean îi recunoaşte devotamentul: „Cu ce dragă inimă primise ea viaţa aceasta de lipsuri, fără păreri de rău, fără plângeri, cu gândul numai să-i fie lui bine etc.”

După cum am mai spus, Fanny e şi o fiinţă bună. Când avea apartament, ţinea la dânsa pe mama ei vitregă, fiindcă fusese miloasă cu ea în copilărie, şi aceasta, ca s-o smulgă de la ticălosul ei de bărbat care o bătea. Când Césaire, unchiul lui Jean, e deznădăjduit că a pierdut la cărţi opt mii de franci, bani cu care urma să cumpere un teren de vie, Fanny împrumută ca pentru sine această sumă spre a-l îndatora. Iar pe Joseph, copilul din provincie al lui Flamant, îl creşte, după ce îi moare bunica, şi la sfârşitul romanului, îi spune foarte simplu lui Jean: „Făgăduisem şi m-am ţinut de cuvânt”.

Există în Sapho *şi alte aspecte reconfortante din punct de vedere moral. Într-adevăr, în boema pariziană a epocii sale, pe care Daudet are meritul de a o fi descris atât de interesant, ne întâmpină diverse perechi de personaje, toate episodice, care ilustrează fiecare în alt mod, dar la fel de viu, cum trăiau în intimitate artiştii, legăturile lor sentimentale nepotrivite, pentru care îi pedepseşte însăşi viaţa: celebrul compozitor de Potter cu josnica lui dublă căsnicie, Déchelette care se sinucide din remuşcare după ce Alice Doré s-a omorât când el pleacă de la dânsa, apoi sculptorul Caoudal cu veşnicul regret după tinereţea lui şi cu amărăciunea de a fi mereu părăsit.*

Dintre personaje cităm, pentru a le pune în contrast cu restul, austera familie a lui Jean Gaussin din Sudul Franţei, şi o perindare pitorească de săteni provensali, iar la Paris, luminoasa figură a logodnicei lui Jean şi a unchiului ei, savantul medic Bouchereau.

Sapho *e un roman reprezentativ, cu numeroase personaje din medii diferite, ceea ce ajută posteritatea să cunoască oamenii de la sfârşitul secolului al XIX-lea tot aşa cum îi cunoaşte pe cei din secolul al XVIII-lea din* Manon Lescaut, *de abatele Prévost.*

Romanul oglindeşte o întreagă epocă; o epocă în care femeia neavând dreptul la dezvoltare intelectuală şi la un rol social de prim-plan era nevoită, pentru a se manifesta în societate, să recurgă la alte moduri de existenţă, oferite de epoca respectivă. Chiar dacă felul cum o prezintă autorul nu evidenţiază poziţia degradantă a femeii, ea se subînţelege.

Câteva cuvinte acum despre aspectul estetic al operei. „Construcţia romanului e o meserie”, spunea scriitorul. Pentru „a nu plictisi cititorul” (conform principiului său) el notează numai esenţialul, dar neobişnuit de viu şi, în consecinţă, cu atât mai artistic. Mulţi critici îl aşază alături de Anatole France, considerându-l ca şi pe acesta drept cel mai mare stilist francez. Stilul său este de multe ori eliptic, dar păstrează totdeauna claritatea şi eleganţa proprii limbii franceze, precum şi ritmul şi muzicalitatea frazei, model în ce priveşte fluiditatea şi puritatea. Lectura-i atentă înseamnează o adevărată şcoală pentru scriitorii de azi, în primul rând pentru cei tineri de pretutindeni, deci şi de la noi, atraşi adesea de moda ermetismului. Mihail Sadoveanu scrie în Anii de ucenicie *cum în adolescenţă citea cu plăcere şi folos pe A. Daudet. Exemplul lui trebuie urmat, căci nimeni nu se mai îndoieşte în zilele noastre de adevărul că, pentru formarea lor, scriitorii trebuie neapărat să cunoască şi operele celebre din literatura universală.*

Ca orice mare scriitor realist-critic, Daudet caută şi reuşeşte să redea imaginea exactă a vieţii. Prin mesajul său, el ne comunică o viziune clară, personală şi perfect adevărată a lumii, cu uşoara ironie şi discreta şi deosebita sensibilitate care-i sunt caracteristice. Iată cum izbucneşte autorul după cumplita explicaţie a lui Jean cu

tatăl său care află de ruptura logodnei cu Irène: „Ce suntem noi, ce sunt afecţiunile noastre cele mai duioase, cele mai apropiate de inima noastră, dacă o mânie care trece între două fiinţe din aceeaşi carne, din acelaşi sânge, smulge, răsuceşte şi ia cu sine dragostea lor, sentimentele fireşti cu rădăcini atât de curate şi de adânci, ca furia oarbă, de neînfrânat a unui taifun din mările Chinei, despre care cei mai căliţi marinari nu îndrăznesc să-şi amintească şi spun îngălbenindu-se: „Să nu vorbim de asta”.

Cu dragostea lui de om şi cu credinţa în viaţă, în cinste şi în moralitate, printr-un fel de optimism care zâmbeşte printre lacrimi, Daudet trezeşte în cititor sentimente de compasiune şi de solidaritate faţă de semeni, făcându-l mai bun, mai mărinimos. Acesta este preţiosul său mesaj umanist şi în romanul Sapho.

În totalitatea lui, acest roman ne apare, chiar numai la o foarte sumară analiză, drept o operă clasică, adevărată desfătare intelectuală care îmbogăţeşte pe cititor şi din punct de vedere educativ cât şi din acela al progresului social.

Acad. IORGU IORDAN

Pentru fiii mei, când vor avea douăzeci de ani.

I

— HAIDE, UITĂ-TE LA MINE... ÎMI plac ochii dumitale. Cum te cheamă?

— Jean.

— Jean şi mai cum?

— Jean Gaussin.

— Din Sud, înţeleg... Ce vârstă?

— Douăzeci şi unu de ani.

— Artist?

— Nu, doamnă.

— A! Cu atât mai bine...

Crâmpeiele acestea de fraze, aproape de neînţeles printre strigătele, râsetele, cântecele de dans ale unei serbări costumate, se schimbau – într-o noapte de iunie – între un cimpoier italian şi o ţărancă egipteană, în sera de palmieri şi de ferigi-copăcei cu care se isprăvea atelierul lui Déchelette. La stăruitorul interogator al egiptencei, cimpoierul răspundea cu naivitatea vârstei lui fragede, cu încrederea deplină şi mulţumirea unui meridional care nu vorbise multă vreme. Străin în lumea aceasta de pictori şi de sculptori, rătăcit de cum intrase la bal de prietenul care-l adusese, se plictisea de două ceasuri, plimbându-şi chipul frumos de bălai, ars de soare şi aurit, cu părul cârlionţat mărunt şi scurt ca pielicica de oaie a costumului său; în juru-i se ridica murmurul unui succes de care nu-şi dădea seama.

Dansatorii îl izbeau pe neaşteptate cu umerii, pictorii cei tineri râdeau bătându-şi joc de cimpoiul pe care-l purta strâmb şi de zdreanţa lui de la munte, grea şi

supărătoare în noaptea de vară. O japoneză cu privire de periferie şi cu nişte cuţite de oţel ce-i ţineau cocul ridicat cânta încetişor, întărâtându-l: *Ah, ce frumos, ce frumos e poştalionul...,* în timp ce o spaniolă în dantele albe de mătase, trecând la braţul unui şef de apaşi, îi îndesa cu putere sub nas buchetul ei de iasomie albă.

Nu înţelegea nimic din aţâţările acestea, se credea foarte caraghios, şi se retrase în umbra răcoroasă a galeriei cu geamlâc, mărginită de un divan lat, sub frunziş. Îndată, femeia venise să se aşeze lângă el.

Tânără, frumoasă? N-ar fi putut spune... Din rochia lungă şi strâmtă, de lână albastră, în care i se mlădia mijlocul plin, ieşeau două braţe rotunde şi fine, goale până la umeri; iar mâinile-i mici, încărcate cu inele, ochii cenuşii larg deschişi, măriţi de ciudatele podoabe de fier ce-i atârnau pe frunte alcătuiau un tot armonios.

Fără îndoială, o actriţă. Veneau multe la Déchelette; şi gândul acesta-l împiedica să se simtă la largul său, fiinţele de felul ei speriindu-l grozav. Femeia-i vorbea de foarte aproape, cu un cot pe genunchi şi capul rezemat în mână, cu o blândeţe gravă, cam obosită: „Eşti într-adevăr din Sud?... Şi ai păr aşa de blond!... E ceva neobişnuit”.

Voia să ştie de câtă vreme locuia la Paris, dacă examenul pentru consulat, pe care-l pregătea, era foarte greu, câtă lume cunoştea şi cum de se afla la serata lui Déchelette din strada Romei, atât de departe de Cartierul Latin.

Când îi spuse numele studentului care-l adusese... „La Gournerie... o rudă de-a scriitorului... ea-l cunoştea, fără îndoială...”, chipul femeii se schimbă, se întunecă deodată; dar el nu băgă de seamă, fiind la vârsta când ochii strălucesc fără să vadă nimic. La Gournerie îi făgăduise că vărul său va fi acolo, şi că-l va prezenta poetului. „Îmi plac atât de mult versurile lui... aş fi aşa de fericit să-l cunosc...”

Ea zâmbi cu milă de candoarea lui, dădu drăgălaş din umeri, în timp ce cu mâna îndepărta frunzele subţiri ale

unui bambus şi privea balul, să descopere cumva omul renumit.

În clipa aceea, serbarea scânteia şi se desfăşura ca apoteoza unei feerii. Atelierul, sau mai bine zis holul – fiindcă aici nu se prea lucra – era înalt cât toată vila, făcând din ea o singură încăpere uriaşă, iar pe draperiile-i de culoare deschisă, uşoare, văratice, pe storurile subţiri de pai sau de văluri străvezii, pe paravanele de lac, pe sticlăriile de toate culorile şi pe tufişul de trandafiri galbeni ce împodobea vatra unui cămin mare, în stilul Renaşterii, cădea lumina diferită şi ciudată a nenumăratelor lanterne chinezeşti, persane, maure şi japoneze, unele de fier forjat, tăiate în ogive ca o poartă de moscheie, altele de hârtie colorată, aidoma unor fructe, altele desfăcute în evantai, având forme de flori, de ibişi sau de şerpi; şi deodată, mari străfulgerări electrice albăstrii făceau să pălească miile de lumini şi învăluiau într-o văpaie de lună chipurile şi umerii goi, toată fantasmagoria de stofe, de pene, de fluturi, de panglici care se mototoleau prin bal şi se înălţau pe treptele scării olandeze cu balustradă largă, ce ducea la galeriile de la etajul întâi, peste care treceau gâturile contrabasurilor şi o baghetă de capelmaistru bătând frenetic măsura.

De la locul său, tânărul vedea totul printr-o reţea de ramuri verzi, de liane înflorite care se amestecau în decor, încadrându-l, şi, printr-o iluzie optică, aruncau la întâmplare în vârtejul dansului ghirlande de glicină pe trena de argint a rochiei unei prinţese, sau o frunză de dracena pe capul unei păstoriţe pompadour; iar pentru el interesul spectacolului era sporit acum cu plăcerea de-a afla prin egipteancă numele, toate glorioase, toate cunoscute, care se ascundeau sub travestirile acestea atât de felurite şi de-o fantezie atât de veselă.

Hăitaşul, cu biciul scurt de-a curmezişul pieptului, era Jadin; pe când ceva mai departe sutana ponosită a unui preot de ţară îl ascundea pe bătrânul Isabey, înălţat

printr-o pereche de cărţi de joc vârâtă în pantofii cu catarame. Moş Corot zâmbea sub cozorocul uriaş al unei şepci de invalid. Egipteanca îi mai arătă şi pe Thomas Couture, costumat în buldog, pe Jundt, în paznic de ocnă, şi pe Cham, într-o pasăre exotică.

Apoi câteva costume istorice şi grave, un Murat numai panaşuri, un prinţ Eugeniu, un Carol I, purtate de pictori foarte tineri, vădeau deosebirea dintre cele două generaţii de artişti; ultimii sosiţi, serioşi, reci, capete de oameni de bursă îmbătrâniţi de anumitele zbârcituri pe care le sapă grijile băneşti, ceilalţi, mult mai ştrengari, pictori începători, zgomotoşi şi neînfrânaţi.

Cu toate că avea cincizeci şi cinci de ani şi palmele academice[1], sculptorul Caoudal, în husar de iarmaroc, cu braţele goale, bicepşi de Hercule, în loc de sabretaş[2] cu o paletă de pictor bătându-l peste pulpele lungi, se învârtea pe lângă un cavaler singuratic de pe vremea şcolii La Grande Chaumitres[3], în faţa muzicianului de Potter, în muezin care petrece, cu turbanul într-o parte, imitând dansul pântecului şi ţipând *Alah, il Alah* cu glas piţigăiat.

Bărbaţii aceştia renumiţi şi veseli erau înconjuraţi de un cerc larg de dansatori care se odihneau; în rândul întâi, Déchelette, stăpânul casei, cu o căciulă înaltă, persană, îşi strângea ochii mici, nasul calmuc, barba ce încărunţea, fericit de veselia celorlalţi şi petrecând nebuneşte, fără să pară.

Inginerul Déchelette, o figură a Parisului artistic de acum zece-doisprezece ani, foarte bun, foarte bogat, cu veleităţi de artă şi cu purtarea liberă, cu dispreţul faţă de opinia publică pe care le dau călătoriile şi burlăcia, luase pe atunci întreprinderea unei căi ferata dintre Tauris şi

---

[1] Distincţie care se acordă de Academia Franceză oamenilor de ştiinţă şi artiştilor. (notele aparţin traducătoarei)

[2] Un fel de geantă turtită de piele, atârnată lângă sabie şi purtată, până la 1870, de cavaleriştii francezi.

[3] La Paris, în Montparnasse, şcoală de pictură potrivnică genului academic, pe care-l numea în argou „art pompier”, adică artă convenţională.

Teheran; şi-n fiecare an, ca să-şi vină în fire după zece luni de oboseală, de nopţi în cort, de înfrigurate galopuri prin nisipuri şi mlaştini, venea să petreacă vremea marilor călduri în vila din strada Roma, clădită după desenele lui, mobilată ca un palat de vară, în care întrunea oameni de spirit şi fete frumoase, cerând civilizaţiei să-i dea în câteva săptămâni esenţa din tot ce are ea mai înviorător şi mai gustos.

„A sosit Déchelette.” Vestea străbătea atelierele de îndată ce se văzuse ridicându-se, ca o cortină de teatru, uriaşul stor de pânză de la faţada cu geamlâc a vilei. Însemna că serbarea începe şi că vor avea două luni de muzici şi ospeţe, dansuri şi chefuri, care nu se potriveau de fel cu tăcuta toropeală a cartierului Europei în timpul vilegiaturilor şi al băilor la mare.

Déchelette, personal, n-avea niciun amestec în bacanala ce vuia la el zi şi noapte. Chefliul acesta neobosit petrecea cu o patimă rece, o privire nedesluşită, zâmbitoare ca după haşiş, dar de-o linişte, de-o luciditate de netulburat. Prieten foarte credincios, dând fără să numere, avea pentru femei un dispreţ de oriental, amestec de îngăduinţă şi politeţe, iar dintre cele care veneau acolo, atrase de marea lui avere şi de fantezia voioasă a mediului, niciuna nu putea să se laude c-a fost iubita lui mai mult de o zi.

„Oricum, e un om de treabă...” adăugă egipteanca ce dădea lui Gaussin desluşirile acestea. Întrerupându-se deodată:

— Iată-ţi poetul...

— Unde-i?

— În faţa dumitale... În mire de ţară...

Tânărul scoase un „O!” dezamăgit. Poetul său! Omul ăsta gras, asudat, cu faţa lucioasă, arătându-şi farmecul greoi în gulerul răsfrânt cu două colţuri şi-n jiletca înflorată a lui Jeannot... Îi veneau în minte marile strigăte deznădăjduite din Cartea amorului, din cartea pe care niciodată n-o citea fără o uşoară înfiorare; şi murmură

maşinal:

„Ca să-ţi însufleţesc marmura mândră a trupului,
O, Sapho, mi-am dăruit tot sângele din vine...”

Ea se întoarse repede, zornăindu-şi podoaba barbară:

— Ce spui acolo?

Erau versuri de La Gournerie; tânărul se miră că nu le cunoştea.

— Nu-mi plac versurile... răspunse ea scurt; şi sta în picioare, cu sprâncenele încruntate, privind dansul şi mototolind nervos frumoasele ciorchine liliachii ce atârnau înaintea ei. Apoi, străduindu-se să ia o hotărâre care o costa, zise: „Bună seara”... şi dispăru.

Bietul cimpoier rămase încremenit. „Ce are?... Ce i-am spus?...” Căută, dar nu găsi nimic, decât doar că bine-ar face să se ducă la culcare. Îşi ridică melancolic cimpoiul şi intră iar printre dansatori, mai puţin tulburat de plecarea egiptencei decât de toată mulţimea pe care trebuia s-o străbată ca s-ajungă la uşă. Simţământul că-i un necunoscut printre atâţia oameni iluştri îl făcea şi mai sfios.

Acum nu se mai dansa; ici-colo, câteva perechi se înverşunau pe ultimele măsuri ale unui vals care se isprăvea şi, printre ele, Caoudal, măreţ şi uriaş, se învârtea cu capul sus, ridicând pe braţele-i roşcate o fetişcană din popor cu boneta-n vânt.

Prin geamlâcul cel mare din fund, larg deschis, pătrundea adierea zorilor alburii, foşnind frunzele palmierilor, culcând flăcările lumânărilor ca pentru a le stinge. O lanternă de hârtie luă foc, câteva fofeze de sfeşnic se sparseră şi de jur-împrejurul sălii servitorii aşezau măsuţe rotunde ca pe terasele cafenelelor. Totdeauna se supà astfel, câte patru-cinci, la Déchelette; şi-n clipa aceea se căutau şi se adunau după simpatii.

Răsunau strigăte, chemări sălbatice de periferie răspunzând piţigăiatului *Yu, yu, yu, yu* al fetelor din

Orient, şi discuţii cu glas scăzut, şi râsete voluptoase de femei atrase cu o dezmierdare.

Gaussin folosea zarva ca să se strecoare spre ieşire.

Când prietenul său studentul îl opri, năduşit tot, cu ochii holbaţi şi cu câte o sticlă sub fiecare braţ:

— Da' unde mi-ai fost?... Te-am căutat pretutindeni... Am o masă, femei, mica Bachellery de la Bouffes... În japoneză, ştii doar... M-a trimis să te aduc... Vino repede...

Şi plecă iar alergând.

Cimpoierul era însetat; apoi îl ispitea beţia balului şi chipul drăgălaş al micii actriţe care-i făcea semne de departe. Dar un glas grav şi dulce îi murmură la ureche:

— Nu te duce!...

Cea de adineauri era acolo, chiar lângă el, atrăgându-l afară, şi-o urmă fără şovăire. De ce? Nu pentru farmecul femeii; abia o privise, şi cealaltă de colo care-l chema, îndreptându-şi cuţitele de oţel din păr, îi plăcea mult mai mult. Dar se supunea unei voinţe mai puternice decât a lui, furiei năvalnice a unei dorinţe.

— Nu te duce!...

Şi deodată se pomeniră amândoi pe trotuarul din strada Roma. Birjele aşteptau în dimineaţa palidă. Măturătorii şi lucrătorii care mergeau la muncă se uitau la serbarea ce vuia neînfrânată şi la perechea travestită – un Carnaval în toiul verii.

— La dumneata sau la mine?... întrebă ea.

Fără să-şi dea seama de ce, el gândi că la dânsul ar fi mai bine şi dădu birjarului adresa lui îndepărtată; iar în timpul drumului, ce era lung, vorbiră puţin. Dar ea-i ţinea o mână într-ale sale, pe care el le simţea foarte mici şi îngheţate; de n-ar fi fost răceala acestei strângeri nervoase, ar fi putut crede că doarme, răsturnată în fundul birjei, cu umbrele storului albastru lunecându-i pe obraz.

Se opriră în strada Jacob, în faţa unui hotel de studenţi. Patru etaje de urcat, era sus şi greu.

— Vrei să te duc în braţe?... zise el râzând înăbuşit, din pricina casei adormite.

Ea-l învălui într-o privire lungă, dispreţuitoare şi duioasă, o privire cu experienţă, care-l cântărea şi spunea limpede: „Bietul de tine...”

Atunci el, într-un frumos avânt, într-adevăr de vârsta şi din Sudul său, o ridică şi o purtă ca pe-un copil, că era voinic şi bine legat, cu toată pielea lui albă de domnişoară, şi urcă într-un suflet primul etaj, fericit de greutatea pe care două braţe frumoase, fragede şi goale i-o legau de gât.

Al doilea etaj fu mai lung, fără plăcere. Femeia se lăsa în voie, făcându-se tot mai grea, pe măsură ce suiau. Podoabele de fier de pe frunte, care la început îl dezmierdau ca o gâdilătură, acuma-i intrau puţin câte puţin şi dureros în carne.

La al treilea, horcăia ca un hamal ce-ar fi mutat un pian; gâfâia, pe când ea murmura încântată, cu ochii închişi: „O, dragule, ce bine-i... ce bine mă simt...” Iar cele din urmă trepte, pe care le urca anevoie una câte una, i se păreau că-s dintr-o scară uriaşă, cu pereţi, balustradă şi ferestre înguste ce se învârteau într-o spirală nesfârşită. Nu mai ducea în braţe o femeie, ci o greutate îngrozitoare care-l înăbuşea, şi-n fiece clipă era ispitit să-i dea drumul, s-o arunce cu mânie, chiar de-ar fi zdrobit-o brutal.

Ajungând pe palierul îngust:

— Aşa de repede!... zise ea, deschizând ochii.

El gândea: „În sfârşit!...” fără s-o poată spune însă, foarte palid, apăsându-şi cu amândouă mâinile pieptul gata să-i plesnească.

Toată povestea lor – această urcare a scării în tristeţea cenuşie a dimineţii.

II

O ŢINU DOUĂ ZILE; APOI FEMEIA plecă, lăsându-i o impresie de piele catifelată şi de rufărie fină. Nici o altă desluşire despre ea decât numele, adresa şi acestea: „Când mă vei vrea, cheamă-mă!... Voi fi totdeauna gata.”

Pe cartea de vizită, foarte mică, elegantă şi parfumată, scria:

FANNY LEGRAND
Str. Arcadei 6

O puse la oglindă, între o invitaţie la ultimul bal de la Ministerul de Externe şi programul colorat şi fantezist al seratei lui Déchelette, singurele lui două ieşiri în lume din tot anul; şi amintirea femeii, rămasă câteva zile în preajma căminului prin parfumul delicat şi uşor, se risipi o dată cu el, fără ca Gaussin, serios, muncitor, şi mai presus de toate neîncrezându-se în ademenirile Parisului, să fi avut dorinţa de-a reînnoi această dragoste de-o seară

Examenul ministerial avea loc în noiembrie. Îi rămâneau numai trei luni ca să-l pregătească. Apoi venea un stagiu de trei-patru ani în birourile serviciului consular; după care va pleca undeva, tare departe. Gândul exilului nu-l speria; fiindcă în vechea familie Gaussin d’Armandy

din Avignon tradiţia cerea ca fiul cel mai mare să urmeze ceea ce numeau cariera, cu pilda, îmbărbătarea şi ocrotirea morală a celor dinaintea lui. Pentru provincialul ăsta, Parisul nu era decât prima escală a unei foarte lungi călătorii pe apă, ceea ce-l împiedica să lege vreo dragoste sau o prietenie serioasă.

O săptămână sau două după balul de la Déchelette, într-o seară când Gaussin, cu lampa aprinsă şi cărţile pregătite pe masă, se apuca de lucru, cineva bătu sfios; şi când uşa se dădu în lături, se ivi o femeie într-o rochie elegantă, de culoare deschisă. O recunoscu numai după ce-şi ridică voaleta.

— Vezi, eu sunt... M-am întors... Apoi, surprinzându-i privirea îngrijorată, stânjenită spre munca pe care o începea: O! n-am să te supăr... ştiu ce-i asta...

Îşi scoase pălăria, luă un număr din *Tour du Monde*, se aşeză pe un scaun şi nu se mai mişcă, părând adâncită în lectură; dar, de câte ori ridica el ochii, îi întâlnea privirea.

Şi, într-adevăr, îi trebuia multă voinţă ca să n-o ia îndată în braţe, fiindcă era foarte ispititoare şi plină de farmec, cu capu-i mic de tot, fruntea joasă, nasul scurt, buzele senzuale şi bune, mijlocul împlinit şi mlădios în rochia de-o desăvârşire cu totul pariziană, ce-i înspăimânta mai puţin decât zdreanţa ei de fată din Egipt.

Pornind a doua zi devreme, se întoarse de mai multe ori în timpul săptămânii şi totdeauna intra cu aceeaşi faţă palidă, aceleaşi mâini reci şi cam umede, acelaşi glas sugrumat de emoţie.

— O! ştiu bine că te plictisesc, zicea ea, că te obosesc. Ar trebui să fiu mai mândră... Ţi-ai găsit!... În fiecare dimineaţă când plec de la tine, jur să nu mai vin; pe urmă, seara, mă apucă iar ca o nebunie.

O privea înveselit, mirat în dispreţul său pentru femeie de statornicia ei în dragoste. Cele pe care le cunoscuse până atunci, fete de prin berării sau de la *skating*[4] uneori tinere şi frumoase, îl dezgustau totdeauna cu râsul lor

[4] Patinaj pe rotile cu roţile mici.

prostesc, cu mâinile lor de bucătărese, cu instinctele şi vorbele lor grosolane, care-l făceau să deschidă fereastra în urma lor. Fiind un mare naiv, gândea că toate femeile uşoare sunt la fel. Aşa că era uimit să găsească în Fanny o blândeţe, o rezervă într-adevăr de femeie – superioară burghezelor întâlnite în provincie, la maică-sa, printr-o spoială de artă, cunoştinţe despre toate lucrurile, care făceau convorbirile interesante şi variate.

Apoi era muziciană, se acompania la pian şi cânta cu o voce de contralto, cam obosită, neegală, dar cultivată, câte o romanţă de Chopin sau de Schumann, cântece provinciale, melodii din Berry, din Burgundia ori din Picardia, din care avea un repertoriu întreg.

Gaussin, nebun după muzică, arta aceasta de lenevie şi de aer liber care place tuturor în provincia lui, lucra înflăcărat de sunete, ce-i legănau fermecător şi odihna. Mai ales asta-l încânta la Fanny. Se mira că nu e la vreun teatru, şi astfel află că fusese la Liric. „Dar nu multă vreme... Prea mă plictiseam...”

Într-adevăr, în ea nu era nimic studiat, nimic din nefirescul femeii de teatru; nici umbră de îngâmfare, nici de minciună. Numai oarecare taină asupra vieţii ei dinafară, taină păstrată chiar în orele de patimă, şi pe care iubitul ei nu încerca s-o pătrundă, nesimţind nici gelozie, nici curiozitate, lăsând-o să vină la ora hotărâtă, fără măcar să se uite la pendulă, necunoscând încă fiorul aşteptării şi marile bătăi în tot pieptul care vestesc dorinţa şi nerăbdarea.

Vara fiind foarte frumoasă în anul acela, se duceau din când în când să descopere minunatele colţuri din împrejurimile Parisului, a căror hartă precisă şi amănunţită ea o cunoştea bine. Se amestecau în numeroasele plecări zgomotoase din gările de periferie, prânzeau în vreo cârciumă de la marginea apelor sau a pădurilor, ferindu-se numai de anumite locuri prea umblate. Într-o zi, o îmbia să meargă la Vaux-de-Cernay.

— Nu, nu... nu acolo... sunt prea mulţi pictori.

Şi Gaussin îşi aminti că antipatia ei pentru artişti fusese începutul dragostei lor. O întrebă care-i pricina.

— Sunt, zise ea, nişte descreieraţi, care încurcă treburile şi povestesc totdeauna mai multe lucruri decât sunt de fapt... Mi-au făcut mult rău...

El se împotrivi:

— Totuşi arta-i frumoasă... Nimic nu înfrumuseţează şi nu lărgeşte mai mult orizontul vieţii.

— Vezi tu, dragule, frumos e să fii simplu şi drept ca tine, să ai douăzeci de ani şi să ne iubim tare...

Douăzeci de ani! Nu i-ai fi dat mai mult văzând-o atât de vie, totdeauna gata, râzând de toate, găsind totul bun.

Într-o seară, la Saint-Clair, în valea Chevreusei, sosiră în ajunul serbării şi nu mai găsiră nicio cameră. Era târziu, şi trebuia să faci o leghe noaptea prin pădure ca s-ajungi la satul cel mai apropiat. În sfârşit, li se oferi un pat de chingi rămas liber la capătul unui hambar unde dormeau nişte zidari.

— Haidem acolo, zise ea râzând... O să-mi amintească vremea sărăciei.

Cunoscuse dar sărăcia.

Se strecurară bâjbâind printre paturile ocupate în sala mare, văruită, unde o candelă fumega într-o firidă din perete;, şi toată noaptea, strânşi unul lângă altul, îşi înăbuşeau sărutările şi râsetele, auzind cum sforăie şi gem de oboseală calfele de zidari, cu bluze scurte de pânză şi încălţări greoaie de lucru azvârlite lângă rochia de mătase şi botinele subţiri ale pariziencei.

În zori, o crăpătură de jos din poarta mare se deschise, şi o dungă de lumină albă atinse în treacăt chingile paturilor şi pământul bătătorit, în timp ce un glas răguşit striga: „Hei, zidarilor!...” Apoi, în hambarul rămas iar întunecat, se iscă o harababură anevoioasă şi înceată: căscau, se întindeau, tuşeau gros – tristele zgomote omeneşti dintr-o sală plină de muncitori care se deşteaptă; şi greoi, tăcuţi, lucrătorii din Limoges plecară unul câte unul, fără a bănui că dormiseră lângă o fată

frumoasă.

În urma lor, ea se sculă, îşi puse rochia dibuind şi răsucindu-şi părul în grabă.

— Stai acolo... că vin îndată... După o clipă se întoarse cu un braţ mare de flori de câmp, pline de rouă. Şi acum să dormim, zise ea, împrăştiind pe pat mireasma proaspătă a florilor dimineţii care înviorau aerul în jurul lor.

Niciodată nu i se păruse atât de frumoasă ca la intrarea în şură, râzând în zori, cu păru-i fin în vânt şi ierburile sălbatice în braţe.

Altă dată prânzeau la Ville-d'Avray în faţa iazului. O dimineaţă de toamnă învăluia în ceaţă apa liniştită şi crângurile ruginite din faţa lor; singuri în grădiniţa restaurantului, se sărutau mâncând peştişori. Deodată, dintr-un chioşc rustic, atârnat în crengile platanului, la picioarele căruia le era pusă masa, un glas puternic strigă în zeflemea:

— Ia ascultaţi, voi de colo, când veţi isprăvi să vă giugiuliţi... Şi chipul de leu, mustaţa roşcată a sculptorului Caoudal se pleca din pervazul de lemn al pavilionului. Am un chef grozav să cobor şi să mănânc cu voi... Mă plictisesc ca o bufniţă în copacul ăsta...

Fanny nu răspunse, vădit stingherită de întâlnire; el, dimpotrivă, primi foarte repede, curios să cunoască un artist celebru şi măgulit să-l aibă la masa lui.

Caoudal, îmbrăcat cu mult gust, deşi înfăţişarea-i arăta neîngrijită, dar unde totul era bine potrivit, de la cravata de *crêpe de Chine* alb, pentru a-i deschide faţa brăzdată de zbârcituri şi de vinişoare roşii, până la surtucul strâns pe talia încă zveltă şi pe muşchii ieşiţi în relief. Caoudal i se păru mai bătrân decât la balul lui Déchelette.

Dar ceea ce-i uimea, ba chiar îl şi cam stânjenea, era felul intim al sculptorului de-a vorbi cu iubita lui. Îi zicea Fanny şi o tutuia.

— Ştii, spunea el, aşezându-şi tacâmul la masa lor, sunt văduv de cincisprezece zile. Maria a plecat cu Morateur.

La început am fost destul de liniştit... Dar azi-dimineaţă, intrând în atelier, m-am simţit peste măsură de doborât... Cu neputinţă să lucrez... Atunci am dat naibii grupul început şi am venit să prânzesc la ţară. Prost gând, dacă eşti singur. Cât pe ce să-mi curgă lacrimile în ostropelul de iepure... Apoi, uitându-se la provensalul cu tuleie de barbă şi păr cârlionţat ce băteau în culoarea vinului de Sauternes din pahare: Frumoasă-i tinereţea!... Nicio primejdie ca el să fie părăsit... Şi culmea-i că e şi molipsitoare... Ea pare tot atât de tânără ca şi dânsul...

— Obraznicule!... făcu Fanny râzând; şi-n râsul ei răsuna într-adevăr farmecul fără vârstă, tinereţea femeii care iubeşte şi vrea să se facă iubită.

— Uimitoare... uimitoare... murmura Caoudal, cercetând-o în timp ce mânca, şi cu o cută de tristeţe şi de invidie în colţul gurii. Ia spune, Fanny, mai ţii minte un prânz aici... Păi, de, e mult de-atunci... Eram toată banda, Ezano, Dejoie... Ai căzut în iaz. Te-au îmbrăcat în bărbat, cu tunica paznicului de pescuit. Îţi şedea straşnic de bine...

— Nu-mi amintesc... răspunse ea rece şi fără să mintă; căci fiinţele acestea schimbătoare şi care se lasă la voia întâmplării trăiesc totdeauna numai clipa de faţă a dragostei lor. Nicio memorie pentru ce-a fost, nicio teamă de ce poate veni.

Caoudal, dimpotrivă, numai cu gândul la trecut, sorbindu-şi vinul de Sauternes, depăna isprăvi de dragoste şi de chefuri din falnica-i tinereţe, petreceri la ţară, baluri la Operă, glume de atelier, lupte şi cuceriri. Dar, întorcându-se către ei cu ochi care-şi recăpătaseră strălucirea de atâtea flăcări aţâţate, băgă de seamă că nu-i ascultau de loc, cu grija de a ciuguli strugurii gură-n gură.

— Da' plicticos mai e ce vă povestesc eu acuma... Ba da, v-am ameţit. Ei, fir-ar să fie... Prost lucru s-ajungi bătrân... Se ridică, aruncându-şi şervetul. Plata la mine, moş Langlois!... strigă el spre restaurant.

Se îndepărtă cu tristeţe, târându-şi picioarele, de parcă l-ar fi ros un rău fără leac. Multă vreme îndrăgostiţii îi urmăriră cu privirea statura înaltă care se încovoia sub frunzele poleite cu aur.

— Bietul Caoudal! Ce-i drept că se gârboveşte... murmură Fanny cu glas de blândă compătimire; şi cum Gaussin se indigna că Maria ceea, o fată de stradă, un model, putuse să nesocotească suferinţele unui Caoudal şi să-i placă mai mult decât marele artist... cine?... Morateur, un pictoraş fără talent, care n-avea decât tinereţea lui, ea pufni în râs: Ah! Naivule... naivule... şi răsturnându-i cu amândouă mâinile capul în poală, îl sorbea, îi respira ochii, părul, toată faţa, ca pe-un buchet.

În seara aceea, Jean se culcă pentru întâia dată la iubita lui, care-l hărţuia de trei luni în privinţa aceasta:

— Dar, în sfârşit, de ce nu vrei?

— Nu ştiu... mă stinghereşte.

— Dacă-ţi spun că-s liberă, că sunt singură...

Şi cum plimbarea la ţară îi obosise, ea îl duse în strada Arcadei, foarte aproape de gară. La mezanin, într-o casă burgheză care părea cinstită şi bogată, o slujnică bătrână cu bonetă ţărănească şi înfăţişare ursuză veni să le deschidă.

— E Machaume... Bună ziua, Machaume... zise Fanny sărindu-i de gât. Ştii, uite-l pe iubitul meu, stăpânul meu... L-am adus... Repede, aprinde peste tot, fă casa frumoasă...

Jean rămase singur într-un salonaş micuţ cu ferestre joase, boltite şi cu draperii din aceeaşi banală mătase albastră care îmbrăca divanurile şi câteva mobile lăcuite. Trei-patru peisaje înveseleau pereţii şi înviorau stofa; toate aveau o dedicaţie: „Pentru Fanny Legrand”, „Scumpei mele Fanny...”

Pe cămin, o marmură de mărime potrivită înfăţişând-o pe Sapho, de Caoudal, al cărei bronz se găsea pretutindeni, iar Gaussin îl văzuse, din frageda-i copilărie, în biroul tatălui său. La lumina slabă a singurei lumânări

aşezate lângă soclu, îşi dădu seama de asemănarea, mai zveltă şi ca întinerită, a operei de artă cu iubita lui. Liniile profilului, mişcarea mijlocului sub falduri, rotunjimea braţelor lăsate în jos şi împreunându-se în jurul genunchilor îi erau cunoscute, intime; ochii lui le admirau amintindu-şi senzaţii mai duioase.

Găsindu-l în contemplarea marmurei, Fanny îi spuse cu glas firesc:

— Are ceva din mine, nu-i aşa?... Modelul lui Caoudal îmi semăna...

Şi îndată îl luă în odaia ei, unde Machaume bombănea, punând două tacâmuri pe-o măsuţă; toate sfeşnicele erau aprinse, până şi braţele de la dulapul cu oglindă, un foc mare de lemne, voios ca focul dintâi, ardea sub apărătorul de scântei – odaia unei femei care se găteşte pentru bal.

— Am vrut să supăm aici, zise ea râzând... vom fi mai repede în pat.

Jean nu văzuse niciodată mobile mai cochete. Mătăsurile cu desene mari Ludovic al XVI-lea, perdelele luminoase din odăile mamei şi surorilor lui nu aduceau nici pe departe cu acest cuib vătuit, capitonat, unde lemnăria se ascundea sub atlazuri de culori gingaşe, iar patul nu era decât un divan mai lat, aşezat la capătul odăii pe blănuri albe.

Încântătoare, această dezmierdare a luminii, a căldurii şi a răsfrângerilor albastre prelungite în oglinzile şlefuite, după alergătura lor prin câmpii în ploaia ce-i prinsese, prin noroiul drumurilor desfundate în seara care se lăsa. Dar el nu se putea desfăta ca un adevărat provincial în confortul acesta întâmplător, că slujnica era în toane rele, cu privirea-i bănuitoare aţintită asupra lui, încât Fanny îi dădu drumul cu câteva cuvinte:

— Lasă-ne, Machaume... O să ne servim singuri... Şi cum ţăranca trânti uşa ieşind: N-o lua în seamă, i-e necaz pe mine că te iubesc prea mult... Spune că-mi stric viaţa... Oamenii aştia de la ţară sunt atât de hrăpăreţi!...

Dar bucatele ei, ce-i drept, fac mai mult decât dânsa... Ia gustă pateul ăsta de iepure.

Tăia bucăţi de pateu, destupa şampania, uita să se servească pentru a-l privi mâncând şi la fiece mişcare îşi ridica până la umăr mânecile unei *gandura* din Alger, de lână moale şi albă, pe care o purta totdeauna în casă. Îi reamintea astfel întâia lor întâlnire de la Déchelette; şi ghemuiţi în acelaşi fotoliu, mâncând din aceeaşi farfurie, vorbeau de serată.

— O! Eu, zicea ea, de cum te-am zărit intrând, te-am dorit... Aş fi vrut să te iau, să te duc îndată de-acolo, ca să nu fi al celorlalte... Dar tu, ce gândeai când m-ai văzut?...

La început îl înfricoşase; apoi se simţise plin de încredere, foarte apropiat de ea:

— De fapt, adăugă el, nu te-am întrebat niciodată... de ce te-ai supărat atunci?... Pentru două versuri de La Gournerie?...

Ea-şi încruntă sprâncenele ca în seara balului, şi clătinând din cap:

— Prostii!... Să nu mai vorbim de asta... Şi cuprinzându-l cu braţele: Vezi că şi eu mă cam temeam... Încercam să fug, să-mi vin în fire... Dar n-am putut, nu voi putea niciodată...

— O! Niciodată...

— Ai să vezi!

Se mulţumi să-i răspundă cu surâsul neîncrezător al vârstei lui, fără să ia în seamă glasul aproape ameninţător cu care-i aruncase acel: „Ai să vezi...” Îmbrăţişarea femeii era atât de blândă, atât de supusă; credea cu tărie că n-avea decât să facă o mişcare, ca să se desprindă...

Dar la ce bun să se desprindă? Se simţea atât de bine, răsfăţat în odaia voluptoasă, ameţit atât de plăcut de răsuflarea ei dezmierdătoare peste pleoapele care-i clipeau, grele de somn, pline de năluciri trecătoare, de crânguri ruginii, de câmpii şi stoguri şiroind de ploaie – toată ziua lor de dragoste la ţară...

În zori îl trezi deodată glasul lui Machaume strigând la picioarele patului, fără nicio taină:

— E aici... vrea să vă vorbească...

— Cum! Vrea?... Oare nu mai sunt la mine acasă!... Vasăzică l-ai lăsat să intre...

Furioasă, sări din pat, o zbughi din odaie pe jumătate goală, cu cămaşa desfăcută:

— Nu te mişca, dragule... mă-ntorc îndată...

Dar el n-o aşteptă şi nu se simţi liniştit decât numai după ce se sculă la rândul său, şi fu gata îmbrăcat, cu picioarele-i solide în cizme.

În timp ce-şi aduna hainele de prin odaia bine închisă, unde lampa de noapte mai lumina neorânduiala micului supeu, auzea zgomotul unei certe îngrozitoare, înăbuşită de draperiile salonaşului. Un glas de bărbat, mai întâi aprins de mânie, apoi rugându-se umilit, cu izbucniri ce se topeau în hohote de plâns, în scâncete slabe, se întretăia cu alt glas, pe care nu-l recunoscu îndată, aspru răguşit, plin de ură şi de cuvinte mârşave, ajungând până la el ca sfada unor desfrânate din berării.

Tot luxul ăsta pentru dragoste era pângărit, înjosit, ca de o împroşcătură de noroi pe mătase; iar femeia, de asemenea murdărită, pe aceeaşi treaptă cu cele pe care le dispreţuise mai înainte.

Ea se întoarse gâfâind, răsucindu-şi cu o frumoasă mişcare părul despletit:

— Ce tâmpit e un bărbat care plânge!... Pe urmă, văzându-l în picioare şi îmbrăcat, scoase un ţipăt furios: Te-ai sculat!... Culcă-te iar îndată... Vreau... Îmblânzită pe loc şi înlănţuindu-l cu braţele şi cu glasul: Nu, nu... nu pleca... Nu poţi să te duci aşa... Mai întâi sunt sigură că n-o să te mai întorci.

— Ba da... De ce nu?...

— Jură-mi că nu eşti supărat şi c-o să mai vii... Ah! Că doar te cunosc.

El jură tot ce voia, dar nu se mai culcă, cu toate rugăminţile şi încredinţarea repetată că-i la ea acasă,

stăpână pe viaţa şi pe faptele ei. În sfârşit, păru că se resemnează să-l vadă plecând şi-l însoţi până la uşă; nu mai avea nimic din delirul ei de faun, ba, dimpotrivă, era foarte umilă, încercând să-l îmbuneze şi s-o ierte...

O lungă şi strânsă îmbrăţişare de rămas bun îi mai ţinu în antret.

— Atunci... pe când?... întrebă ea, privindu-l drept în ochi.

El era gata să-i răspundă, s-o mintă, fără îndoială, în graba lui de-a se vedea afară, când sună clopoţelul şi-l opri. Machaume ieşi din bucătărie, dar Fanny îi făcu semn: „Nu... nu deschide”. Şi rămaseră acolo tustrei, nemişcaţi, fără să vorbească.

Auziră un geamăt înăbuşit, apoi foşnetul unei scrisori strecurate sub uşă şi paşi care coborau încet.

— Când îţi spuneam că-s liberă... Uite!...

Întinse iubitului scrisoarea pe care o deschisese, o biată scrisoare de dragoste, foarte josnică, foarte laşă, mâzgălită în grabă cu creionul pe o masă de cafenea, în care nenorocitul cerea îndurare pentru nebunia lui de dimineaţă, recunoscând că n-are niciun drept asupra ei decât cel pe care va binevoi să i-l îngăduie; se ruga cu amândouă mâinile împreunate să nu-l izgonească de tot, făgăduind să primească orice, resemnat la orice... numai să n-o piardă. Dumnezeule! Să n-o piardă...

— Ei, ce zici?... întrebă ea cu un râs răutăcios; şi râsul ăsta-i închise cu desăvârşire inima pe care voia s-o cucerească.

Jean o găsi crudă. Încă nu ştia că femeia care iubeşte n-are suflet decât pentru dragostea ei, toată mila, toată bunătatea, compătimirea şi devotamentul fiindu-i absorbite de o singură fiinţă.

— Rău faci că-ţi baţi joc... Scrisoarea asta-i cumplit de frumoasă şi de sfâşietoare... Apoi foarte încet, cu glas grav, ţinându-i mâinile: Haide... de ce-i alungi?...

— Nu-l mai vreau... Nu-l iubesc.

— Totuşi a fost amantul tău... Ţi-a dat luxul ăsta în care

trăieşti, în care ai trăit totdeauna şi ţi-e necesar.

— Dragule, zise ea cu glasu-i sincer, când nu te cunoşteam, găseam că totul e foarte bine... Acuma-i obositor, ruşinos; mi-e scârbă... A! Ştiu, o să-mi spui că pentru tine nu-i ceva serios, că nu mă iubeşti... Dar asta-i treaba mea... De vrei sau nu, te voi sili să mă iubeşti.

Nu-i răspunse şi se învoi s-o întâlnească a doua zi, apoi fugi, lăsând câţiva ludovici lui Machaume, de pe fundul pungii lui de student, ca plată a pateului. Pentru el, acum se sfârşise. Cu ce drept să tulbure viaţa acestei femei, şi ce-i putea da în schimbul celor pe care le pierdea din pricina lui.

Chiar în ziua aceea îi scrise totul, cât putu mai blând, mai sincer, dar fără a-i mărturisi că din legătura lor, din capriciul ăsta uşor şi plăcut simţise deodată că se răspândeşte ceva brutal şi nesănătos, auzind, după noaptea de dragoste, plânsul amantului înşelat ce se întretăia cu râsul şi înjurăturile ei de spălătoreasă.

Tânărul, crescut departe de Paris, în plină *garigă*[5] provensală, avea puţin din asprimea tatălui său şi toate gingăşiile, toate nervozităţile mamei lui, cu care semăna ca un portret. Iar pentru a-l împiedica să se avânte în plăceri, se mai adăuga şi pilda unui frate al tatălui, care, cu nechibzuinţa şi nebuniile lui, le ruinase pe jumătate familia, primejduindu-i cinstea numelui.

Unchiul Césaire! Numai cu aceste două cuvinte şi cu drama intimă pe care o reaminteau, se puteau cere lui Jean jertfe cu mult mai mari decât această iubire trecătoare, căreia nu-i dăduse niciodată vreo însemnătate.

Totuşi i-a fost mai greu să rupă decât îşi închipuia.

Deşi-i spusese pe faţă c-a părăsit-o, ea se mai întoarse, fără a se descuraja că nu voia s-o vadă, iar uşa-i era închisă cu neînduplecate ordine să nu fie primită. „N-am

[5] Cuvînt provensal. În ţările mediteraneene, formaţie vegetală secundară (stejar verde amestecat cu tufişuri şi plante erbacee) care se iveşte pe pămînt calcaros după distrugerea pădurii.

niciun pic de mândrie...” îi scria ea. Pândea ora meselor lui la restaurant şi-l aştepta în faţa cafenelei unde-şi citea ziarele. Dar nici tu lacrimi, nici tu scene. Dacă era însoţit de alţii, se mulţumea să-l urmărească şi să prindă pe furiş clipa când rămânea singur.

— Mă vrei deseară?... Nu?... Atunci rămâne pe altă dată.

Şi se ducea cu blândeţea resemnată a negustorului de bâlci care-şi leagă din nou balotul, lăsându-i remuşcarea asprimii lui şi umilinţa minciunii pe care-o îngăima la fiecare întâlnire.

Se apropie examenul... n-are vreme... Mai târziu, dacă o să mai dorească... De fapt, socotea că îndată ce va fi admis, o să-şi ia o lună de vacanţă, în Sud, şi că ea-l va uita în timpul ăsta.

Din păcate, după ce trecu examenul, Jean se îmbolnăvi. O anghină, căpătată pe un culoar din minister, şi care, neluată în seamă, se înrăutăţise. Nu cunoştea pe nimeni la Paris, afară de câţiva studenţi din provincia lui, pe care pretenţioasa-i legătură îi îndepărtase şi-i risipise.

De altfel, aici trebuia mai mult decât un devotament obişnuit, şi chiar din prima seară Fanny Legrand se aşeză lângă patul său şi nu-l părăsi zece zile, îngrijindu-l neobosită, fără frică, nici dezgust, dibace ca o soră de gardă, cu dezmierdări duioase, care uneori, în ceasurile cu febră, îi aminteau o boală grea din copilărie şi-l făceau s-o cheme pe mătuşa lui, Divonne, spunându-i: „Mulţumesc, Divonne”, când simţea mâinile lui Fanny pe fruntea-i jilavă.

— Nu-i Divonne... Eu sunt... Te veghez...

Îl scăpă de îngrijirile plătite, de focurile stinse cu stângăcie, de ceaiurile de leac făcute într-o cameră de portar; iar Jean se minuna ce sprintene, ce iscusite şi ce iuţi erau mâinile acestea de trândăvie şi voluptate. Noaptea, dormea şi ea vreo două ceasuri pe divan – un divan de hotel din cartier, moale ca scândura unui post de poliţie.

— Dar, biata mea Fanny, nu te duci oare niciodată acasă?... o întrebă el într-o zi... Acum sunt mai bine... Ar trebui s-o linişteşti pe Machaume.

Ea se porni să râdă. De multă vreme s-a dus Machaume, şi toată casa o dată cu ea. I se vânduse tot, mobilele, bulendrele, ba chiar şi aşternutul. Nu mai avea decât rochia de pe ea şi câteva rufe bune, scăpate de slujnică... Azi, dacă n-ar mai ţine-o, ar rămâne pe drumuri.

III

— DE DATA ACEASTA CRED C-AM găsit... Strada Amsterdam, în faţa gării... Trei camere şi un balcon mare... Dacă vrei, mergem să vedem, după ce ieşi de la minister... E sus, cinci etaje... dar o să mă duci în braţe. Era aşa de bine, ţii minte...

Şi, amintindu-şi înveselită, se lipea, se alinta la gâtul lui, îşi căuta locul de atunci, locul ei.

Acum, fiind doi în camera de hotel, cu obiceiurile cartierului, tărăgănelile pe scară ale fetelor cu plase şi-n papuci, pereţii de mucava dincolo de care mişunau alte căsnicii, harababura de chei, de sfeşnice şi de ghete, viaţa ajunsese de nesuferit. Nu pentru ea, desigur; fiind cu Jean, acoperişul, pivniţa, până şi canalul, orice-i plăcea ca să se cuibărească. Dar firea aleasă a iubitului se înspăimânta de unele apropieri, la care, când era singur, nu se gândea de loc. Căsniciile de-o noapte îl stinghereau, o necinsteau pe-a lui, îi pricinuiau un pic tristeţea şi dezgustul de la cuşca maimuţelor din Grădina Plantelor[6], care schimonoseau toate mişcările şi expresiile dragostei omeneşti. Îl plictisea şi restaurantul, prânzul pe care trebuia să-l ia de două ori pe zi în bulevardul Saint-Michel. Într-o sală mare, ticsită de studenţi, de elevi de la Belle-Arte, de pictori şi de arhitecţi, care, fără să-l cunoască, erau obişnuiţi cu chipul său, de-un an de când mânca acolo.

Când deschidea uşa, se înroşea simţind toate privirile

[6] Pe atunci, Grădina zoologică din Paris; în prezent, Grădină Botanică.

îndreptate spre Fanny, şi intra cu stinghereala arţăgoasă a bărbaţilor foarte tineri care însoţesc o femeie; se mai temea să nu întâlnească pe vreunul din şefii săi de la minister sau pe cineva de pe meleagurile lui. Apoi mai era vorba şi de economie.

— Ce scump e!... zicea ea de fiecare dată, luând şi cercetând mica notă a prânzului... Dacă am fi fost la noi acasă, aş fi ţinut gospodăria trei zile cu banii ăştia.

— Bine, dar cine ne împiedică?...

Şi începură, să caute o locuinţă.

Asta-i capcana. Toţi cad în ea, cei mai buni, cei mai cinstiţi din instinctul de curăţenie şi gustul pentru *home*[7] pe care le-au sădit în ei educaţia din familie şi căldura căminului.

Apartamentul din strada Amsterdam a fost închiriat îndată şi găsit încântător, deşi încăperile, toate în şir, dădeau – bucătăria şi sufrageria într-o curte dosnică mucegăită, unde urcau mirosuri de lături şi de clor de la o crâşmă englezească – iar dormitorul, dinspre strada povârnită şi zgomotoasă, se cutremura zi şi noapte de furgoane, camioane, birje, omnibuze, de fluierăturile sosirii şi plecării trenurilor, de toată zarva Gării de Vest, care-şi întindea peste drum acoperişurile cu geamlâc de culoarea apei murdare. Folosul era să ştii că-ţi trecea trenul la uşă, iar Saint-Cloud, Ville-d'Avray, Saint-Germain, staţiunile pline de verdeaţă de pe malurile Senei parcă ar fi fost sub terasa lor. Căci aveau o terasă largă şi comodă ce mai păstra din dărnicia foştilor locatari un acoperământ de zinc, vopsit ca o pânză vărgată, şiroind trist sub răpăitul ploilor de iarnă, dar unde le va fi foarte plăcut vara să ia masa la aer curat, ca într-o cabană de munte.

Se îngrijiră de mobile. Cum Jean dăduse de ştire acasă că are de gând să se instaleze într-o locuinţă, mătuşa Divonne, care era un fel de intendentă a casei, trimise

---

[7] La tine acasă (în engleză).

banii trebuitori; iar scrisoarea ei vestea în acelaşi timp că vor mai sosi curând un dulap, un scrin şi un mare fotoliu de trestii împletite, scoase din Odaia Vântului, anume pentru parizian.

Parcă vedea odaia din fundul unui coridor, de la Castelet, totdeauna nelocuită, cu obloanele trase, înţepenite cu un drug, şi cu uşa zăvorâtă, odaie aşezată în bătaia mistralului, care o făcea să pârâie ca o cameră de far. Acolo se îngrămădeau vechiturile, tot ce fiecare generaţie de locuitori arunca trecutului, după ce cumpăra lucruri noi.

Ei! Să fi ştiut Divonne la ce ciudat somn de după-amiază va sluji fotoliul de trestii, şi că jupoane din *surah* şi pantalonaşi cu volane vor umple sertarele scrinului Empire... Dar remuşcarea lui Gaussin în privinţa aceasta se pierdea în miile de mici bucurii ale instalării.

Era aşa de plăcut după birou, când se îngână ziua cu noaptea, s-o porneşti la drumuri lungi, braţ la braţ amândoi, şi să te duci în vreo uliţă mărginaşă s-alegi o sufragerie – bufetul, masa şi şase scaune – sau perdele de creton înflorat pentru pat şi fereastră! El primea orice cu ochii închişi; dar Fanny se uita pentru doi, cerca scaunele, trăgea tăbliile mesei, arătându-şi experienţa la tocmeală.

Cunoştea prăvăliile unde găseai cu preţ de fabrică toate vasele de bucătărie pentru o gospodărie mică, patru cratiţe de fier, iar a cincea, smălţuită, pentru ciocolata de dimineaţă; niciodată de aramă, că-i prea greu de curăţat. Şase tacâmuri de metal, cu polonicul de supă, şi două duzini de farfurii de faianţă englezească, trainică şi veselă, totul numărat, pregătit, ambalat ca pentru un prânzişor de păpuşi. Iar pentru cearşafuri, prosoape şi albituri de masă, ea ştia un negustor, reprezentantul unei mari fabrici din Roubaix, la care plăteai în rate lunare; şi tot pândind vitrinele, în căutarea lichidărilor, a rămăşiţelor de naufragiu, pe care Parisul le aruncă neîncetat în spuma ţărmurilor sale, descoperi pe

bulevardul Clichy un minunat pat de ocazie, aproape nou, şi larg de-ai fi putut culca la rând în el şapte fete ale Căpcăunului.

Întorcându-se de la birou, încerca şi el să facă târguieli; dar nu se pricepea la nimic, neştiind să spună nu, şi nici să plece cu mâinile goale. Intrând la un negustor de lucruri de ocazie să cumpere un oţetar din vechime, despre care-i vorbise ea, aducea, în locul obiectului vândut, un policandru de salon cu ţarţamuri de cristal, cu totul nefolositor că n-aveau salon.

— O să-l punem în verandă... zise Fanny pentru a-l mângâia.

D-apoi fericirea de-a măsura, discuţiile asupra locului unei mobile; şi strigătele, râsetele nebune, braţele înspăimântate ridicate spre tavan, când băgau de seamă că oricât ar fi fost de prevăzători, şi cu toată lista foarte completă a cumpărăturilor neapărat trebuitoare, totdeauna uitau câte ceva.

Bunăoară, piuliţa de zahăr. Cum să creadă cineva că erau să-şi întemeieze gospodăria fără piuliţa de zahăr!...

Pe urmă, după ce-au cumpărat de toate şi le-au pus la loc, cu perdelele gata atârnate şi un fitil în lampa cea nouă, ce plăcută a mai fost seara instalării, cercetarea amănunţită a celor trei încăperi înainte de culcare, şi cum râdea ea ţinându-i lumina în timp ce el încuia uşa:

— Mai întoarce cheia o dată, încă o dată... Închide bine... Să fim cu adevărat la noi acasă...

Atunci începu o viaţă nouă, încântătoare. Cum ieşea de la slujbă, se întorcea repede, grăbit s-ajungă şi să stea în papuci la gura sobei. Şi-n bălăceala neagră, a străzii, îşi închipuia odaia lor luminată şi caldă, înveselită de vechile lui mobile provinciale, pe care Fanny le socotise dinainte drept bune de nimic, dar se nimeriseră a fi foarte frumoase lucruri de altădată; mai ales dulapul, un giuvaier Ludovic al XVI-lea, cu panouri pictate înfăţişând serbări provensale, păstori cu jachete înflorate, jocuri în sunetele fluierului câmpenesc şi ale tamburinei. Prezenţa

acestor vechituri demodate, cu care ochii lui se obişnuiseră din copilărie, îi aminteau casa părintească şi-i consfinţeau noua gospodărie, de-a cărei tihnă se bucura.

Îndată ce suna, Fanny venea, îngrijită, cochetă, „în aşteptare”, cum spunea. Avea o rochie de lână neagră, foarte simplă, dar croită după tiparul unui meşter bun – o simplitate de femeie care a fost elegantă – cu mânecile suflecate şi un şorţ mare alb, fiindcă ea singură gătea, şi se mulţumea cu o femeie de serviciu numai pentru treburile grele, care înăspresc mâinile sau le deformează.

Se pricepea chiar foarte bine, ştia o sumedenie de reţete, mâncăruri din Nord sau din Sud, felurite ca şi repertoriul ei de melodii populare pe care, când isprăveau masa şi îşi anina şorţul alb după uşa închisă a bucătăriei, le cânta cu vocea-i de contralto, îndurerată şi pătimaşă.

Jos, vuia strada pe care curgeau şuvoaiele. Ploaia rece răpăia pe zincul verandei; şi Gaussin, cu picioarele la foc, întins în fotoliu, privea în faţa lui geamurile gării şi slujbaşii încovoiaţi care scriau la lumina albă a unor mari reflectoare.

Îi era bine, se lăsa alintat. Îndrăgostit? Nu; dar recunoscător pentru iubirea cu care-l învăluia, pentru statornica-i duioşie. Cum de se putuse lipsi atâta vreme de fericirea aceasta, de frica – de care acum râdea – frica unei legături josnice, sau a vreunei piedici? Oare nu-i era viaţa mai curată decât atunci când trecea de la o fată la alta, primejduindu-şi sănătatea?

Nicio grijă pentru mai târziu. Peste trei ani, când avea să plece, ruptura se va face de la sine şi fără zguduire. Fanny ştia; vorbeau de ea împreună ca despre moarte, ca de-o fatalitate îndepărtată, dar de neînlăturat. Rămânea marea supărare pe care-ar avea-o cei de acasă, aflând că nu trăieşte singur, mânia tatălui său atât de aspru şi de iute.

Dar cum ar fi putut ei să afle? Jean nu vedea pe nimeni la Paris. Tatăl său, „consulul”, cum îi ziceau acolo, era încătuşat tot anul de supravegherea proprietăţii foarte

însemnate pe care o cultiva şi de îndârjita-i luptă cu via. Mama, bolnăvicioasă, nu putea face niciun pas, nicio mişcare fără ajutor, lăsând Divonnei conducerea casei şi îngrijirea celor două surioare gemene, Marthe şi Marie, a căror dublă şi neaşteptată naştere îi luase pentru totdeauna puterea de muncă. Cât despre unchiul Césaire, bărbatul Divonnei, el era un copil mare, pe care nu-l lăsau să călătorească singur.

Fanny cunoştea acum toată familia. Când Jean primea o scrisoare de la Castelet, în josul căreia gemenele puseseră câteva rânduri cu scrisul gros al degeţelelor mici, ea o citea peste umărul lui şi se înduioşau amândoi. Despre viaţa ei, el nu ştia nimic şi nici nu cerceta. Avea trufaşul egoism al tinereţii lui, nicio gelozie şi nicio nelinişte. Plin de propria lui viaţă, o lăsa să se reverse, tot ce gândea spunea cu glas tare, nu ascundea nimic, pe când ea rămânea mută.

Astfel treceau zilele, săptămânile, într-o fericită tihnă, tulburată o clipă de-o împrejurare care-i mişcă mult, dar altminteri pe fiecare. Ea se crezu însărcinată şi-l vesti cu atâta bucurie, încât nu putu decât s-o împărtăşească. De fapt, se temea. Un copil, la vârsta lui!... Ce-ar face cu el?... Trebuia să-l recunoască?... Şi apoi ce îndatoriri faţă de femeia asta, ce încurcătură pentru viitor!

Deodată, lanţul i se păru greu, rece şi ferecat. Noaptea nu dormea, şi nici ea; amândoi alături, în patul cel mare, visau cu ochii deschişi, la o mie de leghe unul de altul.

Din fericire, neîntemeiata alarmă nu se reînnoi şi îşi reluară viaţa liniştită, încântător de retrasă. Apoi, când se isprăvi iarna şi, în sfârşit, se întoarse adevăratul soare, micul lor apartament se înfrumuseţă, mărit cu terasa şi cu acoperământul ei. Seara mâncau sub cerul ce bătea în verde, brăzdat de ciripitul ca o zgârietură de unghie al rândunelelor.

Strada îşi trimitea răbufnelile ei calde şi toate zgomotele din casele vecine; dar şi cea mai slabă adiere de vânt ajungea la ei, şi rămâneau acolo ceasuri întregi,

cu genunchii înlănţuiţi, până se întuneca.

Jean îşi amintea de nopţi asemănătoare pe malul Ronului, visa consulate îndepărtate în ţări calde, punţi de corăbii gata de plecare, unde briza avea aceeaşi răsuflare lungă ce făcea să freamete acoperământul terasei. Şi când o dezmierdare nevăzută murmura pe buzele ei: „Mă iubeşti?...” el, totdeauna, parcă pica din cer ca să-i răspundă: „O! Da, te iubesc...” Iată ce înseamnă să-i iei aşa de tineri; au prea multe în cap.

Pe acelaşi balcon, despărţit de ei printr-un grilaj de fier îmbrăcat cu ghirlande de flori agăţătoare, gângurea altă pereche, domnul şi doamna Hettéma, oameni căsătoriţi, doi grăsani ale căror sărutări pocneau ca palmele. Straşnic de potriviţi ca vârstă, gusturi şi înfăţişare greoaie, te mişca să-i auzi pe îndrăgostiţii aceştia, la sfârşitul tinereţii, cântând încetişor în duo, rezemaţi de balustradă, vechi romanţe sentimentale...

„Dar îl ascult cum suspină în umbră;
E-un vis frumos, ah! lăsaţi-mă să dorm.”

Îi plăceau lui Fanny, şi-ar fi dorit să-i cunoască. Uneori, peste fierul înnegrit al balustradei, vecina şi ea îşi zâmbeau ca două femei îndrăgostite şi fericite; dar, ca totdeauna, bărbaţii se ţineau mai reci şi nu-şi vorbeau.

Într-o după-amiază, Jean se întorcea de pe cheiul d’Orsay, când, la colţul străzii Royale, auzi că-l cheamă cineva. Era o zi minunată, o lumină caldă înveselea Parisul la cotitura aceasta a bulevardului, care într-un amurg frumos, pe la ceasul plimbării la Bois, e fără seamăn pe lume.

— Stai colo, mândră tinereţe, şi bea ceva... să-mi bucur ochii privindu-te.

Două braţe mari îl înşfăcară, aşezându-l sub apărătoarea de pânză a unei cafenele ce invada trotuarul cu trei rânduri de mese. El se lăsă dus, măgulit să audă în jurul său mulţimea de provinciali şi de străini, cu jachete

vărgate şi pălării rotunde, şoptind curioşi numele lui Caoudal.

Sculptorul, la o masă în faţa unui absint care se potrivea cu statura-i militărească şi cu rozeta de ofiţer[8], sta lângă inginerul Déchelette, sosit în ajun, neschimbat, ars de soare şi galben, cu umerii obrajilor ieşiţi în afară, ridicându-şi ochii mici, buni, şi nara lacomă ce adulmeca Parisul. De cum se aşeză tânărul, Caoudal îl arătă cu o furie comică:

— Ce frumos e animalul ăsta!... Când te gândeşti c-am avut şi eu vârsta lui şi că părul mi se încârlionţa la fel... Ah! Tinereţea, tinereţea...

— Vasăzică, mereu acelaşi? făcu Déchelette, zâmbind de ciudăţenia prietenului său.

— Dragul meu, nu râde... Tot ce am, ce sunt, medaliile, decoraţiile, Institutul şi toate celelalte le-aş da pentru părul şi faţa asta însorită... Apoi, întorcându-se spre Gaussin, întrebă în felul său răstit: Şi Sapho, ce-ai făcut dintr-însa?... Nu se mai arată nicăieri.

Jean căsca ochii fără să înţeleagă.

— Nu mai eşti cu ea? Şi, văzându-i zăpăceala, Caoudal adăugă cu glas nerăbdător: Ei, Sapho... Fanny Legrand... Ville-d'Avray...

— A! S-a isprăvit de mult...

Cum de-i veni minciuna asta? Dintr-un fel de ruşine, de nelinişte auzind numele de Sapho dat iubitei lui; apoi stânjeneala de-a vorbi de ea cu alţi bărbaţi, poate şi dorinţa de-a afla lucruri care altfel nu i s-ar fi spus.

— Ehei! Sapho... Mai are trecere încă?... Întrebă Déchelette distrat, cu totul ameţit că revedea scările de la Madeleine, piaţa florilor şi lungul şir de bulevarde între două rânduri de copaci ca nişte buchete verzi.

— Nu ţi-o mai aminteşti la dumneata anul trecut?... Era superbă în tunica de felah... Iar în dimineaţa din toamna trecută, când am găsit-o prânzind cu băiatul ăsta frumos la Langlois, ai fi zis că-i măritată de două săptămâni.

---

[8] Ofiţer al Legiunii de onoare.

— Oare ce vârstă să aibă... Că de când o cunoaştem...

Caoudal înălţă capul să-şi amintească:

— Ce vârstă?... Ce vârstă?... Stai puţin, şaptesprezece ani în ’53, când îmi poza pentru statuie... Suntem în ’73. Aşa că socoteşte. Deodată, ochii i se aprinseră: Ei! De-aţi fi văzut-o acum douăzeci de ani... Înaltă, subţire, cu gura arcuită şi fruntea dârză... Braţe şi umeri încă ceva cam slabi, dar îi veneau bine învăpăierii lui Sapho... Şi ce femeie, ce amantă!... Ce zăcea în carnea aceea menită plăcerii, ce scoteai din cremenea, din clapele acelea din care nu lipsea nici-o notă... Toată lira!... cum spunea La Gournerie.

Jean, foarte palid, întrebă:

— Şi acela i-a fost amant?...

— La Gournerie?... Te cred, m-a făcut să sufăr destul... Patru ani de când trăiam împreună ca bărbat şi femeie, patru ani de când o cocoleam şi mă istoveam să-i fac toate gusturile... Profesori de canto, de pian, de călărie, mai ştiu eu ce?... Şi după ce-am cioplit-o bine, i-am dat lustru, am şlefuit-o ca pe-o piatră preţioasă şi am scos-o din mocirla de unde o ridicasem într-o noapte, în faţa localului de bal Ragache, închipuitul ăsta, fabricant de rime, a venit să mi-o ia de la mine acasă, de la masa prietenă unde se aşeza în fiecare duminică!

Răsuflă din greu, ca pentru a-şi alunga vechea duşmănie din dragoste ce-i mai tremura în glas, apoi urmă mai liniştit:

— De altfel, ticăloşia nu i-a folosit... Cei trei ani cât au trăit împreună au fost un iad. Poetul cu înfăţişare blândă era zgârcit, răutăcios şi maniac. Să fi văzut cum se păruiau!... Când te duceai la ei, pe ea o găseai legată la un ochi, iar pe el cu faţa zgâriată toată... Dar frumos a mai fost când a vrut s-o părăsească! Se ţinea scai de el, îl urmărea, îi bătea cu pumnii în uşă, îl aştepta culcată de-a curmezişul preşului din prag. Într-o noapte, în toiul iernii, a stat cinci ceasuri jos, la locuinţa lui Farcy, unde urcase toată banda... Mai mare mila!... Dar poetul elegiac

rămase neînduplecat, până-n ziua când, ca să se descotorosească de ea, a pus poliţia în mişcare. Halal cavaler!... Şi ca încheiere, la sfârşit, drept mulţumire fetei frumoase care-i dăduse ce avea mai bun din tinereţea, din inteligenţa şi din carnea ei, i-a deşertat în cap un volum de versuri băloase, pline de ură, de blesteme şi de tânguiri, *Cartea amorului*, cea mai frumoasă carte a lui...

Nemişcat, aşteptându-se la orice, Gaussin asculta, sorbind cu înghiţituri mici printr-un pai lung băutura rece din faţa lui. Desigur vreo otravă care i se turnase acolo şi-l îngheţa din inimă până-n măduva oaselor.

Tremura de frig cu toată ora minunată, vedea într-o depărtare ştearsă umbre care umblau încoace şi încolo, o saca de stropit oprită în faţa Madeleinei şi trăsurile ce se încrucişau înaintând tăcute pe pământul moale ca pe vată. Nu mai era zgomot în Paris, nimic decât ce se spunea la masa aceasta. Acum vorbea Déchelette, el turna otrava:

— Ce îngrozitoare sunt rupturile acestea... Iar glasu-i liniştit şi zeflemisitor se făcea blând şi nesfârşit de milos... Au trăit ani întregi împreună, au dormit unul lângă altul, şi-au amestecat visurile, sudoarea. Şi-au spus tot, şi-au dat tot. Au luat obiceiuri, un fel de-a fi, de-a vorbi, chiar trăsături unul de la altul. Sunt uniţi din cap până-n picioare... Colajul, în sfârşit!... Apoi, pe neaşteptate, se despart, se smulg... Cum fac?... Cum de au curajul ăsta?.. Eu n-aş putea niciodată... Da, înşelat, batjocorit, ajuns în caraghios şi mânjit cu noroi, dacă femeia ar plânge şi mi-ar spune: „Rămâi...” N-aş pleca... Şi iată de ce, când opresc vreuna, totdeauna e numai pentru o singură noapte... Fără urmări, cum spunea vechea Franţă... sau atunci căsătoria. E definitivă şi mai curată.

— Fără urmări... fără urmări.. Vorbeşti şi dumneata cum îţi vine. Sunt femei pe care nu le ţii numai o noapte... Asta, de pildă...

— Nu i-am îngăduit nicio clipă mai mult... răspunse Déchelette cu un zâmbet blajin, pe care bietul amant îl

găsi groaznic.

— Atunci se vede că nu erai genul ei, fiindcă altminteri... E o fată care, când iubeşte, se agaţă... Are gustul căsniciei... De altfel, n-are noroc în legăturile ei. Se încurcă cu Dejoie, romancierul, moare... Trece la Ezano, se însoară... Pe urmă a venit frumosul Flamant, gravorul, fostul model – că totdeauna i-a plăcut talentul sau frumuseţea – şi cunoşti înspăimântătoarea lui întâmplare...

— Ce întâmplare?... întrebă Gaussin, cu glasul sugrumat; şi sorbi mai departe din pai, ascultând drama pasională care zguduise Parisul cu câţiva ani în urmă.

Gravorul era sărac şi nebun după femeia asta; de frică să nu fie părăsit, ca să-i menţină luxul, a făcut bancnote false. Descoperit aproape îndată, şi închis cu iubita lui, se alese cu zece ani de închisoare, iar ea, cu cinci luni de prevenţie la Saint-Lazare, nevinovăţia ei fiind dovedită.

Şi Caoudal îi amintea lui Déchelette – care urmărise procesul – ce frumoasă era cu boneţica de la Saint-Lazare, şi semeaţă, fără să se văicăre, credincioasă omului ei până la capăt... Apoi răspunsul pe care l-a dat preşedintelui, nătăfleţul cel bătrân, şi sărutarea trimisă lui Flamant peste tricornurile jandarmilor, strigându-i cu un glas ce-ar fi înduioşat şi pietrele: „Nu te necăji, dragule... Zilele frumoase or să se întoarcă, şi-o să ne mai iubim iar!...” Oricum, se cam dezgustase de căsnicie, biata fată.

— De atunci, intrată în lumea galantă, a luat amanţi cu luna, cu săptămâna, şi niciodată artişti... O! de artişti i-e o frică... Cred că eram singurul pe care n-a încetat să-l vadă... Din când în când venea să-şi fumeze ţigara la atelier. Pe urmă au trecut luni fără să mai aud vorbindu-se de ea, până-n ziua când am regăsit-o prânzind cu băiatul ăsta frumos şi mâncând struguri de pe buzele lui. Mi-am zis: uite că pe Sapho a mea iar a pălit-o dragostea.

Jean nu putea să mai asculte. Simţea că moare de atâta otravă înghiţită. După frigul de adineauri, o arsură îi mistuia pieptul şi i se suia la cap de-i vâjâia, gata să-i

plesnească aidoma unei table de fier prea încinse. Trecu de cealaltă parte a bulevardului, clătinându-se printre roţile trăsurilor. Unii birjari strigau. De cine s-or fi legând tâmpiţii ăştia?

Străbătând piaţa florilor de la Madeleine, îl tulbură un miros de eliotrop, mirosul care-i plăcea mai mult iubitei lui. Grăbi pasul, să fugă de el, şi furios, zdrobit, vorbea singur:

— Iubita mea!... Da, ce murdărie... Sapho, Sapho... Când te gândeşti c-am trăit un an cu ea!... Îi repeta numele cu mânie, amintindu-şi că-l văzuse în ziarele mărunte, printre alte porecle de desfrânate, din ciudatul Almanah-Gotha al curtezanelor: Sapho, Cora, Caro, Phryne, Jeanne de Poitiers, Foca...

Şi, o dată cu cele cinci litere ale numelui ei mârşav, toată viaţa femeii se perinda pe dinaintea ochilor lui ca o scursură de canal... Atelierul lui Caoudal, tropăielile din picioare la poet, îndelungatele aşteptări noaptea în faţa caselor de desfrâu sau pe preşul de la uşa lui La Gournerie... Apoi frumosul gravor, falsurile, Curtea cu juri... şi boneţica închisorii, care-i venea aşa de bine, şi sărutarea trimisă falsificatorului: „Nu te necăji, dragule...” Dragule! Acelaşi nume, aceeaşi alintare ca pentru el... Ce ruşine!... A! Ce frumuşel o să mai măture toate murdăriile acestea... Şi mereu acelaşi miros de eliotrop care-l urmărea într-un amurg violet şters, ca şi micuţa floare.

Deodată băgă de seamă că tot mai umblă încoace şi încolo prin piaţă ca pe-o punte de corabie. Îşi reluă drumul, ajunse într-o întinsoare în strada Amsterdam, foarte hotărât să alunge femeia din casa lui, s-o arunce pe scară fără nicio explicaţie, scuipându-i în spate injuria numelui ei. În faţa uşii şovăi, se gândi, mai făcu câţiva paşi. Ea avea să ţipe, să plângă în hohote, să-şi răcnească în toată casa întreg vocabularul de trotuar, ca acolo, în strada Arcade...

Să-i scrie?... Da, aşa, mai bine, să-i scrie, s-o isprăvească în două vorbe, foarte crude. Intră într-o

cârciumă englezească, pustie şi întunecată la lumina gazului care tocmai se aprindea, se aşeză la o masă năclăită, lângă singura clientă, o fată cu un cap ca de mort, care mânca hămesită somon afumat, fără să bea nimic. Ceru o halbă de bere, nici nu gustă din ea, şi începu o scrisoare. În mintea lui se îmbulzeau însă prea multe cuvinte, ce voiau să iasă toate deodată, şi i se părea că cerneala îngroşată şi plină de scame le aşternea prea încet.

Rupse două-trei foi începute şi, până la urmă, plecă fără să mai scrie, când o gură plină şi lacomă de lângă el întrebă încet, cu sfială: „Nu beţi?... Se poate?...” El făcu semn că da. Fata înhăţă halba şi o dădu de duşcă pe nerăsuflate, dezvăluindu-se strâmtoarea nenorocitei, care avea în buzunar numai cu ce să-şi astâmpere foamea, fără s-o mai stropească şi cu puţină bere. Îl cuprinse o milă care-l potoli, lămurindu-i deodată mizeriile unei vieţi de femeie; începu să judece mai omeneşte şi să-şi analizeze nenorocirea.

La urma urmei, nu-l minţise; şi dacă nu ştia nimic din viaţa ei era numai fiindcă niciodată n-avusese grija aceasta. Ce învinuire-i aducea?... Că a fost închisă la Saint-Lazare?... Dar de vreme ce fusese achitată, purtată aproape în triumf la ieşire... Atunci ce? Alţi bărbaţi înaintea lui?... Oare n-o ştia?... De ce să-i fie mai necaz pe ea fiindcă numele acestor amanţi erau cunoscute, celebre, că putea să-i întâlnească, să le vorbească, să le privească portretele în vitrine? Trebuia să-i socoată drept o crimă că i-au plăcut mai mult aceştia?

Şi din adâncul sufletului său se ridica o mândrie rea, de nemărturisit, c-a împărţit-o cu aceşti mari artişti, spunându-şi că o găsiseră frumoasă. La vârsta lui nu eşti niciodată sigur, nu ştii prea bine. Iubeşti femeia, dragostea; dar ochii şi experienţa lipsesc, şi tânărul amant ce vă arată un portret de-al iubitei caută o privire, o aprobare care să-l liniştească. Figura lui Sapho i se părea mărită, aureolată, de când o ştia cântată de La

Gournerie şi fixată de Caoudal în marmură şi-n bronz.

Dar, pe neaşteptate, apucat iar de furie, părăsi banca de pe bulevardul mărginaş unde gândurile lui îl azvârliseră, în mijlocul ţipetelor de copii şi al pălăvrăgelii nevestelor de lucrători, în seara colbăită de iunie; se porni din nou să umble şi să vorbească tare, mânios... Halal de bronzul lui Sapho... bronz de negoţ, care s-a găsit pretutindeni, banal ca un cântec de flaşnetă, ca şi cuvântul Sapho care, de mult ce s-a rostogolit de-a lungul veacurilor, s-a mânjit cu legende mârşave peste farmecul dintâi, şi dintr-un nume de zeiţă ajunsese denumirea unei boli... Ce scârboase mai sunt toate acestea, Dumnezeule!...

Mergea astfel, când potolit, când furios, într-o vâltoare de gânduri şi de simţăminte potrivnice. Bulevardul se întuneca, rămânea pustiu. În aerul cald plutea ceva searbăd şi acru; recunoştea poarta marelui cimitir unde anul trecut luase parte, împreună cu tot tineretul, la dezvelirea unui bust de Caoudal pe mormântul lui Dejoie, romancierul Cartierului Latin, care a scris *Cenderinette*. Dejoie, Caoudal! Ce ciudat sunau pentru el de două ceasuri numele acestea! Şi cât i se părea de mincinoasă şi de jalnică povestea studentei şi a micii ei gospodării, acum că-i cunoştea tristele dedesubturi şi aflase de la Déchelette groaznica poreclă dată căsniciilor de trotuar.

Îl speria umbra aceasta, mai neagră în vecinătatea morţii. Se întoarse din drum, atingând în treacăt bluze de lucrători ce dădeau târcoale, tăcute ca nişte aripi de noapte, şi fuste murdare la uşa caselor de desfrâu cu geamuri mate care aruncau fâşii mari, luminoase, ca de lanternă magică, pe unde treceau perechi sărutându-se... Cât să fi fost ceasul?... Era frânt, ca un recrut la sfârşitul zilei de marş; iar din durerea-i amorţită, ce i se lăsase în pulpe, nu-i mai rămânea decât o mare oboseală. Ah! să se culce, să doarmă... Apoi, la deşteptare, cu răceală, fără mânie, avea să-i spună femeii: „Ascultă... ştiu cine eşti... Nu-i vina ta, nici a mea; dar nu mai putem trăi împreună.

Să ne despărţim...” Şi pentru a se pune la adăpost de urmăririle ei, se va duce să-şi îmbrăţişeze mama şi surorile, să-şi scuture în vântul Ronului, în mistralul liber şi înviorător, întinarea şi groaza visului său urât.

Ea se culcase, obosită de aşteptare, şi dormea sub lumina lămpii, cu o carte deschisă pe cearşaf înaintea ei. Venirea lui n-o trezi; în picioare lângă pat, el o privea curios, ca pe-o altă femeie, o străină pe care ar fi găsit-o acolo.

Frumoasă, o! frumoasă, braţele, pieptul, umerii, de-un chihlimbar curat, trainic, fără pată, nici zgârietură. Dar pe pleoapele înroşite – poate romanul pe care-l citea, poate îngrijorarea, aşteptarea – pe trăsăturile destinse în odihnă şi pe care nu le mai susţinea apriga dorinţă a femeii ce vrea să fie iubită, ce oboseală, ce mărturisiri! Vârsta ei, povestea, aventurile, capriciile, legăturile ei, şi Saint-Lazare, loviturile soartei, lacrimile, spaimele, toate se vedeau, se desfăşurau; şi cearcănele vinete ale plăcerii şi nesomnului, şi cuta de dezgust coborând buza de jos, tocită, trudită ca un colac de fântână unde tot satul a venit să bea, şi faţa uşor puhavă când se lasă pielea în zbârciturile bătrâneţii.

Trădarea somnului, tăcerea de moarte care-o învăluia, era ceva măreţ, ceva înfiorător; un câmp de bătălie noaptea, cu toată grozăvia ce se arată şi cea pe care o ghiceşti în nedesluşitele mişcări ale umbrei.

Şi, deodată, bietul copil fu cuprins de-o mare, o înăbuşitoare dorinţă, de-a plânge.

IV

ISPRĂVEAU MASA, CU FEREASTRA deschisă, în ciripitul lung al rândunelelor ce salutau amurgul. Jean nu vorbea, dar avea să vorbească, şi mereu de acelaşi lucru cumplit ce-i chinuia şi cu care o tortura pe Fanny, de la întâlnirea cu Caoudal. Ea, văzându-i ochii plecaţi şi înfăţişarea de prefăcută nepăsare pe care o lua pentru noi întrebări, ghici şi-i zise de mai înainte:

— Ascultă, ştiu ce-ai să-mi spui... Cruţă-ne, te rog... Până la urmă ne istovim... De vreme ce tot trecutul e mort, şi nu te iubesc decât pe tine, fiindcă numai tu eşti pe lume...

— Dacă tot trecutul ar fi mort, cum spui... şi o privea drept în ochii ei frumoşi, de-un cenuşiu care se înfiora şi se schimba la orice impresie... n-ai păstra lucruri care ţi-l amintesc... da, acolo sus, în dulap...

Cenuşiul se catifelă cu o umbră întunecată:

— Vasăzică ştii?

Un vraf întreg de scrisori de dragoste, de portrete, arhivele galante şi glorioase scăpate din atâtea prăpăduri, la care va trebui deci să renunţe!

— Cel puţin o să mă crezi pe urmă?

Şi la zâmbetul lui neîncrezător care-o sfida, alergă s-aducă cufăraşul de lac ale cărui ferecături dăltuite, între teancurile de lenjerie fină, îi neliniştiseră atâta iubitul, de câteva zile.

— Arde, rupe, e al tău...

Dar el nu se grăbea să răsucească cheiţa, se uita la

cireşii cu fructe de sidef trandafiriu şi la zborurile de cocostârci încrustate în capacul pe care-l deschise brusc... Toate mărimile de pagini, tot felul de scrieri, hârtii colorate cu antete aurite, vechi bileţele îngălbenite şi rupte la îndoituri, mâzgăliturі cu creionul pe foi de carnet, cărţi de vizită cu duiumul, în neorânduială ca într-un sertar scotocit şi răsturnat adesea, unde el însuşi îşi înfunda acum mâinile tremurătoare...

— Dă-mi-le. Am să le ard în faţa ta.

Vorbea cu înfrigurare, chircită înaintea căminului, cu o lumânare aprinsă pe jos, lângă ea.

— Dă-le...

Dar el:

— Nu... aşteaptă... Şi mai încet, ca ruşinat: Aş vrea să citesc...

— De ce? Iar o să-ţi faci rău...

Nu se gândea decât la suferinţa lui şi nicidecum la nedelicateţea de a dezvălui astfel tainele dragostei, spovedenia pe pernă a tuturor acestor bărbaţi care-o iubiseră; apropiindu-se, tot în genunchi, citea în acelaşi timp cu el, pândindu-l cu coada ochiului.

Zece pagini, iscălite La Gournerie, din 1861, cu un scris lung şi mlădios, în care poetul, trimis în Algeria pentru darea de seamă oficiala şi lirică a călătoriei împăratului şi a împărătesei, făcea iubitei lui o descriere strălucită a serbărilor.

Algerul revărsat pe coastă şi mişunând de lume, adevărat Bagdad din *O mie şi una de nopţi*; toată Africa venită în grabă, îngrămădită în jurul oraşului, bătând în porţile lui mai să le spargă, întocmai ca simunul. Caravane de negri şi de cămile încărcate cu gumă, corturi înălţate, un miros de mosc omenesc peste tot furnicarul acesta care-şi aşezase tabăra la marginea mării, juca noaptea în jurul unor focuri mari, şi-n fiece dimineaţă se dădea la o parte când soseau şefii din Sud aidoma unor magi cu pompă orientală, muzici de tot felul, fluiere de trestie, mici tobe răguşite şi aspre, trupa din jurul

stindardului în trei culori al Profetului; şi la urmă, negrii ce ţineau de căpăstru caii aduşi plocon pentru *Îmbarat*, înveşmântaţi în mătase, cu armuri de argint, scuturându-şi la tot pasul zurgălăii şi broderiile...

Geniul poetului reda totul viu de parc-ai fi fost de faţă; cuvintele străluceau pe pagină ca pietrele scumpe neferecate pe care giuvaergii le preţuiesc pe coala de hârtie. Într-adevăr, putea fi mândră femeia la picioarele căreia se aruncau bogăţiile acestea. Ce mult trebuie s-o fi iubit, de vreme ce, cu toată ciudăţenia sărbătorilor, poetul nu se gândea decât la ea, murea de dorul ei:

„O, astă-noapte eram cu tine pe divanul cel mare din strada Arcade. Erai goală, erai nebună, ţipai de plăcere sub dezmierdările mele, când m-am trezit deodată brusc, înfăşurat într-un covor pe terasa mea, în toiul nopţii înstelate. Chemarea muezinului se înălţa dintr-un minaret vecin ca o luminoasă şi limpede rachetă, mai mult voluptuoasă decât de rugăciune, şi tot pe tine te mai auzeam trezindu-mă din vis...”

Ce putere rea îl împingea oare să citească mai departe, cu toată groaznica gelozie care-i înnălbea buzele şi-i zgârcea mâinile? Încetişor şi cu blândeţe, Fanny încercă să-i ia scrisoarea; dar el o citi până la sfârşit, şi după ea alta, apoi alta, lăsându-le să cadă pe rând cu o nepăsare dispreţuitoare şi rece, fără să privească flacăra ce se înviora în cămin la revărsările lirice şi pătimaşe ale marelui poet. Iar uneori, în dezlănţuirea acestei iubiri peste măsură de încinsă la temperatura africană, lirismul amantului se păta cu câte-o mare necuviinţă soldăţească, ce-ar fi surprins şi scandalizat femeile de lume care citeau *Cartea Amorului*, de-un spiritualism rafinat, nepângărit, cum e cornul de argint de pe Jungfrau.

Inimă ticăloasă! Tocmai la părţile acestea se oprea Jean, la petele ruşinoase ale paginii, fără să-şi dea seama că, de fiecare dată, faţa-i tresărea nervos, tulburându-se. Ba chiar avu curajul să rânjească la acest post scriptum, care urma după strălucita descriere a unei serbări la

Aisauas: „Recitesc scrisoarea... Într-adevăr sunt lucruri destul de bune; pune-mi-o deoparte, voi putea să le folosesc...”

— Un domn care nu lăsa nimic să se piardă! făcu el, trecând la altă foaie cu acelaşi scris, unde, cu tonul rece al omului de afaceri, La Gournerie reclama o culegere de cântece arabe şi o pereche de papuci din pai de orez. Era lichidarea amorului lor. A! El ştiuse să plece, era tare.

Şi, fără să se oprească, Jean drena mai departe mlaştina, din care se ridica o suflare caldă şi nesănătoasă. Când se înnoptă, puse lumânarea pe masă şi prinse a răsfoi bileţele foarte scurte, neciteţe, parcă scrise cu sula de nişte degete prea groase, care în graba dorinţei sau a mâniei, găureau şi rupeau într-una hârtia. Începutul legăturii ei cu Caoudal: întâlniri, supeuri, plimbări la ţară, apoi certuri, rugi fierbinţi de împăcare, strigăte, înjurături mârşave şi grosolane de salahor, amestecate deodată cu carachioslâcuri, cu vorbe hazlii, cu învinuiri printre hohote de plâns, toată slăbiciunea dată pe faţă a marelui artist în vremea rupturii şi a părăsirii.

Focul înghiţea totul, ţâşnind în flăcări lungi, roşii, unde fumegau şi sfârâiau carnea, sângele şi lacrimile unui om de geniu; dar ce-i păsa lui Fanny, numai cu grija tânărului iubit pe care-l supraveghea, iar fierbintea lui înfrigurare o frigea prin veşminte. Tocmai găsise un portret în peniţă iscălit de Gavarni, cu dedicaţia: Prietenei mele Fanny Legrand, într-un han din Dampierre, pe-o zi ploioasă. Un chip inteligent şi îndurerat, cu ochii în fundul capului, ceva amar şi pustiit.

— Cine-i?

— André Dejoie... Ţineam la semnătură...

— Păstrează-l, eşti liberă, răspunse el cu glas atât de silit, atât de nenorocit, încât ea luă desenul şi-l aruncă mototolit în foc, în timp ce Jean se adâncea în corespondenţa romancierului, o serie sfâşietoare de scrisori datate din staţiuni de iarnă, de la băi, unde

scriitorul, trimis pentru a-şi îngriji sănătatea, pierdea speranţa să se lecuiască de chinul său fizic şi moral, storcându-şi creierii să găsească o idee, departe de Paris, şi amesteca printre cereri de doctorii şi de reţete, printre griji de bani sau de meserie, corecturi trimise şi poliţe preschimbate, mereu acelaşi strigăt de dorinţă şi de adorare pentru frumosul trup al lui Sapho pe care doctorii nu i-l îngăduiau.

Jean murmura, furios şi candid:

— Da' ce-aveau oare cu toţii ca să se ţină aşa de tine?...

Pentru el era singurul înţeles al scrisorilor deznădăjduite, ce mărturiseau marea tulburare a uneia din vieţile glorioase, râvnite de tineri şi la care visează femeile romanţioase... Da' ce-aveau oare cu toţii? Şi ce le dădea ea să bea?... Îndura cumplita suferinţă a unui bărbat care, legat fiind, ar vedea batjocorindu-se în faţa lui femeia iubită; şi, totuşi, nu se putea hotărî să deşerte dintr-o dată, cu ochii închişi, fundul cutiei.

Acum venea rândul gravorului, care, sărac şi necunoscut, fără altă celebritate decât cea din *Gazeta Tribunalelor*, nu-şi datora locul în cufăraşul cu scumpe amintiri decât numai marei iubiri pe care o avusese pentru el. Ruşinoase, scrisorile din Mazas, şi neroade, stângace, sentimentale ca ale soldatului către ibovnica din satul său. Dar, printre banalităţile de romanţă, simţeai în ele sinceritatea patimii, respectul pentru femeie, o uitare de sine care-l deosebea de ceilalţi, pe osânditul ăsta; astfel, când cerea iertare lui Fanny pentru vina c-a iubit-o prea mult, sau când din grefa Palatului de Justiţie, îndată după condamnarea lui, îi scria bucurându-se c-o ştia achitată şi liberă. Nu se plângea de nimic; avusese lângă ea, mulţumită ei, doi ani de-o fericire atât de desăvârşită, atât de mare, încât chiar numai amintirea ajungea ca să-i umple viaţa, să-i îmblânzească îngrozitoarea soartă, şi isprăvea rugând-o să-i facă un bine: „Ştii că am un copil la ţară, a cărui mamă a murit de

mult; trăieşte la o rudă bătrână, într-un colţ atât de pierdut, că n-or să afle niciodată nimic de afacerea mea. Banii care-mi rămâneau i-am trimis lor, spunând că plec tare departe, într-o călătorie, şi mă bizui pe tine, buna mea Nini, ca, din când în când, să te informezi despre micul nenorocit şi să-mi dai veşti...”

Drept dovadă a interesului ei, urma o scrisoare de mulţumire şi alta, de curând, datată abia cu şase luni mai înainte: „O, ce bună eşti c-ai venit... Ce minunată erai şi ce frumos miroseai, în faţa uniformei mele de puşcăriaş de care mă ruşinam atâta!...” Şi Jean se opri, furios:

— Va să zică l-ai mai văzut?

— Arareori, de milă...

— Chiar de când suntem împreună?...

— Da, o dată, o singură dată, la vorbitor... Nu-i vezi decât acolo.

— A! Eşti fată bună...

Gândul că şi-n timpul legăturii lor ea-l mai vizita pe falsificatorul ăsta, îl întărâtă mai mult ca orice. Era însă prea mândru s-o spună; dar un pachet de scrisori, cel din urmă, legat cu o panglică albastră peste litere mici, subţiri şi aplecate – un scris de femeie – îi dezlănţui întreaga mânie.

„Îmi schimb tunica după cursa carelor... vino în loja mea...”

— Nu, nu... nu citi asta...

Se aruncă asupra lui, îi smulse şi aruncă în foc tot teancul, fără ca el să fi înţeles de la început, chiar văzând-o la picioarele lui, aprinsă la faţă de răsfrângerea flăcării şi de ruşinea mărturisirii:

— Eram tânără, din pricina lui Caoudal... nebunul cela... făceam ce voia.

Abia atunci pricepu şi se îngălbeni.

— A! Da... Sapho... Toată lira... Şi respingând-o cu piciorul, ca pe o bestie mârşavă: Lasă-mă, nu mă atinge, mi-e scârbă de tine...

Strigătul i se pierdu într-un groaznic bubuit de tunet,

foarte apropiat şi prelungit, în timp ce o văpaie puternică lumina odaia... Foc!... Ea se ridică înspăimântată, luă maşinal carafa rămasă pe masă, o deşertă peste mormanul de hârtii a căror flacără aprindea funinginea din iarna trecută, apoi aduse cana cu apă şi ulcioarele, dar, văzându-se neputincioasă, scânteile zburând până-n mijlocul odăii, alergă pe balcon strigând:

— Foc! Foc!

Soţii Hettéma sosiră cei dintâi, apoi portarul şi sergenţii. Răcneau cu toţii:

— Coborâţi placa din cămin!... Suiţi-vă pe acoperiş!... Apă, apă!... Nu, o pătură!...

Doborâţi, îşi priveau amândoi locuinţa cotropită şi mânjită; apoi, după ce se potoli zarva şi focul se stinse, când, sub felinarele din stradă, întunecata îmbulzeală de oameni se împrăştie, iar vecinii, acum liniştiţi, se întoarseră acasă, cei doi amanţi, în mijlocul acestui prăpăd de apă, de funingine prefăcută în noroi, de mobile răsturnate şi ude, se simţiră scârbiţi şi laşi, fără putere de a-şi relua cearta, nici de a face curăţenie în odaie. Ceva înfiorător şi josnic intrase în viaţa lor; iar seara, uitându-şi vechiul dezgust, se duseră să doarmă la hotel.

Jertfa lui Fanny n-avea să folosească la nimic. Din scrisorile dispărute, arse, fraze întregi reţinute pe de rost chinuiau memoria îndrăgostitului, i se suiau în obraz ca sângele, ca anumite pasaje din cărţi primejdioase. Foştii amanţi ai metresei lui erau mai toţi oameni celebri. Morţii îşi supravieţuiau, iar celor vii li se vedeau portretele şi numele pretutindeni, se vorbea despre ei în faţa lui, şi de fiecare dată se simţea stingherit, ca de-o legătură de familie ruptă dureros.

Răul limpezindu-i mintea şi ochii, Jean ajunse curând să regăsească la Fanny urma primelor înrâuriri, şi cuvintele, ideile, obiceiurile pe care le păstrase de la alţii. Felul ei de a-şi întinde degetul cel mare ca pentru a da o formă, a modela obiectul despre care vorbea, cu un „vezi asta...”,

era al sculptorului. De la Dejoie luase ciudăţenia de-a întrerupe fraza cuiva printr-un joc de cuvinte, ca şi cântecele populare din care publicase o culegere, celebră în toate colţurile Franţei; de la poetul La Gournerie, tonul semeţ şi dispreţuitor, asprimea părerilor lui despre literatura modernă.

Şi le însuşise pe toate, suprapunând lucruri lipsite de legătură, prin acelaşi fenomen de stratificare care îngăduie să cunoşti vârsta şi schimbările pământului după feluritele-i pături geologice; şi poate că nu era atât de deşteaptă cum i se păruse la început. Parcă mai era vorba de inteligenţă; să fi fost proastă fără pereche, vulgară şi chiar cu zece ani mai bătrână, că tot l-ar fi ţinut prin puterea trecutului ei, prin josnica gelozie duşmănoasă şi întărâtată ce-l rodea şi pe care el nu i-o mai tăinuia, izbucnind în fiece clipă împotriva unuia sau altuia.

Romanele lui Dejoie nu se mai vindeau, întreaga ediţie se găsea pe tot cheiul cu douăzeci şi cinci de centime. Iar bătrânul cel nebun de Caoudal se mai ţinea de dragoste la vârsta lui... „Ştii că nu mai are măsele... Îl priveam la prânzul de la Ville-d’Avray... Parcă-i o capră, mănâncă numai cu dinţii din faţă.” S-a zis şi cu talentul: Ce nereuşită faunesa lui, la ultimul Salon! „Nu sta în picioare...” O vorbă pe care o luase de la ea. „Nu sta în picioare...”, şi pe care ea însăşi o păstra de la sculptor. Când îşi batjocorea astfel pe vreunul din rivalii lui de pe vremuri, Fanny îi bătea în strună ca să-i placă; şi să-l fi auzit pe băieţandrul care habar n-avea de artă, de viaţă, de nimic, şi pe femeia uşuratică, superficială, nu ceva spoială a minţii de la artiştii cei faimoşi, judecându-i de sus şi osândindu-i cu glas încrezut.

Dar duşmanul cel mai mare al lui Gaussin era Flamant, gravorul. Despre acela ştia numai că era foarte frumos, blond ca şi el, că ea-i zicea „dragule” şi se ducea să-l vadă în taină, iar când îl ataca întocmai ca pe ceilalţi, numindu-l „Puşcăriaşul sentimental” sau „Frumosul

deţinut”, Fanny întorcea capul fără să scoată o vorbă. Curând o învinui că-i îngăduitoare cu banditul ăsta, şi ea fu nevoită să-l lămurească blând, dar cu oarecare tărie.

— Ştii bine că nu-l mai iubesc, Jean, de vreme ce te iubesc pe tine... Nu mă mai duc acolo, nu răspund la scrisorile lui; dar n-o să mă faci niciodată să-l vorbesc de rău pe omul care m-a adorat până la nebunie, până la crimă...

La glasul acesta sincer – tot ce era mai bun în ea – Jean nu se mai împotrivea, dar îl chinuia o ură geloasă, aţâţată de-o îngrijorare care-l făcea să se întoarcă uneori în strada Amsterdam pe neaşteptate, în toiul zilei. „Dacă s-o fi dus cumva să-l vadă!”

O găsea totdeauna acolo, mereu acasă, trândăvind în mica lor locuinţă, ca o femeie din Orient, sau la pian, dând o lecţie de canto grăsanei lor vecine, doamna Hettéma. Din seara focului se împrieteniseră cu oamenii ăştia de treabă, paşnici şi cu prea mult sânge în trup, care trăiau într-un neîncetat curent, cu uşile şi ferestrele deschise.

Bărbatul, desenator la Muzeul artileriei, îşi aducea de lucru acasă, şi-n fiecare seară din săptămână, iar duminica toată ziua, îl vedeai aplecat peste masa lui mare, sprijinită pe un fel de „capră” cu patru picioare, asudând, suflând, numai în jiletcă, scuturându-şi mânecile cămăşii ca să pună aerul în mişcare, cu barba până-n ochi. Lângă el, grăsana de nevastă-sa, în capoţel, îşi făcea şi ea vânt, cu toate că sta degeaba; şi, ca să-şi răcorească sângele, începeau din când în când unul din duetele care le plăceau mai mult.

Intimitatea – se stabili repede între cele două căsnicii.

Dimineaţa, pe la zece, glasul puternic al lui Hettéma striga în faţa uşii: „Gata, Gaussin?” şi birourile lor aflându-se în aceeaşi parte, mergeau împreună. Foarte greoi, foarte vulgar, cu câteva trepte sociale mai jos decât tânăru-i tovarăş, desenatorul vorbea puţin, bolborosea de parc-ar fi avut tot atâta barbă în gură ca şi pe obraji; dar

îl simţeai om de treabă, şi descumpănirea morală a lui Jean avea nevoie de legătura aceasta. O dorea mai ales din pricina amantei lui ce trăia într-o singurătate plină de amintiri şi de păreri de rău, mai primejdioase poate decât relaţiile ei părăsite de bună voie, şi care găsea o cunoştinţă cinstită şi sănătoasă în doamna Hettéma, cu gândul numai la omul ei şi la plăcerea neaşteptată a unei mâncări bune de gătit pentru cină, sau la noua romanţă pe care i-o va cânta la desert.

Totuşi, când prietenia se mai strânse de ajunseră să se poftească acasă unii pe alţii, se simţi neliniştit. Oamenii ăştia îi credeau, desigur, căsătoriţi, şi cum conştiinţa lui respingea minciuna, o însărcină pe Fanny să înştiinţeze vecina, ca să nu se ivească vreo neînţelegere. Asta o făcu să râdă cu poftă... Bietul copilaş! Numai el putea fi atât de naiv...

— Dar n-au crezut nicio clipă că suntem căsătoriţi... Şi nici nu le pasă!... Dac-ai şti de unde şi-a luat el nevasta... Tot ce-am făcut eu e un fleac pe lângă ea. S-a însurat cu dânsa ca s-o aibă numai pentru el, şi vezi că trecutul nu-l stânjeneşte de loc...

Jean nu se putea dumeri. O fostă desfrânată, mămuca asta cumsecade, cu ochi limpezi, cu râs uşor de copil pe chipu-i fraged, cu provincialisme tărăgănate, şi pentru care romanţele nu erau niciodată destul de sentimentale, nici cuvintele prea distinse; iar el, bărbatul, atât de liniştit, atât de sigur în dragostea lui tihnită. Îl privea cum mergea alături cu luleaua în gură, răsuflând uşor de fericire, în timp ce el se gândea mereu şi se prăpădea de mânie neputincioasă.

— O să-ţi treacă, dragule... îi zicea cu blândeţe Fanny, în clipele când îţi spui tot; şi-l potolea duioasă şi încântătoare ca în prima zi, dar cu un nu ştiu ce delăsat pe care Jean nu-l putea defini.

Purtarea-i era mai liberă, ca şi felul de a vorbi, îşi dădea seama de puterea ei, destăinuindu-i ciudăţenii despre

viaţa-i din trecut, pe care el nu i le cerea, vechi desfrânări şi nebunii făcute din curiozitate. Acum nu se mai lipsea să fumeze, răsucind între degete şi punând pe toate mobilele veşnica ţigară ce toropeşte ziua fetelor pierdute, iar în discuţiile lor îşi exprima asupra vieţii, a nemerniciei bărbaţilor şi, a ticăloşiei femeilor, părerile cele mai cinice. Până şi expresia ochilor ei se schimba, învăluiţi într-o boare de apă stătătoare, prin care trecea fulgerul unui râs desmăţat.

De asemenea şi intimitatea dragostei lor se prefăcea. La început rezervată faţă de tinereţea iubitului şi respectându-i prima iluzie, femeia nu se mai sfia, după ce văzuse efectul asupra acestui copil descoperindu-i pe neaşteptate trecutul desfrânat şi frigurile primejdioase cu care-i aprinsese sângele. Dezmierdările perverse, atâta vreme stăpânite, toate cuvintele de delir pe care dinţii ei încleştaţi le opreau să treacă, le lăsa acum să-i scape, se dezlănţuia, se dăruia în deplinătatea ei de curtezană îndrăgostită şi cunoscătoare, în toată cumplita glorie a poetei Sapho.

Sfială, reţinere, la ce bun? Bărbaţii sunt toţi la fel, nebuni după viciu şi corupţie, mititelul ăsta ca şi ceilalţi.

Să-i momeşti cu ce le place, e tot cel mai bun mijloc să-i ţii. Şi ceea ce ştia, depravările plăcerii care-i fuseseră sădite, Jean le învăţa la rândul său, ca să le treacă altora. Astfel curge şi se răspândeşte otrava ce arde trupul şi sufletul, aidoma făcliilor despre care vorbeşte poetul latin, şi care alergau din mână în mână prin arenă.

V

ÎN ODAIA LOR, LÂNGĂ UN FRUMOS portret al lui Fanny de James Tissot, o rămăşiţă din vechile splendori ale femeii, se afla o privelişte din Sud, numai în negru şi alb, grosolan redată, în bătaia soarelui, de un fotograf de ţară.

O coastă stâncoasă, năpădită de vii, proptită pe mici parapete de piatră, apoi sus, în spatele unor şiruri de chiparoşi, pavăză împotriva vântului de miazănoapte, şi mărginindu-se cu o pădurice de pini şi de mirţi cu răsfrângeri luminoase – casa mare şi albă, jumătate fermă, jumătate castel, cu terasă largă la intrare, acoperiş italian, porţi cu armoarii, de la care începeau zidurile roşcate ale unui *mas*[9] provensal, stinghiile pentru păuni, ieslele turmelor, deschizătura neagră a şoproanelor unde luceau pluguri şi grape. Ruină a vechilor metereze, un turn uriaş, ciopârţit pe un cer fără nori, se înălţa peste toate, împreună cu câteva acoperişuri şi clopotniţa romană din Châteauneuf-des-Papes, unde neamul Gaussin d'Armandy locuise de când lumea.

Castelet, conacul şi pământul, cu podgoriile-i bogate şi renumite ca şi cele de la Nerte sau Ermitage, se moştenea din tată în fiu, neîmpărţit între copii, dar totdeauna mezinul îl lucra, după tradiţia familiei de a-l trimite pe cel mai mare în consulate. Din păcate, natura se împotriveşte adesea acestor planuri; şi dacă a fost

[9] Fermă, cuvânt provensal.

vreodată om nedestoinic să administreze un domeniu, să administreze orice, apoi era într-adevăr Césaire Gaussin, căruia-i revenea la douăzeci şi patru de ani această grea răspundere.

Uşuratic, nelipsit din tripourile şi din casele cu fete de prin sate, Césaire, sau mai bine zis *Fénat* – secătura, netrebnicul, pentru a-i păstra porecla din tinereţe – întruchipa individul contradictoriu care se iveşte din când în când în familiile cele mai austere, fiind ca supapa lor de siguranţă.

După câţiva ani de neîngrijire, de risipă neghioabă, de pierderi dezastruoase la cărţi prin cluburile din Avignon şi din Orange, proprietatea fu ipotecată, pivniţele de rezervă golite, recoltele viitoare vândute de mai înainte; apoi într-o zi, în ajunul unui sechestru definitiv, Fénat imită iscălitura fratelui său, făcu trei poliţe plătibile la consulatul din Shang-Hai, încredinţat că înainte de scadenţă va găsi banii pentru a le retrage, dar ele ajunseră la fratele mai mare, cu o scrisoare înspăimântată, mărturisind ruina şi falsurile. Consulul se întoarse într-un suflet la Châteauneuf, îndreptă starea deznădăjduită cu ajutorul economiilor sale şi ale zestrei nevestei, apoi, văzând ce nepriceput era Fénat, îşi părăsi cariera, care totuşi se deschidea strălucită înaintea lui, şi se făcu simplu podgorean.

Era un adevărat Gaussin, ţinând la tradiţie până la manie, iute şi potolit ca vulcanii stinşi care mai păstrează ameninţări şi rezerve de erupţie; pe lângă toate, harnic şi foarte priceput la cultivarea pământului. Mulţumită lui, Castelet propăşi, se mări cu toate proprietăţile de până la Ron, şi, cum norocul omului merge totdeauna în tovărăşie, micul Jean se ivi sub mirţii domeniului. În vremea aceasta, Fénat rătăcea prin casă, doborât de greutatea vinei lui, abia îndrăznind să-şi ridice ochii spre fratele său, care-l copleşea cu tăcerea-i dispreţuitoare; nu răsufla decât la câmp, la vânat şi la pescuit, uitându-şi necazul în treburi de nimic, strângând melci, cioplindu-şi

minunate bastoane de mirt sau de trestie, mâncând singur la amiază, departe de casă, o frigăruie de vrăbii pe care-o frigea la un foc de butuci de măslini, în plină garigă. Seara, întorcându-se la masa fratelui, nu scotea o vorbă, cu tot zâmbetul îngăduitor al cumnatei lui, căreia-i era milă de bietul om şi-i dădea bani de buzunar, ascunzându-se de bărbatul ei, neînduplecat cu Fénat, mai puţin pentru neroziile-i trecute, cât pentru toate cele viitoare; şi, într-adevăr, după ce-i îndreptă grava nesăbuinţă, mândria lui Gaussin cel mai mare fu pusă la o nouă încercare.

La Castelet venea de trei ori pe săptămână, să coase cu ziua, o frumoasă fată de pescari, Divonne Abrieu, născută în răchitişul de pe malul Ronului, adevărată plantă de fluviu, cu lujerul mlădios şi înalt. Cu catalana din trei bucăţi, strânsă pe capu-i mic, şi panglicile aruncate pe spate, lăsând să i se admire îmbinarea gâtului – uşor bronzat ca şi faţa – cu zăpada gingaşă a pieptului şi a umerilor, ea îţi amintea, vreo *dona* din fostele curţi de dragoste ţinute odinioară lângă Châteauneuf, la Courthezon şi la Vacqueiras, în vechile turnuri ale căror ruine se sfărâmă pe colnice.

Amintirea istorică n-avea niciun amestec în iubirea lui Césaire, suflet simplu, lipsit de ideal şi de lectură; dar, mic de stat, îi plăceau femeile înalte şi fu cucerit din prima zi. Se pricepea Fénat la aventurile săteşti: un contradans la balul de duminică, un vânat trimis în dar, apoi la prima întâlnire în mijlocul câmpului, atacul aprig şi trânta în levănţică sau pe paiele mărunte de pe pământ. Dar se nimeri că Divonne nu juca, aduse îndărăt vânatul la bucătărie, şi că, zdravănă ca un plop de pe mal, alb şi mlădios, îmbrânci seducătorul, rostogolindu-l la zece paşi. De atunci, îl ţinu la distanţă cu vârful foarfecelui atârnat la brâu cu o verigă de oţel, îl înnebuni de dragoste, încât se hotărî s-o ia în căsătorie şi se destăinui cumnatei lui. Ea, cunoscând-o pe Divonne Abrieu din copilărie, ştiind că-i cuminte şi o fire aleasă, găsea în adâncul inimii că

mezalianţa aceasta ar fi poate mântuirea lui Fénat; dar trufia consulului se revolta la gândul că un Gaussin d'Armandy s-ar însura cu o ţărancă: „Dacă Césaire face pasul ăsta, nu mai vreau să-l văd...” Şi se ţinu de cuvânt.

După căsătorie, Césaire plecă de la Castelet şi trăi pe malul Ronului, la părinţii nevestei lui, dintr-un mic venit pe care i-l dădea fratele său şi i-l aducea în fiecare lună îngăduitoarea cumnată. Micul Jean îşi însoţea mama în plimbările acestea, încântat de căsuţa familiei Abrieu – un fel de încăpere rotundă, afumată, zguduită de tramontană sau de mistral şi susţinută de o singură grindă verticală, aidoma unui catarg. Pe uşa deschisă se vedeau, ca într-un cadru, micul zăgaz de piatră unde se uscau plasele şi lucea tremurând argintul viu, ca de sidef, al solzilor; mai jos, două-trei bărci mari, vâjâind şi scârţâind din otgoane, apoi marele fluviu, vesel, larg, luminos, pe care vântul îl mâna îndărăt împotriva insulelor lui ca nişte smocuri de-un verde deschis. Şi, încă din copilărie, Jean prinse acolo gustul călătoriilor îndepărtate şi al mării pe care n-o văzuse încă.

Exilul unchiului Césaire ţinu doi-trei ani, şi poate că nu s-ar fi isprăvit niciodată, de nu se întâmpla în familie naşterea celor două mici gemene, Marthe şi Marie. Mama se îmbolnăvi după dubla lehuzie, iar Césaire şi nevasta lui avură voie să vină s-o vadă. Împăcarea celor doi fraţi urmă de la sine, instinctivă, prin atotputernicia aceluiaşi sânge; soţii locuiră la Castelet şi, cum o anemie fără leac, înrăutăţită curând de o gută reumatică, o ţintuia locului pe biata mamă, Divonne se pomeni cu sarcina de a duce gospodăria, de a supraveghea hrana copilelor, personalul numeros şi de a merge de două ori pe săptămână la liceul din Avignon să-l vadă pe Jean, fără a mai pune la socoteală că pentru îngrijirea bolnavei trebuia să fie lângă ea în orice clipă.

Femeie cu rost şi cu cap, înlocuia învăţătura ce-i lipsea prin deşteptăciune, prin asprimea ei de ţărancă şi crâmpeiele de studii rămase în creierul lui Finat, acum

potolit şi disciplinat. Consulul lăsă pe mâna ei toată cheltuiala casei, foarte grea cu sarcini sporite şi venituri din an în an mai scăzute, roase de filoxera ce dăduse în butucii de vie. Toată câmpia era atinsă, dar podgoriile lui ţineau încă piept, şi grija consulului era să le scape cu multe cercetări şi experienţe.

Divonne Abrieu, care rămânea credincioasă bonetelor ei, legăturii cu chei de fostă meseriaşă şi sta atât de modestă la locul ei de intendentă şi de damă de companie, feri casa de lipsuri în anii aceştia de criză: aceleaşi îngrijiri costisitoare pentru bolnavă, copilele crescute lângă mamă, ca nişte domnişoare, întreţinerea lui Jean plătită regulat, întâi la liceu, apoi la Aix, unde urma dreptul şi, în sfârşit, la Paris, unde se dusese să-l isprăvească.

Prin ce minuni de rânduială, de neîncetată veghere izbutea, nu ştia nimeni şi nici ea însăşi. Dar de câte ori Jean se gândea la Castelet şi ridica ochii spre fotografia ştearsă de lumină, cel dintâi chip ce-i venea în minte, cel dintâi nume rostit era Divonne, ţăranca inimoasă pe care-o simţea ascunsă în conacul de ţară şi ţinându-l în picioare prin strădania voinţei sale. Totuşi, de câteva zile, de când ştia cine era amanta lui, se ferea să mai rostească înaintea ei numele acesta venerat, nici pe al mamei sau al vreunuia dintre ai săi; se sfia chiar să mai privească fotografia, nelalocul ei, rătăcită pe acest perete, deasupra patului lui Sapho.

Într-o seară, sosind la masă, se miră văzând trei tacâmuri în loc de două, şi mai ales s-o găsească pe Fanny jucând cărţi cu un omuleţ ce i se păru necunoscut, dar care, întorcându-se, îi arătă ochii spălăciţi de capră zburdalnică, nasul mare şi cuceritor într-o faţă pârlită şi copilărească, chelia şi barba de membru în Ligă[10] a unchiului Césaire. La strigătul nepotului, el răspunse fără

[10] Confederaţie catolică din Franţa, întemeiată în 1576, împotriva calviniştilor şi pentru a-l răsturna pe Henric al III-lea.

să lase cărţile din mână:

— După cum vezi, nu mă plictisesc, joc un bezig cu nepoată-mea.

Nepoată-sa!

Şi Jean care-şi ascundea cu atâta grijă tuturor legătura! Familiaritatea aceasta nu-i plăcu, şi nici tot ce-i şuşotea Césaire în timp ce Fanny vedea de cină... „Bravo ţie, piciule... nişte ochi... nişte braţe... halal bucăţică.” A fost şi mai rău când, la masă, Fénat începu să vorbească pe faţă de treburile de la Castelet şi de ceea ce-i aducea la Paris.

Pretextul călătoriei era să primească nişte bani, opt mii de franci împrumutaţi odinioară prietenului său Courtebaisse şi pe care nu socotea să-i mai vadă vreodată, când o scrisoare a notarului îl înştiinţase de moartea lui Courtebaisse, păcat!, şi totodată de înapoierea oricând a celor opt mii de franci. Dar adevărata pricină, fiindcă banii i s-ar fi putut trimite, „adevărata pricină, dragul meu, e sănătatea mamei tale... De la o vreme îşi pierde puterea şi uneori bate câmpii, uită tot, până şi numele fetiţelor. Deunăzi seara, taică-tu ieşea din odaie, şi ea a întrebat-o pe Divonne cine-i domnul cel de treabă care vine s-o vadă aşa de des. Nimeni n-a băgat încă de seamă lucrul ăsta, afară de mătuşă-ta, şi mi-a spus-o numai spre a mă hotărî să vin să-l consult pe Bouchereau asupra stării bietei femei pe care-a îngrijit-o altădată”.

— Aţi mai avut nebuni în familie? întrebă Fanny cu aer pedant şi grav, aerul ei La Gournerie.

— Niciodată... răspunse Fénat, adăugând cu un zâmbet şiret, care-i încreţea faţa până la tâmple, că el fusese cam ţicnit în tinereţe... dar nebunia mea nu displăcea doamnelor, şi n-a fost nevoie să mă închidă.

Jean îi privea mâhnit. Supărarea pe care i-o pricinuia trista veste se îmbina cu o nelinişte apăsătoare când o auzea pe femeia asta vorbind de mamă-sa, de slăbiciunile ei la vârsta critică, cu graiul slobod şi experienţa unei

matroane, cu coatele pe masă, răsucindu-şi o ţigară. Iar celălalt, flecar, gură spartă, se lăsa prins, spunea tainele cele mai intime ale familiei.

Ah! Viile... s-au dus pe copcă viile!... Şi chiar Castelet n-avea să mai ţină multă vreme; jumătate din butuci erau gata mâncaţi, iar ceilalţi nu se mai păstrau decât printr-o minune, îngrijind fiecare strugure, fiecare bobiţă ca pe nişte copii bolnavi, cu leacuri care costau scump. Groaznic este că acum consulul se încăpăţânează să mai sădească mereu viţe noi, pe care viermele le atacă, în loc să lase pentru cultura măslinilor şi a caperelor tot pământul ăsta bun nefolositor, acoperit cu butuci leproşi şi pârliţi.

Noroc că el, Césaire, avea câteva hectare pe malul Ronului, pe care le îngrijea prin imersiune, o descoperire grozavă ce se poate pune în practică numai pe terenurile joase. Îl şi îmbărbăta o recoltă bună de un vinişor nu prea tare, o „poşircă” îi zicea consulul cu dispreţ; dar Fénat se încăpăţâna şi el, iar cu cei opt mii de franci ai lui Courtebaisse avea să cumpere Pibouletta...

— Ştii, piciule, cea dintâi insulă pe Ron, mai jos de familia Abrieu... dar asta rămâne între noi, nimeni de la Castelet nu trebuie să bănuiască încă nimic...

— Nici chiar Divonne, unchiule? Întrebă Fanny zâmbind.

La numele nevestei sale, ochii lui Fénat se umeziră:

— O! Nu fac niciodată nimic fără Divonne. De altminteri, ea are încredere în planul meu şi ar fi atât de fericită dacă bietul ei Césaire ar reface averea din Castelet, după ce-i pricinuise ruina...

Jean se înfioră; avea oare să se spovedească, să istorisească jalnica poveste a falsurilor? Dar provensalul, cu gândul numai la dragostea lui pentru Divonne, vorbea acum de dânsa, de fericirea pe care i-o dădea ea. Şi totodată aşa de frumoasă, cu o minunată cherestea:

— Uite, nepoată, ca femeie trebuie să te pricepi.

Şi-i întinse o fotografie scoasă din portofoliu şi de care nu se despărţea niciodată.

După glasul filial al lui Jean când vorbea de mătuşă-sa, după sfaturile de mamă ale ţărăncii aşternute cu un scris mare, cam tremurat, Fanny îşi închipuia o săteancă din Seine-et-Oise, cu băsmăluţă, şi rămase încremenită înaintea acestui chip frumos, cu trăsături regulate, luminat de boneta îngustă, albă, şi a mijlocului elegant şi mlădios al unei femei de treizeci şi cinci de ani.

— Foarte frumoasă, într-adevăr... zise ea cu glas ciudat, strângându-şi buzele.

— Şi ce cherestea! făcu unchiul, care ţinea la comparaţia lui.

Apoi trecură pe balcon. După o zi călduroasă de încă mai ardea zincul verandei, dintr-un nor pierdut cernea o ploiţă măruntă ca dintr-o stropitoare, ce răcorea aerul, răsuna voios pe acoperişuri şi împroşca trotuarele. Parisul râdea sub ropot, iar zgomotul mulţimii, al trăsurilor, tot vuietul care urca îl ameţea pe provensal, răscolea în capul său gol şi nestatornic ca un zurgălău amintiri din tinereţe şi din cele trei luni pe care le petrecuse, cu vreo treizeci de ani în urmă, la prietenul său Courtebaisse.

Ce chefuri, copii, ce mai plimbări!... D-apoi intrarea lor la Prado într-o noapte de carnaval, Courtebaisse travestit în Chicard, şi armata lui, Mornasa, în vânzătoare de cântece, travestire care-i adusese noroc, fiindcă ajunsese vestită la varieteu. El însuşi, unchiul, târa în urma lui o fetişcană din cartier, poreclită Pellicule[11]...

Cu totul înviorat, râdea cu gura până la urechi, îngâna cântece de dans şi o lua, în tact, pe nepoată-sa de mijloc. La douăsprezece, când îi părăsi ca să se ducă la hotelul Cujas, singurul pe care-l cunoştea la Paris, cânta în gura mare pe scară, trimitea bezele nepoatei care-i ţinea lumina şi striga lui Jean:

— Păzea!...

De cum plecă, Fanny, care păstra o cută îngrijorată pe frunte, trecu repede în cabinetul de toaletă şi, prin uşa întredeschisă, în timp ce Jean se culca, începu cu glas

[11] Mătreaţa (lb. fr.).

aproape nepăsător:

— Ascultă, e tare frumoasă mătuşă-ta, nu mă mir că vorbeai de ea atât de des... Ce coarne îi veţi fi pus bietului Fénat, de altfel, un cap anume pentru asta...

El se împotrivi cu toată indignarea... Divonne! O a doua mamă pentru dânsul, care, când era mic, îl îngrijea, îl îmbrăca... la o boală îl scăpase de la moarte... nu, niciodată nu l-ar fi ispitit asemenea nemernicie.

— Ia lasă, lasă, reluă glasul ascuţit al femeii, cu spelci între dinţi, n-ai să mă faci să cred că Divonna lui, cu ochii şi cu cheresteaua de care vorbea tâmpitul ăsta, să fi putut rămâne fără dorinţi, lângă un bălăior frumos cu piele de fată ca tine!... Vezi tu, de pe malurile Ronului sau de aiurea, suntem toate la fel...

Vorbea cu convingere, socotind că tot sexul ei e lesne ademenit de orice capriciu şi învins la cea dintâi dorinţă. El se apăra, dar tulburat, cercetându-şi amintirile, întrebându-se dacă vreodată o nevinovată dezmierdare ar fi putut să-l înştiinţeze de-o primejdie oarecare, şi cu toate că nu găsea nimic, candoarea afecţiunii lui rămase atinsă, cameea cea pură zgâriată cu unghia!

— Iaca!... Priveşte... boneta din ţinutul tău...

Pe părul ei frumos şi lung, cu cărare la mijloc, prinsese cu bolduri o broboadă albă ce aducea destul de bine cu catalana, boneta din trei bucăţi a fetelor din Châteauneuf; şi dreaptă înaintea lui, în faldurile lăptoase ale cămăşii de noapte subţiri, cu ochii arzători, ea-l întrebă:

— Semăn cu Divonne?

O, nu, de loc; nu semăna decât cu ea însăşi, cu boneţica aceasta amintind-o pe cealaltă, cea de la Saint-Lazare, care-i venea aşa de bine, zice-se, în timp ce în plin tribunal trimitea puşcăriaşului ei o sărutare la despărţire: „Nu te necăji, dragule, zilele frumoase or să se întoarcă...”

Şi amintirea aceasta îi făcu atât de rău, încât, de cum se culcă iubita lui, stinse repede lumina ca să n-o mai vadă.

A doua zi, unchiul sosi devreme, gălăgios, cu bastonul ridicat, strigând: „Hei! Copilaşilor”, cu glasul vioi şi ocrotitor pe care-l avea odinioară Courtebaisse când venea să-l ia din braţele Pelliculei. Părea şi mai aţâţat decât în ajun: fără îndoială, hotelul Cujas, şi mai ales cei opt mii de franci împăturiţi în portofoliul său. Banii Piboulletei, cum să nu, dar avea desigur dreptul să rupă din ei câţiva ludovici ca să ofere un prânz la ţară nepoatei lui!...

— Da’ Bouchereau? îi puse în vedere nepotul, care nu putea lipsi două zile de-a rândul de la minister.

Se înţeleseră să mănânce pe Champ-Elysées, după care cei doi bărbaţi se vor duce la consultaţie.

Nu era ceea ce visase Fénat, sosirea la Saint-Cloud într-o trăsură mare, închiriată, încărcată cu sticle de şampanie; oricum însă, prânzul fu foarte plăcut, pe terasa restaurantului adumbrită de salcâmi şi de cenuşeri din Japonia, prin care străbăteau cupletele unei repetiţii de zi la varieteul vecin. Césaire, foarte vorbăreţ, foarte curtenitor, făcu tot ce-i sta în putinţă ca s-o încânte pe pariziană. Dojenea chelnerii, lăuda bucătarul-şef pentru sosul meunière; iar Fanny râdea cu un avânt prostesc şi silit, de-o nerozie de „separeu” care-l întristă pe Gaussin, ca şi intimitatea ce se stabilea între unchi şi nepoată peste capul său.

Ai fi zis că-s prieteni de douăzeci de ani. Ajungând sentimental o dată cu vinurile de la desert, Fénat vorbea de Castelet, de Divonne, cât şi de micul său Jean; era fericit că-l ştie cu ea, o femeie serioasă care-l va împiedica să facă prostii. Iar asupra firii cam bănuitoare a tânărului, îi dădea sfaturi cum să-l ia, ca unei tinere abia măritate, bătând-o uşurel pe braţe, cu limba împleticită, ochii stinşi şi umezi.

Se dezmetici la Bouchereau. Două ore de aşteptare la etajul întâi din piaţa Vendâme, în saloanele mari, înalte şi reci, ticsite de o mulţime tăcută şi îngrijorată; străbătură

pe rând toate cercurile din infernul durerii, trecând dintr-o încăpere într-alta până la cabinetul renumitului savant.

Bouchereau, cu memoria sa uimitoare, îşi aminti foarte bine de doamna Gaussin, că venise în consultaţie la Castelet, cu zece ani în urmă, la începutul bolii; ceru să i se istorisească diferitele faze, reciti reţetele vechi şi, îndată, îi linişti pe cei doi bărbaţi asupra accidentelor cerebrale ce se produseseră, pe care le atribuia întrebuinţării unor anumite medicamente. În timp ce, nemişcat, cu sprâncenele stufoase lăsate peste ochii lui mici, ageri şi cercetători, doctorul scria o scrisoare lungă colegului său din Avignon, unchiul şi nepotul ascultau, ţinându-şi răsuflarea, scârţâitul penei care, ea singură, acoperea pentru ei tot vuietul Parisului luxos; şi deodată înţeleseră puterea medicului în timpurile moderne, cel din urmă preot, supremă credinţă, superstiţie de neînvins...

Césaire ieşi de acolo grav şi răcorit.

— Mă întorc la hotel să-mi fac geamantanul; aerul din Paris nu-mi prieşte, vezi tu, piciule... dacă aş mai rămâne aici, aş face prostii. Plec diseară cu trenul de şapte, să mă scuzi faţă de nepoată-mea, nu-i aşa?

Jean se feri să-l oprească, speriat de copilăria şi de uşurinţa lui; a doua zi, desteptându-se, se bucura să-l ştie întors acasă, sub cheie lângă Divonne, când îl văzură că se iveşte, cu faţa înspăimântată şi cămaşa în neorânduială.

— Pentru Dumnezeu, unchiule, ce-ai păţit?

Prăbuşit într-un fotoliu, fără glas şi fără gesturi la început, dar însufleţindu-se cu încetul, unchiul mărturisi întâlnirea lui cu unul de pe vremea lui Courtebaisse, apoi masa prea îmbelşugată, cei opt mii de franci pierduţi noaptea într-un tripou... Nu mai avea niciun ban, nimic!... Cum să se întoarcă acasă şi să-i spună Divonnei! D-apoi cumpărarea Piboulettei... Deodată, apucat de un fel de nebunie, îşi puse mâinile pe ochi, astupându-şi urechile cu degetele cele mari, şi urlând, plângând în hohote, dezlănţuit, meridionalul se defăima, îşi arăta remuşcarea

într-o deplină spovedanie a întregii sale vieţii. Era ruşinea şi nenorocirea familiei; pe indivizi ca dânsul ar trebui să ai dreptul de a-i ucide ca pe lupi. Fără mărinimia fratelui său, unde ar fi ajuns?... La puşcărie, cu hoţii şi cu falsificatorii.

— Unchiule, unchiule!... zicea Gaussin foarte nenorocit, încercând să-l oprească.

Dar celălalt, orb şi surd cu îndărătnicie, se desfăta mărturisindu-şi public vina, povestită până în cele mai mici amănunte, pe când Fanny îl privea cu o milă amestecată cu admiraţie. Cel puţin ăsta era un pătimaş, o fire aprinsă cum îi plăcea; şi, mişcată în inima ei de fată bună, căuta un mijloc de a-l ajuta. Dar cum? Nu mai vedea pe nimeni de un an, Jean n-avea nicio cunoştinţă... Deodată îi veni în minte un nume: Déchelette!... Trebuia să fie la Paris în clipa de faţă, şi era un băiat atât de cumsecade...

— Dar abia îl cunosc... zise Jean.

— Mă duc eu...

— Cum! Vrei?...

— De ce nu?

Privirile lor se încrucişară şi se înţeleseră. Şi Déchelette fusese amantul ei, amant de-o noapte pe care abia şi-o mai amintea. Dar el nu uita pe niciunul; în capul lui erau toţi la rând, ca sfinţii dintr-un calendar.

— Dacă te supără... făcu ea cam stingherită.

Atunci Césaire, care, în timpul scurtei dezbateri, încetase să mai strige, foarte îngrijorat, întoarse spre ei o privire atât de rugătoare, atât de deznădăjduită, încât Jean se resemnă şi se învoi cu jumătate de gură...

Ce lung li se păru ceasul acesta la amândoi, sfâşiaţi de gânduri pe care nu şi le mărturiseau, rezemaţi de balcon şi pândind întoarcerea femeii.

— Déchelette asta stă aşa de departe?...

— Da’ de unde, pe strada Roma... la doi paşi, răspunse Jean furios, găsind şi el că Fanny întârzie prea mult.

Încerca să se liniştească amintindu-şi deviza în

dragoste a inginerului: „Fără urmări” şi felul dispreţuitor în care-l auzise vorbind de Sapho, ca despre o „fostă” din viaţa galantă; dar mândria lui de amant se revolta, şi parc-ar fi dorit ca Déchelette s-o mai găsească încă frumoasă şi ispititoare. Ah! Ţicnitul ăsta bătrân de Césaire, ce nevoie mai avea să-i redeschidă astfel toate rănile!

În sfârşit, haina lui Fanny trecu de colţul străzii. Se întorcea, strălucind de mulţumire.

— S-a făcut... Am banii...

Cu cei opt mii de franci întinşi în faţa lui, unchiul plângea de bucurie, voia să dea o chitanţă, să hotărască procentele şi data înapoierii.

— Degeaba, unchiule... Nici nu ţi-am spus numele... Mie mi-a împrumutat banii, mie mi-i datorezi, şi pe câtă vreme vei dori.

— Asemenea îndatoriri, copila mea – răspunse Césaire înflăcărat de recunoştinţă – se plătesc cu o prietenie neţărmuită... Şi la gară, unde Gaussin îl însoţea ca să se încredinţeze de astă dată de plecarea lui, mai spunea cu lacrimi în ochi: Ce femeie, ce comoară!... Vezi tu, trebuie s-o faci fericită...

Jean rămase foarte supărat de întâmplare, simţind că lanţul său, chiar până acum atât de greu, se strânge tot mai mult, şi se amestecă două lucruri pe care delicateţea-i înnăscută le ţinuse totdeauna despărţite şi deosebite: familia şi legătura lui. Acum, Césaire o punea pe Fanny la curent cu lucrările, cu plantaţiile sale, îi dădea toate ştirile din Castelet; şi ea critica îndărătnicia consulului în privinţa viilor, vorbea de sănătatea mamei lui, mâniindu-l cu o grijă sau cu sfaturi nelalocul lor. Dar niciodată vreo aluzie la binele făcut, nici la vechea întâmplare a lui Fénat, la pata casei d’Armandy, pe care unchiul o dezvăluise în faţa ei. O singură dată îşi făcu din ea o armă într-un răspuns, şi iată în ce împrejurări:

Se întorceau de la teatru şi se suiau în trăsură, pe

ploaie, într-o staţie de pe bulevard. Birja, o daradaică veche şi hodorogită, din cele care umblă numai după miezul nopţii, se urni anevoie din loc, omul fiind mahmur şi gloaba scuturându-şi traista cu ovăz de la gât. Pe când aşteptau la adăpost în birjă, un vizitiu bătrân, care-şi îndrepta un şfichi la bici, se apropie liniştit de portieră, cu sfoara între dinţi, şi-i zise lui Fanny cu glas răguşit ce duhnea a vin:

— Bună seara... Ce mai faci?

— Ia te uită, dumneata eşti?

Ea tresări uşor, dar se stăpâni repede, apoi şopti amantului ei: „Tatăl meu!...”

Tatăl ei, birjarul ăsta pleşcar cu halat lung dintr-o livrea veche, pătată de noroi, cu nasturii de metal rupţi şi arătându-şi sub felinarul trotuarului, faţa buhăită, apoplectică de beţivan, unde Gaussin parcă regăsea în vulgar profilul regulat şi senzual al lui Fanny şi ochii ei mari de femeie care se bucură de viaţă. Fără să-i pese de bărbatul ce-i însoţea fata, ca şi cum nici nu l-ar fi văzut, tata Legrand îi dădea veşti de acasă.

— Bătrâna e de două săptămâni la Necker, stă prost cu sănătatea... Ia du-te s-o vezi într-o joi, că are s-o îmbărbăteze... Eu, noroc că am stomac şi plămâni zdraveni; mereu bici bun, şfichi bun. Numai că negustoria nu prea merge... Dac-ai avea nevoie de un vizitiu bun cu luna, mi-ar prinde tare bine... Nu? Atunci atâta pagubă, şi la revedere...

Îşi strânseră mâinile moale şi birja porni.

— Hei? Ce zici... murmură Fanny: şi îndată începu să-i vorbească îndelung despre familia ei, lucru de care se ferise totdeauna... Era ceva aşa de urât, aşa de josnic... dar acum se cunoşteau mai bine, nu mai aveau nimic de ascuns.

Ea se născuse într-o mahala din Moulin-aux-Anglais, din tatăl ăsta, fost dragon, care era în slujbă la cursa dintre Paris şi Châtillon, şi dintr-o slujnică de han, între două rânduri de piaţă la tejghea.

Nu-şi cunoscuse mama, moartă la naşterea ei; dar patronii popasului de poştă, oameni de treabă, siliră tatăl să-şi recunoască fetiţa şi să plătească lunile de doică. El nu îndrăzni să se împotrivească, fiindcă le datora bani din gros, şi când Fanny împlini patru ani, o luă în camion ca pe un căţeluş; sta cuibărită sub coviltir, bucuroasă că umbla astfel pe drumuri, privind lumina felinarelor ce alerga de amândouă părţile, spinările cailor care fumegau, gâfâind, şi că adormea în beznă, pe ger, în clinchet de zurgălăi.

Dar tata Legrand se plictisi repede să-şi dea aere de părinte; oricât de puţin ar fi costat, tot trebuia să hrănească şi să îmbrace mucoasa. Apoi îl mai stingherea să se însoare cu văduva unui zarzavagiu râvnindu-i apărătoarele de sticlă aşezate peste pepeni şi verzele aliniate în pătrate din calea lui zilnică. Ea simţi atunci foarte limpede că tatăl ei voia s-o piardă; toana lui de beţivan era să se descotorosească de copil cu orice preţ, şi dacă însăşi văduva, miloasa mătuşă Machaume, n-ar fi luat fetiţa sub ocrotirea ei...

— De fapt ai cunoscut-o pe Machaume, zise Fanny.

— Cum! Servitoarea pe care am văzut-o la tine...

— Era mamă-mea vitregă... Fusese atât de bună cu mine când eram mică; o luam ca s-o smulg de la ticălosul ei de bărbat; după ce i-a tocat tot avutul, o mai şi stâlcea în bătăi şi o silea să slujească o lepădătură cu care trăia... Vai! Biata Machaume, ea ştie cât costă un bărbat frumos... Ei bine, cu toate sfaturile mele, după ce m-a părăsit, a fugit să se împace cu el, şi acuma iat-o la spital. Fără ea, în ce hal a mai ajuns bătrânul nemernic! Ce murdar era! Ce mutră de şarlatan! Numai biciul e de capul lui... Ai văzut cum îl ţinea de drept?... Chiar beat turtă, de se clatină pe picioare, îl duce înaintea lui ca pe o lumânare, îl aşază în odaie; numai atâta i-a fost curat în viaţă... Bici bun, şfichi bun, asta-i vorba lui.

Istorisea fără să-şi dea seama, ca despre un străin, fără dezgust, nici ruşine; iar Jean se înspăimânta ascultând-o.

Tatăl ăsta!... Mama aceea!... Faţă de chipul aspru al consulului şi de zâmbetul îngeresc al doamnei Gaussin!... Înţelegând deodată ce era în tăcerea amantului ei, ce revoltă împotriva acestei amestecături sociale care-l împroşca lângă ea, Fanny zise cu glas de filosof:

— La urma urmei, cam aşa-i în toate familiile, şi nu suntem răspunzători... Eu îl am pe tata Legrand; tu îl ai pe unchiul Césaire.

VI

SCUMPUL MEU COPIL, ÎŢI SCRIU tremurând încă toată de marele necaz pe care l-am avut; gemenele noastre dispărute, plecate din Castelet o zi întreagă, o noapte şi dimineaţa următoare!...

Duminică, la ora prânzului, ne-am dat seama că fetiţele lipseau. Le făcusem frumoase pentru liturghia de la opt, unde consulul trebuia să le ducă, apoi nu mai avusesem grija lor, prinsă cu treaba pe lângă maică-ta, mai nervoasă ca de obicei, parcă presimţind nenorocirea care ne dădea târcoale. Ştii că, de când cu boala ei, totdeauna a prevăzut ce-o să se întâmple: şi cu cât se poate mişca mai puţin, cu atât mai mult i se frământă mintea.

Din fericire maică-ta fiind în odaia ei, ne vezi pe toţi în sală, aşteptând fetiţele; le chemăm prin vie, ciobanul suflă din cornul cel mare de adunat oile, apoi Césaire pe de o parte, eu pe de alta, Rousseline şi Tardive, iată-ne pe toţi alergând prin Castelet şi, de fiecare dată când ne întâlneam: «Ei? — N-am văzut nimic». Până la urmă nici nu mai îndrăzneam să ne întrebăm; ni se bătea inima, îndreptându-ne spre fântână şi sub ferestrele cele înalte din pod... Ce mai zi!... Şi trebuia să mă mai urc în fiece clipă lângă maică-ta, să-i zâmbesc cu înfăţişare liniştită şi să-i lămuresc lipsa fetiţelor spunând că le-am trimis să-şi petreacă duminica la mătuşa lor din Villamuris. Părea că mă crede; dar seara târziu, în timp ce o vegheam, pândind de după geam luminile care alergau pe câmpie şi pe Ron în căutarea copilelor, am auzit-o că plânge încetişor în pat; şi cum o întrebam: «Plâng pentru ceva

care mi se ascunde, dar oricum am ghicit...» mi-a răspuns ea, cu glasu-i de fetiţă pe care l-a recăpătat după atâta suferinţă; şi, fără să ne mai vorbim, ne îngrijorăm amândouă, fiecare în mâhnirea noastră...

În sfârşit, scumpul meu copil, ca să nu mai lungesc povestea asta dureroasă, luni dimineaţa, fetiţele noastre ne-au fost aduse de muncitorii tocmiţi de unchiul tău în insulă, care le-au găsit pe un morman de curmei de viţă, vinete de frig şi de foame după noaptea sub cerul liber, în mijlocul apei. Şi iată ce ne-au istorisit cu nevinovăţia inimioarelor. De multă vreme le frământa gândul să facă şi ele ca ocrotitoarele lor, sfintele Marthe şi Marie, a căror poveste o citiseră, şi s-o pornească într-o barcă fără pânze, nici vâsle şi niciun fel de merinde, să propovăduiască Evanghelia pe cel dintâi ţărm unde le va împinge suflarea Domnului. Aşa că duminică după slujbă, dezlegând o barcă de la pescărie şi îngenunchind pe fundul ei ca sfintele femei, în timp ce curentul le lua, s-au împotmolit încet în trestiile din Pibouletta, cu toate că apele erau revărsate în anotimpul ăsta, iar vântul bătea cumplit, cu vârtejuri... Da, bunul Dumnezeu le păzea, şi tot el ni le-a înapoiat pe drăguţele noastre! Plastronaşele lor de dantelă de duminică s-au cam mototolit şi poleiala cărţilor de rugăciune s-a mai şters. N-am avut puterea să le dojenim, numai îmbrăţişări lungi cu braţele deschise; dar am rămas cu toţii bolnavi din frica pe care am tras-o.

Cea mai lovită e maică-ta, care, fără ca noi să-i fi istorisit încă nimic, a simţit, cum zice ea, că trece moartea peste Castelet, şi ea, atât de liniştită, atât de veselă de obicei, e cuprinsă de o tristeţe pe care nimic n-o poate tămădui, cu toate că tatăl tău, eu şi toată lumea ne strângem cu dragoste în jurul ei... Şi dacă ţi-aş spune, dragul meu Jean, că mai ales de ţine-i este mai dor şi se îngrijorează... Nu îndrăzneşte s-o mărturisească în faţa consulului, care vrea să fii lăsat la munca ta, dar n-ai venit după examen, aşa cum ai făgăduit. Fă-ne bucuria de sărbătorile Crăciunului, pentru ca bolnava noastră să-

şi reia zâmbetul blând. Când nu-i mai ai pe bătrânii tăi, dacă ai şti ce rău îţi pare că nu le-ai dăruit mai multă vreme...

În picioare, lângă fereastra prin care răzbea o zi leneşă de iarnă cu ceaţă, Jean citea scrisoarea, bucurându-se nespus de mireasma ei sălbatică şi de scumpele amintiri duioase şi însorite.

— Ce este?... Arată-mi...

Fanny se deşteptase în licăreala galbenă a perdelei date la o parte şi, umflată de somn, întindea maşinal mâna spre pachetul de Maryland nelipsit de pe măsuţa de noapte. El şovăi, ştiind câtă gelozie stârnea în metresa lui numai numele Divonnei; dar cum să ascundă scrisoarea când îi recunoştea formatul şi de unde vine?

La început, întâmplarea fetiţelor o mişcă, în timp ce, cu pieptul şi braţele goale, ridicată pe pernă în valul părului ei negru, citea, răsucindu-şi o ţigară; dar sfârşitul o înfurie şi, mototolind şi aruncând scrisoarea în odaie:

— Las’ că-ţi arăt eu ţie femei sfinte! Toate-s numai născociri ca să te facă să pleci... Frumosul nepot îi lipseşte acestei...

El voi s-o oprească, s-o împiedice să spună cuvântul murdar pe care-l aruncă o dată cu multe altele în şir. Niciodată încă nu se înfuriase atât de grosolan în faţa lui, revărsându-şi mânia mocirloasă ca dintr-un canal spart ce-şi împrăştie noroiul şi duhoarea grea. Tot graiul din trecutul ei de desfrânată şi de hoinară pe uliţele Parisului îi umfla gâtul şi-i năvălea pe buze.

Nu-i greu de văzut ce voiau cu toţii acolo... Césaire vorbise, iar acum puneau la cale în familie să rupă legătura lor, şi să-l atragă acasă cu frumoasa cherestea a Divonnei drept momeală.

— Mai întâi să ştii că, dacă pleci, îi scriu încornoratului tău. Ţi-o spun de mai înainte... ehei!...

Vorbind, se strângea toată cu ură pe pat, vânătă, cu faţa suptă şi trăsăturile îngroşate, ca o fiară gata să se repeadă.

Şi Gaussin îşi amintea c-o mai văzuse în halul ăsta pe strada Arcade; dar acum împotriva lui se îndrepta ura aceasta ameninţătoare, care-l ispitea să se arunce asupra ei şi s-o bată, căci în dragostea senzuală, unde nu-i stimă şi respect pentru fiinţa iubită, brutalitatea se iveşte totdeauna la mânie sau în dezmierdări. Se temu de el însuşi, fugi la birou, şi-n timp ce mergea îşi blestema viaţa pe care şi-o făcuse. Aşa-i trebuie dacă s-a dat pe mâna unei astfel de femei!... Câte ticăloşii, câte grozăvii... Surorile, mamă-sa, toată lumea îşi avusese partea... Cum! N-avea nici măcar dreptul de-a se duce să-i vadă pe ai lui? Oare în ce ocnă se închisese? Şi toată povestea legăturii lor arătându-i-se, vedea cum frumoasele braţe goale ale egiptencei, încolăcite de gâtul lui în seara balului, se agăţaseră despotice şi puternice, despărţindu-l de prietenii şi de familia lui. Acum luase o hotărâre. Chiar seara, şi cu orice preţ, va pleca la Castelet.

După ce isprăvi câteva treburi, obţinu concediu de la minister, se întoarse acasă devreme, aşteptându-se la o ceartă cumplită, fiind gata la orice, chiar şi la ruptură. Dar gingăşia cu care Fanny îi zise îndată bună ziua, ochii ei umflaţi şi obrajii ca muiaţi de lacrimi abia-i lăsară curajul voinţei.

— Plec diseară... făcu el, încordându-se.

— Ai dreptate, dragule... Du-te să-ţi vezi mama, şi mai ales... Se apropie de el alintându-se... Uită ce rea am fost, te iubesc prea mult, asta-i nebunia mea...

Tot restul zilei, făcându-i cufărul cu o grijă cochetă, blândă ca-n primele timpuri, păstră atitudinea-i pocăită, nădăjduind poate să-l oprească. Totuşi, niciodată nu-i ceru: „Rămâi...”, şi pe când, în clipa din urmă, orice speranţă fiind pierdută în faţa pregătirilor definitive, ea se lipea, se strângea lângă iubit, încercând parcă să-l pătrundă de fiinţa ei pentru cât va ţine drumul şi lipsa lui, sărutându-l de rămas bun, ea nu murmură decât: „Spune, Jean, nu eşti supărat pe mine?...”

O, încântarea de-a se trezi dimineaţa în odăiţa lui de

copil, cu inima caldă încă de îmbrăţişările familiei şi de frumoasele efuziuni sentimentale de la sosire, şi de-a regăsi în acelaşi loc, pe vălul împotriva ţânţarilor de la patul îngust, aceeaşi dungă luminoasă pe care o căutau deşteptările-i de odinioară, de-a auzi ţipetele păunilor pe stinghii, scârţâitul scripetelui de la fântână şi grăbitul tropot de copite al turmei; apoi, după ce deschise obloanele, pocnindu-le de zid, încântarea de-a revedea frumoasa lumină caldă ce intra în valuri ca o cădere de stăvilar şi minunatul orizont de vii povârnite, de chiparoşi, de măslini şi de sclipitoare crânguri de pini, pierzându-se până la Ron, sub cerul adânc şi senin, fără niciun puf de ceaţă, deşi era atât de devreme, un cer verde, măturat toată noaptea de mistral, ce umplea încă valea nemărginită cu suflarea-i voioasă şi puternică.

Jean asemuia deşteptarea aceasta cu cele de acolo, sub cerul noroios ca şi dragostea lui, şi se simţea fericit şi liber. Coborî. Casa albă în soare mai dormea, cu toate obloanele închise ca nişte ochi; fu bucuros şi de-o clipă de singurătate, ca să-şi vină în fire, în convalescenţa morală pe care-o simţea că începe pentru el.

Făcu câţiva paşi pe terasă, apoi o luă în sus pe o alee din parc, cum numeau acolo un crâng de pini şi de mirţi, aruncaţi la întâmplare pe coasta râpoasă de la Castelet, tăiată de poteci neegale, acoperite cu ace uscate şi foarte alunecoase. Miracol, câinele său, tare bătrân, ieşise şchiopătând din cuşca lui şi-l urma tăcut de aproape; de atâtea ori făcuseră împreună plimbarea aceasta de dimineaţă!

La intrarea în vii, împrejmuite cu chiparoşi mari ce-şi aplecau vârfurile ascuţite, câinele se codi; ştia el că în stratul gros de nisip – un leac nou împotriva filoxerei pe care-l încerca consulul – o să calce anevoie cu labele-i bătrâne, ca şi pe micile trepte ce propteau terasa. Totuşi, bucuria de a-şi urma stăpânul îl hotărî; şi la fiecare piedică făcea dureroase sforţări, chelălăia de frică, se oprea, zbătându-se ca un peşte pe uscat. Jean nu se uita

la el, cercetând noua plantaţie de alicant, despre care tatăl său îi vorbise mult în ajun. Butucii păreau să fi crescut bine pe nisipul neted şi lucios. În sfârşit, bietul om avea să fie răsplătit pentru îndărătnica lui osteneală; viile de la Castelet vor mai putea trăi, în timp ce Nerte, Ermitage, toate marile podgorii din Sud, se pierduseră!

O mică bonetă albă se ridică deodată înaintea lui. Era Divonne, cea dintâi sculată în casă; avea în mână un cosoraş, şi încă ceva pe care-l azvârli, iar faţa ei atât de smeadă de obicei se îmbujoră toată:

— Tu eşti, Jean?... M-ai speriat... Am crezut că-i tatăl tău. Apoi, liniştindu-se, îl sărută: Ai dormit bine?

— Foarte bine, mătuşică, dar de ce ţi-era frică să nu vină tata?...

— De ce?

Ea ridică viţa pe care o smulsese:

— Consulul ţi-a spus, nu-i aşa, că de data aceasta e sigur c-o să izbutească... Ei, poftim! Uite gângania...

Jean privea un mic muşchi gălbui înfipt în lemn, abia văzutul mucegai ce-a ruinat treptat provincii întregi; şi în minunata dimineaţă, sub soarele înviorător, nespus de micul distrugător, cu neputinţă de distrus, era o pronie a naturii.

— E începutul... Peste trei luni, toată via va fi mâncată, şi tatăl tău o va lua de la capăt, că şi-a pus mândria în joc. Vor fi noi plantaţii, noi leacuri, până-n ziua când...

Un gest deznădăjduit îi isprăvi fraza, întărind-o.

— Adevărat? Aici am ajuns?

— Ei! Doar îl cunoşti pe consul... Nu spune niciodată nimic, îmi dă întreţinerea casei pe fiecare lună, ca totdeauna; dar îl văd îngrijorat. Aleargă la Avignon, la Orange. Caută bani...

— Şi Césaire? Cu imersiunile lui? întrebă tânărul, adânc mâhnit.

Slavă Domnului, acolo totul mergea bine. Au scos cincizeci de butoaie cu un vinişor cam slab, la ultima recoltă; şi anul ăsta avea să aducă de două ori pe atâta.

Faţă de succesul ăsta, consulul a dat în seama fratelui său toate viile de la şes, lăsate până acum în paragină, nişte uscături aliniate ca un cimitir de ţară; iar acum erau sub apă pe trei luni...

Şi mândră de isprava omului ei, de Fénat, provensala arăta lui Jean, de pe dâmbul unde se găseau, iazuri mari, aşa-zisele clairs, zăgăzuite cu brâuri de var, ca în saline.

— Peste doi ani, viţele acestea vor da rod, ca şi Pibouletta şi insula Lamotte, pe care unchiul-tău a cumpărat-o fără să spună nimic... Atunci vom fi bogaţi... dar până atunci trebuie să ţinem piept şi fiecare să dea ajutor, să se jertfească.

Vorbea cu voioşie şi cu atâta avânt despre jertfă, de care ea nu se mai mira, încât Jean, străfulgerat de un gând, îi răspunse cu acelaşi glas:.

— Ne vom jertfi, Divonne...

Chiar în ziua aceea îi scrise lui Fanny că părinţii lui nu puteau să-i mai trimită bani lunar şi va rămâne numai cu leafa de la minister, aşa că, în condiţiile acestea, viaţa în doi ajungea cu neputinţă. Rupea legătura mai devreme decât crezuse, cu trei-patru ani înainte de plecarea prevăzută; dar avea încredere că iubita lui va înţelege pricinile acestea grave, îi va fi milă de el şi de suferinţa lui şi-l va ajuta să-şi îndeplinească dureroasa datorie.

Era într-adevăr o jertfă? Oare, dimpotrivă, nu răsuflase uşurat că scăpa de-o viaţă ce i se părea mârşavă şi nesănătoasă, mai ales de când se întorsese în mijlocul naturii, al familiei şi-al afecţiunilor simple şi curate?... Scrise fără nicio greutate, nicio suferinţă, iar pentru a-l apăra de un răspuns pe care-l prevedea furios, plin de ameninţări şi de ciudăţenii, se bizuia pe dragostea cinstită şi credincioasă a inimilor bune care-l înconjurau, pe pilda acestui tată drept şi mândru între toţi, pe zâmbetul nevinovat al micilor sfinte, ca şi pe zările largi şi liniştite, cu aer curat de munte, cu cerul înalt şi fluviul repede şi atrăgător; căci gândindu-se la patima lui, la toate josniciile care-o alcătuiau, i se părea că s-a sculat

după nişte friguri rele, cum capeţi din miasmele mlaştinilor.

Cinci-şase zile trecură în tăcere, după marea lovitură pe care o dăduse. Dimineaţa şi seara, Jean se ducea la poştă şi se întorcea cu mâinile goale, foarte tulburat. Ce făcea? Ce hotărâse şi, oricum, de ce nu răspundea? Nu se gândea decât la asta. Iar noaptea, când toată lumea dormea la Castelet în vuietul legănător al vântului prin coridoarele lungi, Césaire şi el vorbeau în odăiţa lui:

— E în stare să vină aici!... zicea unchiul; şi îngrijorarea lui sporea, fiindcă fusese nevoit să pună în plicul scrisorii de ruptură două poliţe, de şase luni şi de un an, achitându-şi datoria cu procente cu tot. Cum va plăti el poliţele? Cum s-o lămurească pe Divonne?... Se înfiora numai la gândul ăsta, iar nepotul se întrista când, la sfârşitul serii, unchiul, cu faţa mâhnită şi scuturându-şi luleaua, îi spunea amărât: Haide, bună seara... Oricum, tare bine ai făcut.

În sfârşit sosi răspunsul, şi de la primele rânduri: „Omul meu drag, nu ţi-am scris mai devreme, fiindcă ţineam să-ţi dovedesc altfel decât prin vorbe ce mult te înţeleg şi te iubesc...” Jean se opri, uimit ca un om care aude o simfonie în locul certei furioase de care se temea. Întoarse repede ultima pagină, unde citi: „...să rămân până la moarte câinele tău ce te iubeşte, pe care-l poţi bate, şi tot te dezmiardă cu patimă...”

Oare nu primise scrisoarea lui? Dar, mai citind o dată rând cu rând şi cu lacrimi în ochi, ăsta era într-adevăr răspunsul şi spunea limpede că Fanny se aştepta de mult la o veste rea, la strâmtorarea de la Castelet aducând despărţirea de neînlăturat. Îndată începuse a-şi căuta de lucru, ca să nu mai fie în sarcina lui, şi găsise un loc de administratoare a unui hotel mobilat, pe Bois-de-Boulogne, în slujba unei doamne foarte bogate. O sută de franci pe lună, casă, masă şi duminica liberă...

„Auzi tu, omul meu drag, o zi întreagă pe săptămână ca să ne iubim; căci o să mai vrei încă, nu-i aşa? Mă vei

răsplăti pentru marea sforţare pe care o fac de-a munci pentru întâia oară în viaţa mea, pentru sclavia de zi şi de noapte pe care o primesc cu umiliri de neînchipuit, ce vor fi foarte grele pentru patima mea de independenţă... Dar simt o nemaipomenită mulţumire să sufăr din iubire pentru tine. Îţi datorez atâta, m-ai făcut să înţeleg atâtea lucruri bune şi cinstite, de care nimeni nu-mi vorbise niciodată! Ah, dacă ne-am fi întâlnit mai devreme!... Dar tu încă nu umblai, când eu şi treceam prin braţele bărbaţilor. Totuşi niciunul dintre ei n-o să se poată lăuda că mi-a insuflat o astfel de hotărâre, pentru a-l mai păstra puţintel... Şi acum, întoarce-te când vei voi; apartamentul e liber. Mi-am strâns toate lucrurile; cel mai greu a fost să scutur sertarele şi amintirile. Nu vei găsi decât portretul meu, care nu te va costa nimic; numai bunele-ţi priviri pe care le cerşesc pentru el. Ah, dragule, dragule!... În sfârşit, dacă-mi păstrezi duminica, şi locuşorul meu pe gâtul tău... locul meu, ştii tu...” Şi duioşii, alintături, o pisică lingându-şi voluptuos puii, vorbe pătimaşe care-l făceau pe amant să-şi lipească obrazul de hârtia cu luciu de atlaz, ca şi cum dezmierdarea s-ar desprinde, omenească şi caldă.

— Nu vorbeşte de poliţele mele? întrebă cu sfială unchiul Césaire.

— Ţi le înapoiază... O să-i plăteşti când vei fi bogat...

Unchiul oftă uşurat, cu tâmplele încreţite de mulţumire şi, cu o gravitate banală, cu puternicu-i accent meridional:

— Uite! Ce să-ţi spun... Femeia asta-i o sfântă.

Apoi, cu uşurinţa şi cu lipsa de logică şi de memorie ce era una din părţile hazlii ale firii lui, trecu la altă ordine de idei.

— Şi ce pasiune, dragul meu, ce înfocare! Mi-a pierit piuitul ca pe vremea când îmi citea Courtebaisse scrisorile lui de la Mornas...

Încă o dată, Jean fu nevoit să mai îndure prima călătorie la Paris, hotelul Cujas şi povestea Pelliculei, dar

nu auzea, stând cu coatele pe fereastra deschisă spre noaptea potolită, scăldată de-o lună plină, atât de strălucitoare încât cocoşii se înşelau şi o salutau ca pe răsăritul zilei.

Vasăzică era adevărată izbăvirea prin dragoste de care vorbesc poeţii; se simţea mândru gândindu-se că toţi bărbaţii cei mari şi iluştri pe care Fanny îi iubise înaintea lui, departe de-a o trezi la adevărata viaţă, o stricau şi mai mult, pe când el, numai prin puterea cinstei lui, poate că o va scoate pentru totdeauna din viciu.

Îi era recunoscător că acum găsise această semiruptură, în care ea se va deprinde cu munca, aşa de grea pentru firea ei lipsită de energie; şi cu ton părintesc, de om bătrân, îi Scrise a doua zi, s-o îmbărbăteze în schimbarea ei. Şi s-o întrebe ce fel de hotel administra şi despre lumea ce venea acolo; fiindcă nu se încredea în marea-i îngăduinţă şi-n uşurinţa cu care spunea, resemnându-se: „Ce vrei? Aşa-i...”

Cu prima poştă şi cu supunerea unei fetiţe, Fanny îi descrise hotelul, adevărată casă de familie, locuită de străini. La etajul întâi, nişte peruvieni, tată, mamă, copii şi mulţi servitori; la al doilea, câţiva ruşi şi un olandez bogat, negustor de mărgean. În camerele de la al treilea locuiau doi călăreţi de la Hipodrom, chic englezesc, foarte cumsecade, şi cea mai interesantă mică gospodărie, domnişoara Minna Vogel, ghitaristă din Stuttgart, cu fratele ei Léo, un biet mic ofticos, silit să-şi întrerupă studiile de clarinet la Conservatorul din Paris, şi pe care sora mai mare venise să-l îngrijească, fără alte mijloace de trai decât beneficiul câtorva concerte pentru a plăti hotelul şi pensiunea.

„După cum vezi, omul meu drag, tot ce se poate închipui mai duios şi mai onorabil. Eu însămi trec drept văduvă, şi mi se arată multă consideraţie. Mai întâi, nici n-aş îngădui să fie altfel; trebuie ca femeia ta să fie respectată. Când zic «femeia ta», înţelege-mă bine. Ştiu că într-o zi vei pleca şi te voi pierde, dar pe urmă nu va

mai fi altul; voi rămâne pentru totdeauna a ta, păstrând gustul dezmierdărilor tale şi instinctele bune pe care le-ai trezit în mine... E tare caraghios, nu-i aşa, Sapho virtuoasă!... Da, virtuoasă, când nu vei mai fi aici; dar pentru tine mă păstrez aşa cum m-ai iubit, pătimaşă şi înfocată... Te ador...”

Deodată, Jean fu cuprins de-o mare tristeţe şi plictiseală. La întoarcere, fiii risipitori, după bucuriile sosirii, după belşugul ospăţului cu viţelul gras şi al duioaselor efuziuni, duc totdeauna dorul vieţii nomade şi le pare rău după ghinda amară şi după turma leneşă de mânat. E o dezamăgire ce vine din lucruri şi din fiinţe, deodată despuiate şi spălăcite. Dimineţile iernii provensale nu mai aveau pentru el voioşia lor sănătoasă, şi niciun farmec vânătoarea de vidre frumoase, aurii, de-a lungul malurilor, nici împuşcarea raţelor negre într-un *naye-chien* al bătrânului Abrieu. Jean găsea vântul cumplit, apa aspră şi foarte monotone plimbările prin viile inundate împreună cu unchiul, lămurindu-i sistemul său de stăvilare şi de rigole de adus apă.

Satul, pe care în primele zile îl revedea prin goanele lui vesele de băieţel, era numai barăci vechi, unele părăsite, şi mirosea a moarte şi a jale ca un sat italian; iar când se ducea la poştă, trebuia să îndure, pe pragul şubred de piatră al fiecărei uşi, sporovăiala mereu aceeaşi a tuturor bătrânilor strâmbi ca nişte copaci bătuţi de vânt, cu braţele vârâte în bucăţi de ciorapi împletiţi, cât şi a bătrânelor cu bărbia de merişor galben sub bonetele lor strânse, şi cu ochişori lucioşi şi neastâmpăraţi ca ai şopârlelor din zidurile vechi.

Mereu aceleaşi tânguiri despre prăpădul viilor, sfârşitul garantei[12], boala duzilor, celor aşte plăgi ale Egiptului sărăcind frumosul ţinut al Provenţei; şi pentru a scăpa de ele, se întorcea uneori pe ulicioarele povârnite de-a lungul fostelor ziduri ce împrejmuiau palatul papilor,

[12] Plantă erbacee, a cărei rădăcină e folosită la vopsitul textilelor.

ulicioare pustii cotropite de mărăcini, de ierburi mari din Saint-Roch, bune de leac împotriva pecinginelor, şi atât de la locul lor în colţul acesta din evul mediu, adumbrit de uriaşa ruină ciopârţită de pe culmea drumului.

Atunci se întâlnea cu preotul Malassagne, care-şi făcuse slujba şi cobora cu paşi mari furioşi, cu plastronul alb de pe piept strâmbat şi sutana suflecată cu amândouă mâinile din pricina mărăcinilor şi a zgrunţurilor. Preotul se oprea, tuna şi fulgera împotriva lipsei de credinţă a ţăranilor, a nemerniciei consiliului municipal; blestema câmpiile, animalele şi oamenii, nişte golani care nu mai veneau la biserică, care-şi înmormântau morţii fără împărtăşanie, îşi căutau sănătatea cu magnetismul şi cu spiritismul, ca să fie scutiţi de preot şi de doctor.

— Da, domnule, spiritismul! Iată unde au ajuns ţăranii noştri din Comitat... Şi mai vreţi ca viile să fie sănătoase!...

Jean, care avea scrisoarea înflăcărată a lui Fanny gata deschisă în buzunar, asculta cu privirea pierdută, scăpa cât mai repede cu putinţă de predica plicticoasă a preotului şi se întorcea la Castelet, să se adăpostească în scorbura unei stânci – un *cagnard*, cum le zic provensalii – ferit de vântul ce bate de jur-împrejur şi concentrând razele soarelui răsfrânte în piatră.

Alegea scorbura cea mai îndepărtată, cea mai sălbatică, năpădită de mărăcini şi de stejărei cârmâzi[13], şi se pitea acolo să-şi citească scrisoarea; încetul cu încetul, din mirosul delicat pe care-l răspândea, din dezmierdarea cuvintelor, din imaginile trezite, îi venea o ameţeală senzuală care-i grăbea pulsul, îi dădea halucinaţii până pierdeau ca un decor zadarnic fluviul, reţeaua de insule, satele din scobiturile Alpililor, toată curba uriaşei văi unde vârtejurile de vânt alungau şi rostogoleau ca pe nişte valuri pulberea soarelui. Iar el era acolo, în odaia lor din faţa gării cu acoperişuri cenuşii, pradă dezmierdărilor nebune şi a dorinţei furioase care-i agăţa unul de altul cu

[13] Varietate de stejari mediteraneeni, cu frunze spinoase persistente.

încleştări de înecaţi...

Deodată, paşi pe cărare, râsete limpezi: „E acolo!”... Se iveau surorile lui, mici pulpe goale în levănţică, îndrumate de bătrânul Miracle, tare mândru că şi-a descoperit stăpânul şi dând victorios din coadă; dar Jean îl alunga cu piciorul şi respingea îmbierile sfioase ale fetiţelor de-a alerga sau de-a se juca de-a v-aţi ascunselea. Le iubea totuşi pe micuţele gemene, care înnebuneau după fratele lor cel mare, mereu aşa de departe; de cum sosise se făcuse copil pentru ele; îi plăcea contrastul dintre cele două făpturi frumoase, născute în acelaşi timp şi atât de diferite. Una înaltă, brună, cu părul creţ, exaltată şi totodată voluntară; ea avusese gândul cu barca, înrâurită de lecturile preotului Malassagne, şi mica Marie, egipteanca, o luase cu sine pe bălaia Marthe, cam moale şi blândă, semănând cu mama şi cu fratele ei.

Dar, pe când îşi scotocea amintirile, ce stinghereală odioasă îi pricinuiau dezmierdările nevinovate de copii, frecându-se de parfumul cochet pe care-l răspândea pe el scrisoarea iubitei.

— Nu, lăsaţi-mă... trebuie să lucrez...

Şi se întorcea acasă, ca să se închidă în odaia lui; glasul tatălui său îl chema însă când trecea.

— Tu eşti, Jean... Ia ascultă ceva...

Ora poştei aducea noi pricini de a se posomorî omului şi aşa posac din fire, păstrând din Orient obiceiuri de solemnitate tăcută, curmată de neaşteptate amintiri... „când eram consul la Hong-Kong”, ce zbucneau ca aşchiile dintr-un buştean la foc mare. În timp ce-şi asculta tatăl citind şi discutând ziarele de dimineaţă, Jean se uita pe cămin la Sapho de Caoudal, cu braţele pe genunchi şi lira lângă ea, toată lira, un bronz cumpărat cu douăzeci de ani în urmă, pe vremea înfrumuseţărilor din Castelet; şi bronzul din comerţ, care-l dezgusta în vitrinele pariziene, îi dădea aici, în singurătatea lui, o emoţie îndrăgostită, dorinţa să-i sărute umerii, să-i dezlege braţele reci şi lucioase, s-o facă să-i spună: „Sapho pentru

tine, dăinuirii pentru tine!”

Când ieşea din odaie, imaginea ispititoare se ridica, mergea împreună cu el, mărea zgomotul paşilor săi pe scara cea largă şi pompoasă. Numele lui Sapho îl ritma limba vechii pendule, îl şuşotea vântul prin coridoarele lungi şi reci, cu lespezi de piatră, din locuinţa de vară, numele ei îl regăsea în toate cărţile din biblioteca de ţară, cărţi vechi cu muchiile roşii, mai păstrând între ele firimituri din gustările lui de copil. Şi stăruitoare amintirea iubitei îl urmărea până şi-n odaia mamei lui, unde Divonne pieptăna bolnava, îi ridica frumosul păr alb deasupra obrazului rămas liniştit şi trandafiriu cu toate neîncetatele chinuri de tot felul.

— A, iată-l şi pe Jean al nostru! zicea mama.

Dar mătuşa lui, cu gâtul gol, cu mica ei bonetă şi mânecile suflecate pentru pieptănatul bolnavei, care cădea numai în sarcina ei, îi amintea iar iubita, sărind din pat în norul celei dintâi ţigări. Îl necăjeau asemenea gânduri, mai ales în odaia aceasta! Totuşi, ce să facă pentru a scăpa de ele?

— Copilul nostru nu mai e acelaşi, surioară, spunea doamna Gaussin cu tristeţe... Ce-o fi având?

Şi căutau împreună. Divonne îşi frământa priceperea naivă şi ar fi vrut să-l întrebe chiar pe tânăr; dar acum părea că fuge de ea şi se fereşte să rămână singur cu dânsa.

Odată, după ce-i pândise, veni să-l prindă pe neaşteptate în *cagnard*, înfrigurat de scrisori şi de nălucirile lui rele. Se sculă, cu ochii întunecaţi... Ea-l opri şi se aşeză lângă el pe piatra caldă:

— Oare nu mă mai iubeşti?... Oare nu mai sunt Divonna? Mie-mi spuneai toate păsurile tale!

— Ba da, ba da... gângăvea el, tulburat de felul drăgăstos cu care-i vorbea şi întorcându-şi ochii ca să nu poată regăsi în ei ceva din ceea ce abia citise, chemări de iubire, strigăte nebune, delirul patimii de la distanţă.

— Ce ai?... De ce eşti trist? murmura Divonne cu

alintări în glas şi-n mâini ca pentru copii.

Era un pic şi micuţul ei, pentru ea avea tot zece ani, vârsta omuleţilor pe care-i emancipezi.

El, înfocat de lectura lui, se mai aprindea şi de farmecul tulburător al frumosului trup atât de aproape de-al său, al gurii proaspete, cu sângele înviorat de aerul liber care-i zburlea părul, fluturându-l deasupra frunţii în bucle uşoare, după moda pariziană. Apoi lecţiile lui Sapho: „Toate femeile sunt la fel... În faţa bărbatului n-au decât un singur gând în minte...”, îl făceau să găsească provocător zâmbetul fericit al ţărăncii, ca şi gestul ei pentru a-l opri la duiosul interogator.

Deodată simţi că-l ameţeşte o ispită rea; iar la sforţarea pe care o făcea ca să i se împotrivească îl trecu un fior şi tremura. Divonne se sperie văzându-l atât de palid şi cu dinţii clănţănind.

— Ah! Bietul copil... are friguri...

Cu un gest de duioşie necugetat, îşi dezlegă broboada cea mare care-i înfăşură brâul, ca să i-o pună la gât; dar, pe neaşteptate, cuprinsă în braţe, înlănţuită, simţi arsura unei dezmierdări nebune pe ceafă, pe umeri, pe toată pielea scânteietoare care ţâşnise la soare. N-avu când să strige, nici să se apere, poate că nici nu-şi dădu bine seama de ceea ce se petrecuse.

— Vai! Sunt nebun... sunt nebun...

Fugea acum departe, în *gariga* cu pietre ce se rostogoleau jalnic sub picioarele lui.

În aceeaşi zi, la prânz, Jean vesti că pleacă chiar în seara aceea, fiind rechemat de un ordin al ministrului.

— Să pleci aşa de curând!... Doar ai spus... Abia ai sosit... Şi strigăte, şi rugăminţi. El însă nu mai putea rămâne cu ei, fiindcă între toate afecţiunile lui se amesteca înrâurirea tulbure şi corupătoare a lui Sapho. De altfel, nu le făcuse el cea mai mare jertfă, părăsindu-şi viaţa în doi? Ruptura deplină se va desăvârşi ceva mai târziu; atunci se va întoarce să-i iubească fără ruşine, nici stinghereală, şi să-i îmbrăţişeze pe toţi oamenii ăştia de

treabă.

Era noapte, casa se culcase, cu luminile stinse, când Césaire se întoarse după ce-şi însoţise nepotul la trenul de Avignon. Dădu ovăz calului, cercetă cerul să vadă cum se arăta vremea – privirea oamenilor care trăiesc de pe urma pământului – şi tocmai intra în casă, când zări o formă albă pe o bancă a terasei.

— Tu eşti, Divonne?

— Da, te aşteptam...

Prinsă cu treburile toată ziua, despărţită de Fénat al ei, la care ţinea foarte mult, se întâlneau astfel seara, să stea de vorbă şi să se plimbe puţin împreună. Să fi fost la mijloc scurta scenă dintre ea şi Jean, pe care apoi, gândindu-se, o înţelesese, ba chiar mai mult decât ar fi vrut, sau emoţia de-a o fi văzut pe biata mamă plângând toată ziua în tăcere? Glasu-i era schimbat, cu o neobişnuită îngrijorare a minţii la această liniştită fiinţă a datoriei.

— Ştii ceva? De ce ne-a părăsit aşa de repede?...

Nu credea în povestea cu ministerul, bănuind mai degrabă vreo legătură rea care atrăgea copilul departe de familia lui. Erau atâtea primejdii, atâtea întâlniri nenorocite în Parisul cela al pierzării!

Césaire, care nu putea să-i ascundă nimic, mărturisi că, într-adevăr era o femeie în viaţa lui Jean, dar o făptură bună, care n-ar fi fost în stare să-l îndepărteze de ai lui; şi vorbi de devotamentul ei, de scrisorile duioase ce-i trimitea, şi lăudă mai ales hotărârea curajoasă pe care o luase de a munci, ceea ce i se păru tare firesc ţărăncii; că, la urma urmei, trebuie să munceşti pentru a trăi!

— Nu însă femeile de felul ăsta... zise Césaire.

— Vasăzică, ceea cu care trăieşte Jean e o fiinţă de nimic!... Şi tu te-ai dus acolo?...

— Îţi jur, Divonne, că de când îl cunoaşte nu-i altă femeie mai cinstită şi mai de treabă... Iubirea i-a redat onoarea.

Dar erau vorbe prea mari şi Divonne nu înţelegea.

Pentru ea, doamna aceasta intra în rândul celor pe care le numea „femei stricate”, şi o indigna gândul că Jean al ei era prada unei astfel de fiinţe. Dacă ar bănui consulul!...

Césaire încerca s-o potolească şi, zâmbind cu toate cutele chipului său bun şi cam ştrengăresc, o încredinţa că la vârstă băiatului nu te puteai lipsi de femeie.

— Hei, la naiba! Să se însoare, făcu ea cu o încredinţare ce te mişca.

— În sfârşit, acum nu mai stau împreună, tot îi ceva...

Atunci ea, cu glas grav:

— Ascultă, Césaire... ştii cum se zice la noi: „Nenorocirea ţine totdeauna mai mult decât cel ce-o aduce...” Dacă-i cu adevărat aşa cum spui, dacă Jean a scos-o pe femeia ceea din noroi, poate că s-a murdărit rău cu treaba asta păcătoasă. Se prea poate s-o fi făcut mai bună şi mai cinstită, dar cine ştie dacă răul ce zăcea într-însa nu l-a stricat pe copilul nostru până-n măduva oaselor!

Se întorceau spre terasă. Noapte paşnică şi limpede pe toată valea tăcută, unde nu trăia decât lumina mişcătoare a lunii, fluviul vijelios şi câte un iaz ca de argint. Simţeai liniştea, depărtarea de toate, marea odihnă a unui somn fără vise. Deodată, trenul care suia cu toată iuţeala îşi dezlănţui vuietul înăbuşit pe malul Ronului.

— Of, Parisul ăsta! zise Divonne, arătându-şi pumnul spre duşmanul pe care provincia îşi descarcă toate mâinile... Parisul ăsta!... Ce-i dăm noi şi ce ne înapoiază!

VII

ERA UN FRIG CU CEAŢĂ, O DUPĂ-amiază întunecoasă la ora patru, chiar pe Champs-Elysées, calea cea largă unde se grăbeau trăsurile cu un uruit înăbuşit şi vătuit. Jean abia putu să citească, în fundul unei grădiniţe cu poarta grilajului deschisă, literele acestea aurite, aşezate foarte sus, sub primul etaj al casei cu înfăţişarea luxoasă şi liniştită a unei vile de ţară: Apartamente mobilate, pensiune de familie. Un cupeu aştepta lângă trotuar.

După ce împinse uşa biroului, Jean văzu îndată femeia pe care o căuta, stând la lumina ferestrei şi răsfoind un registru gros de socoteli, în faţa altei femei, elegantă şi înaltă, în mâini cu o batistă şi cu un săculeţ de speculantă la bursă.

— Ce doriţi, domnule?... Fanny îl recunoscu, se sculă mirată şi, trecând pe dinaintea doamnei, murmură: E mititelul...

Cealaltă îl măsură din cap până-n picioare cu îndrăzneţul sânge rece de cunoscătoare pe care-l dă experienţa şi, cu glas tare, fără să se sfiască:

— Sărutaţi-vă, copii... Eu nu mă uit. Apoi trecu pe locul lui Fanny, verificându-şi mai departe cifrele.

Amândoi se luaseră de mâini, şoptindu-şi fraze prosteşti: „Ce mai faci?” „Bine, mulţumesc”... „Vasăzică ai plecat aseară?...” Dar glasurile lor schimbate dădeau cuvintelor adevăratul lor înţeles. Apoi, aşezându-se pe divan şi mai venindu-şi în fire, Fanny zise încet:

— Nu mi-ai recunoscut patroana?... Totuşi ai mai văzut-

o... la balul lui Déchelette, în mireasă spaniolă... Cam trecută mireasa...

— Atunci e...?

— Rosario Sanches, femeia lui de Potter.

Această Rosario, Rosa, după numele ei de chefuri scris pe toate oglinzile din restaurantele de noapte şi totdeauna subliniat de câte o murdărie, era o fostă „damă a carelor” de la Hipodrom, vestită în lumea chefliiilor pentru desfrânarea-i cinică, insultele grosolane şi loviturile de cravaşă foarte căutate de bărbaţii din cluburi, pe care-i mâna ca şi pe caii ei.

Spaniolă din Oran, fusese mai mult bine legată decât frumoasă, şi mai făcea oarecare efect la lumina de seară, cu ochii ei negri daţi cu bistru şi cu sprâncenele-i îmbinate; dar aici, chiar stând cu spatele la fereastră, arăta într-adevăr de cincizeci de ani bătuţi pe o faţă turtită, aspră, cu pielea zbârcită şi galbenă ca o lămâie din ţara ei. Bună prietenă de ani de zile cu Fanny Legrand, o îndrumase în lumea femeilor uşoare, şi chiar numai numele ei îl înspăimânta pe îndrăgostit.

Fanny, înţelegând de ce-i tremură braţul, încercă să se dezvinovăţească. Cui putea să se adreseze pentru a găsi de lucru? Era foarte încurcată. De altfel, acum Rosa se liniştise: bogată, foarte bogată, locuia în casa ei din calea Villiers sau în vila de la Enghien, primind câţiva vechi prieteni, dar un singur amant, mereu acelaşi, muzicianul ei.

— De Potter? întrebă Jean... Îl credeam însurat.

— Da... Însurat, cu copil, şi pare-se chiar că nevastă-sa e frumoasă... Asta nu l-a împiedicat să se întoarcă la fosta lui legătură... Şi de-ai vedea cum îi vorbeşte, cum se poartă cu el... Ei, acela ştiu că-i bine prins în laţ...

Ea-i strângea mâna cu o gingaşă dojană. În clipa aceea, doamna îşi întrerupse lectura şi se răsti spre săculeţul ei, care sărea la capătul şnurului:

— Da’ astâmpără-te odată, ce naiba!... Apoi către administratoare, cu glas poruncitor:

— Dă-mi repede o bucăţică de zahăr pentru Bichito.

Fanny se ridică, aduse zahărul, pe care-l apropie de deschizătura săculeţului cu mii de măguleli şi de cuvinte copilăreşti...

— Ia te uită ce frumos animal... zise ea iubitului ei, arătându-i un fel de şopârlă mare, ţinută în vată, diformă, acoperită cu nişte bobiţe rotunde, cu o creastă zimţată pe capul ca o glugă peste carnea gelatinoasă şi tremurând de frig; un cameleon trimis din Algeria, Rosei, care-l apăra de iarna pariziană cu multe îngrijiri şi ţinându-l la căldură. Îl adora cum nu iubise niciodată vreun bărbat; iar Jean înţelese din alintările linguşitoare ale lui Fanny ce loc avea în casă scârboasa lighioană.

Doamna închise registrul, gata de plecare:

— Nu-i prea rău pentru a doua chenzină... Numai supraveghează lumânările.

Aruncă o privire de patroană în jurul salonaşului, bine ţinut şi rânduit, cu mobile de catifea, suflă un pic de colb de pe planta aşezată pe mescioara rotundă, constată că dantela de la fereşti era agăţată într-un loc; apoi zise tinerilor cu un ochi priceput:

— Ştiţi, copii, fără prostii... Casa-i foarte cumsecade... şi, îndreptându-se spre cupeul ce-o aştepta la poartă, plecă să-şi facă plimbarea la Bois.

— Uf! Ce sâcâială!... zise Fanny. Aşa vin pe capul meu, ea sau maică-sa, de doua ori pe săptămână... Mama-i şi mai îngrozitoare, şi mai zgripţuroaică... Vezi, numai fiindcă te iubesc atâta pot să trăiesc în şandramaua asta... În sfârşit, iată-te, eşti iar al meu!... Mi-a fost aşa de frică...

Şi, în picioare, îl îmbrăţişă lung, încredinţându-se după tresărirea sărutului că mai era cu totul al ei. Dar pe culoar fiind forfotă mare, trebuiau să se păzească. După ce se aduse lampa, Fanny, se aşeză la locul ei obişnuit, cu o mică împletitură; el, foarte aproape, ca în vizită...

— Sunt schimbată, nu-i aşa?... Parcă-s alta?...

Zâmbea arătându-şi croşeta mânuită cu o stângăcie de

fetiţă. Totdeauna-i fusese silă de lucrul de mână; citea o carte, cânta la pian, fuma sau, cu mânecile suflecate, gătea o mâncare bună, niciodată n-avea alte îndeletniciri. Dar ce să facă aici? Nu putea să se gândească la pianul din salon, fiind nevoită să stea toată ziua în birou... Romane? Ştia, într-adevăr, alte poveşti decât cele pe care le istoriseau. În lipsa ţigării oprite, luase dantela asta, la care-i mergeau degetele, dar era liberă să gândească, înţelegând acum plăcerea femeilor pentru lucrurile acestea mărunte pe care le nesocotea odinioară.

Şi pe când îşi prindea firul, cu neîndemânare încă, şi cu atenţia lipsei de experienţă, Jean o privea, odihnită în rochia-i simplă, cu guleraşul drept, părul lins pe rotunjimea antică a capului, şi cu înfăţişarea atât de cumsecade, atât de înţeleaptă. Afară, într-un decor luxos, uruia într-una plimbarea femeilor uşoare la modă, cocoţate sus în faetoanele lor, coborând spre Parisul zgomotos al bulevardelor; Fanny nu se arăta că are vreo părere de rău pentru desfrâul ăsta dezvăluit şi triumfător, din care-ar fi putut să-şi ia partea, dar o dispreţuise pentru dânsul. Numai să vrea el s-o vadă din când în când, şi primea bucuros viaţa ei de servitudine, ba chiar îi găsea şi părţi vesele.

Toţi clienţii din pensiune o iubeau mult. Străinele, femei fără gust, îi cereau sfatul pentru cumpărăturile de îmbrăcăminte; dimineaţa, dădea lecţii de canto celei mai mari dintre fetiţele peruviene, iar pe domni îi povăţuia ce carte să citească, la ce piesă să se ducă, şi toţi aveau pentru ea tot felul de atenţii şi mare consideraţie, mai ales unul, olandezul de la al doilea. „Se aşază colo unde stai tu şi rămâne privindu-mă pierdut, până ce-i spun: Kuyper, mă plictiseşti”. Atunci răspunde «pine» şi se duce... El mi-a dat broşa asta mică de mărgean... Ştii, face cinci franci; am primit-o numai ca să mă lase în pace.”

Un chelner intră, cu o tavă încărcată, pe care o puse pe un capăt al măsuţei, dând puţin la o parte planta cea

verde.

— Aici mănânc singură, cu un ceas înaintea celorlalţi.

Ea comandă două feluri din lista destul de lungă şi îmbelşugată. Administratoarea n-avea dreptul decât la două feluri şi la supă.

— Afurisită mai e şi Rosario asta!... De altfel, îmi place mai bine să mănânc aici; n-am nevoie să vorbesc şi-ţi recitesc scrisorile care-mi ţin de urât.

Se întrerupse ca să scoată o faţă de masă şi nişte şervete; în fiece clipă o stinghereau: să dea un ordin, să deschidă un dulap sau să satisfacă o reclamaţie. Jean înţelese că ar stânjeni-o rămânând mai mult; apoi i se aduse cina, şi micul castron de supă de-o singură porţie care aburea pe masă era aşa de sărăcăcios, încât le veni la amândoi acelaşi gând, aceeaşi părere de rău după fostele lor mese între patru ochi!

— Pe duminică... pe duminică... murmură ea încetişor, lăsându-l să plece. Şi cum nu puteau să se sărute din pricina personalului şi a clienţilor care coborau, ea-i luase mâna şi o apăsa lung pe inima ei, ca s-o pătrundă dezmierdarea.

Seara şi noaptea, Jean se gândi la ea, suferind pentru supunerea-i umilită faţă de ticăloasa ceea cu şopârla; apoi olandezul îl tulbura şi el, aşa că nu avu linişte până duminică. De fapt, semiruptura, care trebuia să pregătească fără zguduire sfârşitul legăturii lor, fu, dimpotrivă, lovitura de cosor a grădinarului, ce înviorează copacul obosit. Îşi scriau aproape în fiecare zi bileţele de dragoste aşa cum le mâzgăleşte nerăbdarea înamoraţilor; sau, după ieşirea de la minister, şedeau plăcut de vorbă în biroul ei, în ceasul când împletea.

Fanny spusese la pensiune, vorbind despre el: „O rudă de-a mea...” şi, datorită nedesluşitei denumiri, putea veni uneori să-şi petreacă seara în salon, la o mie de leghe de Paris. Făcu cunoştinţă cu familia din Peru, cu nenumăratele-i domnişoare, împopoţonate în culori

ţipătoare, aşezate în jurul salonului, adevăraţi papagali pe stinghie: o auzi pe domnişoara Minna Vogel cântând din ghitara plină de ghirlande ca o prăjină de hămei, şi-i văzu fratele, bolnav, afon, urmărind pătimaş cu capul ritmul muzicii şi plimbându-şi degetele pe un clarinet închipuit, singurul din care avea voie să cânte. Jucă whist cu olandezul lui Fanny, un grăsan chel, cu înfăţişare murdară, care călătorise pe toate oceanele lumii, şi când îi cereai câteva lămuriri despre Australia, unde-şi petrecuse de curând luni întregi, răspundea rotindu-şi ochii: „Ghiciţi cât cost' cartof la Melbourne?" fiindcă nu-l uimise decât un singur fapt, scumpetea cartofilor în toate ţările unde se ducea.

Fanny era sufletul acestor reuniuni, vorbea, cânta, făcea pe pariziana bine informată şi pe femeia de lume; iar exoticii nu băgau de seamă ceea ce-i mai rămăsese din apucăturile de boemă sau de atelier, ori li se părea culmea bunului gust. Erau uluiţi de relaţiile ei cu personalităţile renumite din artă sau din literatură; doamnei ruse, care se înnebunea după operele lui Dejoie, îi dădea desluşiri despre felul cum scria romancierul, despre numărul ceştilor de cafea pe care le bea într-o noapte şi cifra exactă şi de nimic cu care editorii romanului *Cenderinette* plătiseră capodopera ce-i îmbogăţea. Iar Gaussin era atât de mândru de succesul iubitei lui, încât uita de gelozie, şi i-ar fi adeverit bucuros vorbele dacă cineva s-ar fi îndoit de ele.

În timp ce în salonul tihnit, luminat de lămpi cu abajur, o admira servind ceaiul, acompaniind melodiile tinerelor fete, dându-le sfaturi de soră mai mare, Jean simţea o aţâţare ciudată închipuindu-şi-o cu totul alta când sosea la el duminica dimineaţa, udă leoarcă de ploaie, tremurând de frig, şi, fără măcar să se apropie de focul care ardea în cinstea ei, se dezbrăca în grabă şi se strecura în patul larg, lângă iubit. Atunci, ce îmbrăţişări, ce dezmierdări lungi cu care se răzbunau pe greutăţile din timpul săptămânii ce-i lipseau unul de altul,

păstrându-le dorinţa care le însufleţea dragostea.

Ceasurile treceau, se încurcau; nu se mai mişcau din pat până seara. Nimic alta nu-i ispitea; nicio plăcere, nu vedeau pe nimeni, nici măcar pe soţii Hettéma care, din economie, se hotărâseră să trăiască la ţară. Cu micul dejun pregătit lângă ei, auzeau pierduţi vuietul duminicii pariziene umplând strada, fluieratul trenurilor, uruitul birjelor încărcate; picăturile mari de ploaie pe zincul din balcon, împreună cu bătăile grăbite din pieptul lor, ritmau această lipsă de viaţă, fără noţiunea orei, până-n amurg.

Gazul care se aprindea în faţă strecura atunci o rază ştearsă; trebuiau să se scoale, Fanny fiind nevoită să se întoarcă la şapte. În lumina slabă a odăii, îi veneau în minte toate necazurile, toate scârbele ei, mai grele şi mai crude, pe când îşi punea din nou botinele încă jilave după drumul pe jos, jupoanele şi rochia de administratoare, uniforma neagră a femeilor sărace.

Iar mâhnirea i-o mai sporeau lucrurile dragi din jurul ei, mobilele, micul cabinet de toaletă din zilele frumoase...: Se smulgea: „Haidem!...” şi, pentru a fi mai multă vreme împreună, Jean o însoţea; urcau încet şi strânşi unul lângă altul pe Champs-Elysées, unde dublul rând de lampadare, la capăt cu Arcul de Triumf, îndepărtat de umbră, şi două-trei stele înfipte pe o bucată de cer înfăţişau un fond de diorama. La colţul străzii Pergolèse, foarte aproape de pensiune, ea îşi ridica voaleta pentru o ultimă sărutare, şi-l lăsa buimăcit, dezgustat de locuinţa lui unde se întorcea, cât mai târziu, blestemându-şi sărăcia, fiindu-i aproape ciudă pe cei de la Castelet din pricina jertfei pe care şi-o impunea pentru ei.

Două-trei luni duseră viaţa aceasta ajunsă de nesuferit spre sfârşit, Jean fiind nevoit să-şi rărească vizitele la pensiune, că servitorii flecăriseră, iar Fanny arătându-se tot mai întărâtată de zgârcenia mamei şi a fiicei Sanchès. Se gândea în tăcere să reia mica lor gospodărie şi simţea că nici iubitul ei nu mai putea răbda; ar fi vrut însă ca el să vorbească cel dintâi.

Într-o duminică de april, Fanny sosi mai gătită ca de obicei, cu o pălărie rotundă şi o rochie de primăvară foarte simplă – nu erau bogaţi – dar turnată pe trupul ei graţios.

— Scoală-te repede, mergem să prânzim la ţară...

— La ţară!...

— Da, la Enghien, la Rosa... Ne-a poftit pe amândoi...

La început el nu primi, dar ea stărui. Niciodată Rosa n-ar ierta un refuz.

— Poţi să faci şi tu asta pentru mine... că eu fac destul, mi se pare.

Pe malul lacului Enghien, în faţa unei pajişti imense ce cobora până la un mic port unde se legănau câteva iole şi gondole, se înălţa o vilă mare în stil elveţian, minunat împodobită şi mobilată; plafoanele şi panourile de oglinzi răsfrângeau scânteierea apei, măreţele alei cu carpeni dintr-un parc fremătând de verdeaţa timpurie şi de liliacul înflorit. Livrelele lacheilor corecte, drumurile unde nu zăreai nicio crenguţă căzută făceau cinste îndoitei supravegheri a Rosariei şi a bătrânei Pilar.

Când sosiră, toţi erau la masă, o îndrumare greşită făcându-i să rătăcească în jurul lacului, prin ulicioare între ziduri înalte de grădini. Jean se descumpăni cu totul de primirea rece a Rosei, furioasă c-au făcut-o să aştepte, şi de neobişnuita înfăţişare a bătrânelor Parce[14], cărora stăpâna casei îl prezentă cu glasu-i de căruţaş. Trei „elegante”, cum se numesc între ele marile cocote, trei antice curtezane, socotite printre gloriile imperiului al doilea, cu nume tot atât de faimoase ca al unui mare poet sau al unui general încărcat de victorii, Wilkie Cob, Sombreuse şi Clara Desfous.

Elegante, desigur, mai erau şi acum, înzorzonate după ultima modă, în culori primăvăratice, minunat gătite de la

[14] Cele trei divinităţi din infern (Clotho, Laciaesis şi Atropos, despre care se credea că prima toarce, a doua deapănă, iar a treia taie firul vieţii omului.

gulerаş la botine; dar atât de ofilite, de sulemenite, de reparate! Sombreuse, fără gene, cu ochii stinşi, buza căzută, dibuind în jurul farfuriei, a furculiţei şi al paharului; Desfous, enormă, cu faţa plină de vinişoare roşii, cu o pungă de apă caldă la picioare, răsfirându-şi pe masă bietele ei degete umflate şi răsucite de gută, cu inele sclipitoare, tot atât de greu de pus şi de scos ca şi verigile unei maşini de tortură romană. Şi Cob, foarte subţire, cu talie tinerică ce-i făcea şi mai slut capul jigărit de clovn bolnav, sub o coamă de câlţi galbeni. Fiind ruinată, cu averea sechestrată, plecase la Monte-Carlo să încerce o ultimă lovitură, şi se întorsese fără un ban şi nebună îndrăgostită de un frumos crupier care o respinsese; Rosa adăpostind-o în casa ei, o hrănea, şi se fălea grozav.

Toate femeile acestea o cunoşteau pe Fanny şi-i dădeau un bună ziua ocrotitor: „Ce mai faci, fetiţo?” Într-adevăr, cu rochia ei de trei franci metrul, fără altă bijuterie decât broşa roşie de la Kuyper, părea o recrută printre înspăimântătoarele gradate ale galanteriei, pe care cadrul acesta de lux, lumina răsfrântă a lacului şi a cerului, intrând laolaltă cu miresmele primăverii pe uşile larg deschise ale sufrageriei, le făcea să semene şi mai mult cu nişte stafii.

Mai era şi bătrâna mama Pilar, un *„chinge”*[15], cum îşi zicea chiar ea în păsăreasca-i franco-spaniolă, adevărată maimuţă cu pielea spălăcită şi jerpelită, de-o răutate sălbatică întipărită pe trăsături schimonosite, cu părul cărunt, tunsă băieţeşte până la urechi, iar pe rochia-i de satin vechi, negru, un mare guler albastru de marinar cârmaci.

— Şi apoi domnul Bichito... zise Rosa, isprăvindu-şi de prezentat musafirii şi arătând lui Gaussin un tampon de vată trandafirie pe faţa de masă, unde cameleonul tremura de frig.

— Ei, dar pe mine nu mă prezinţi? reclamă cu o voioşie

[15] *Singe* – maimuţă, stricat în lb. fr.

silită un bărbat înalt cu mustaţă căruntă, ţinută corectă, ba chiar ceva cam ţeapănă, în surtucu-i de culoare deschisă şi guler înalt.

— Adevărat... Şi Tatave? ziseră femeile râzând.

Stăpâna casei îi aruncă numele cu nepăsare.

Tatave era de Potter, renumitul muzician, autorul aclamat al operelor Claudia şi Savonarole; Jean, care abia îl zărise la Déchelette, se mira că-i găsea marelui artist o înfăţişare atât de puţin genială, o faţă de lemn aspră şi regulată, ochi spălăciţi pecetluind o patimă nebună şi fără leac ce-i agăţa de ani întregi de târâtura asta şi-l făcea să-şi părăsească nevasta şi copilul, numai ca să rămână comeseanul casei unde-şi toca o parte din marea lui avere, câştigurile de teatru, şi unde se purtau cu el mai rău decât cu un servitor. Făcea să vezi aerul peste măsură de plictisit al Rosei de cum povestea el ceva, cu ce glas dispreţuitor îi curma vorba; şi, întrebând-o pe fiică-sa, mama Pilar nu pierdea niciodată prilejul să adauge cu tărie:

— Ia mai lasă-ne în pace, băiete.

Pilar era vecina lui Jean, şi buzele-i zbârcite care mârâiau când mânca de parcă rumega un animal, căutătura ei cercetătoare în farfuria lui chinuiau tânărul, şi aşa stingherit de vorba de stăpână a Rosei, zeflemisind-o pe Fanny pentru seratele muzicale din pensiune şi nerozia bieţilor străini, care o luau pe administratoare drept o femeie din lumea bună, lovită de nenorocire. Fosta damă a carelor, buhăită de-o grăsime nesănătoasă, cu briliante de zece mii de franci la fiecare ureche, parcă-şi invidia prietena pentru reînnoita tinereţe şi frumuseţe pe care i le dădea amantul ăsta tânăr şi frumos; Fanny nu se supăra, ba dimpotrivă, înveselea masa, glumea ca un pictor începător pe socoteala clienţilor, a peruvianului care-i mărturisea, rotindu-şi ochii albi, dorinţa de-a cunoaşte o mare cucută, şi curtea tăcută a olandezului, răsuflând ca o focă şi gâfâind după scaunul ei: „Ghiciţi cât costă cartofi la Batavia?”

Gaussin nu râdea de loc; nici Pilar, ce supraveghea argintăria fiicei sale, ori se repezea cu o mişcare bruscă, ochind pe tacâmul din faţa ei sau pe mâneca vecinului vreo muscă, pe care, bâiguind stâlcit vorbe de alintare – „Manâncă, *mi alma*; manâncă, *mi corazon*” – o înfăţişa hâdului animal picat pe faţa de masă, ofilit, numai creţuri, diform ca şi degetele lui Desfous.

Uneori, toate muştele fiind alungate, zărea vreuna pe poliţa pentru vase sau geamul uşii; atunci se ridica şi o prindea triumfătoare. Goana aceasta neîncetată o scoase din răbdări pe fiica ei, hotărât foarte nervoasă în dimineaţa aceea:

— Da’ nu te mai ridica în fiece clipă, că-i obositor.

Cu acelaşi glas, coborât cu două tonuri şi în jargonu-i păsăresc, mama răspunse:

— Voi vă îndopaţi, *bos otros*... de ce nu vrei să mănânce şi el?

— Scoală-te de la masă, sau stai liniştită... Ne plictiseşti...

Bătrâna sări arsă şi amândouă începură să se înjure ca două spaniole cucernice, amestecând demonul şi iadul cu ocări de trotuar:

— *Hija del demonio!*

— *Cuerno de Satanas!*

— *Puta!...*

— *Mi madre!*

Jean le privea, înspăimântat, pe când ceilalţi musafiri, obişnuiţi cu asemenea scene de familie, mâncau mai departe în linişte. Numai de Potter interveni, ţinând seama de străin:

— Haide, nu vă mai certaţi.

Dar Rosa, furioasă, se întoarse către el:

— Şi tu de ce te amesteci?... Ce mai apucături! Ce? Nu-s liberă să vorbesc?... Pleacă la nevastă-ta şi mai slăbeşte-mă!... M-am săturat de când tot faci ochi dulci şi de cele trei fire de păr care ţi-au mai rămas... Du-le gâştei tale, e şi vremea!...

De Potter, cam palid, zâmbea:

— Şi trebuie să trăieşti cu asta!... murmura el în mustaţă.

— Asta face cât asta! îl arătă ea urlând, cu tot trupul aplecat peste masă... Şi ştii, uşa-i deschisă... şterge-o... hop!

— Haide, Rosa... se rugară bieţii ochi spălăciţi.

Iar mama Pilar, punându-se iar pe mâncat zise cu un sânge rece atât de caraghios:

— Ia mai lasă-ne în pace, băiete!... Încât toată lumea pufni de râs, chiar Rosa, chiar de Potter, sărutându-şi metresa care mai bombănea şi, ca să-l ierte de tot, prinse o muscă şi i-o dădu lui Bichito, ţinând-o delicat de aripi.

Şi doar era de Potter, compozitorul glorios, mândria Şcolii franceze! Prin ce farmece şi cum de-l reţinea femeie asta, îmbătrânită în vicii, grosolană, cu mama aceasta care-i mărea ticăloşia, arătând-o cum avea să fie peste douăzeci de ani, ca văzută într-un glob spoit?...

Cafeaua se servi pe malul lacului, într-o mică peşteră din pietricele şi scoici, căptuşită pe dinăuntru cu mătăsuri de culoare deschisă care luceau la unduirea lacului vecin, unul din încântătoarele cuiburi pentru sărutări, născocite din povestirile din secolul al optsprezecelea; oglinda din tavan răsfrângea poziţiile bătrânelor ursitoare, împrăştiate pe divanul larg în moleşeala digestiei, şi pe Rosa, cu obrajii aprinşi sub vopsea, întinzându-şi braţele şi lăsându-se pe spate lângă muzicianul ei.

— O! Tatave al meu... Tatave al meu...

Dar căldura drăgălăşiei se risipi împreună cu a *chartreuse*[16]-i, şi cum unei doamne îi venise cheful să se plimbe pe lac, îl trimise pe de Potter să pregătească barca.

— Barca, m-auzi, nu norvegiana[17].

— Dacă i-aş spune lui Désiré...

— Désiré mănâncă.

---

[16] Lichior fabricat la mănăstirea de călugări la *Grande Chartreuse.*

[17] Ambarcaţie cu partea dinainte rotunjită şi ridicată.

— Vorba-i că barca e plină de apă şi trebuie golită cu lopata; e treabă grea...

— O să meargă Jean cu dumneata, de Potter, zise Fanny, care se aştepta la o nouă ceartă.

Stând faţă-n faţă, cu picioarele răşchirate, fiecare pe o bancă a bărcii, scoteau de zor apa din ea, fără să-şi vorbească, fără să se privească, parc-ar fi fost hipnotizaţi de ritmul apei azvârlite. În jurul lor, umbra unui catalpa[18] mare arunca o răcoare înmiresmată şi se răsfrângea pe lacul strălucitor de lumină.

— De mult eşti cu Fanny? întrebă deodată muzicianul, oprindu-se din lucru.

— De doi ani... răspunse Gaussin, cam surprins.

— Numai de doi ani!... Atunci ce-ai văzut astăzi ţi-o fi poate de învăţătură. Uite că eu trăiesc de douăzeci de ani cu Rosa, douăzeci de ani de când, întorcându-mă din Italia, după cei trei ani ai premiului Romei, am intrat într-o seară la Hipodrom şi am văzut-o la cotitura pistei în picioare în micul ei car, venind asupra mea, cu biciul în sus, cu coiful din opt vârfuri de lance şi zalele din solzi de aur ce-i strângeau trupul până la jumătatea coapsei. Ah! De mi-ar fi spus cineva...

Şi, apucându-se iar să deşerte barca, istorisea cum ai lui au râs la început de legătura asta; apoi, treaba îngroşându-se, cu câte sforţări, câte rugăminţi şi câte jertfe n-ar fi plătit părinţii lui o ruptură. De două-trei ori fata plecase; după ce i se dăduseră mulţi bani, dar el se ducea după ea de fiecare dată: „Să încercăm o călătorie...” spusese mama. Călători, se întoarse şi o luă din nou. Atunci se lăsase însurat; fată frumoasă, zestre mare, făgăduiala Institutului printre darurile de nuntă... Şi după trei luni părăsea noua căsnicie pentru cea veche

— Ah, tinere, tinere!...

Îşi povestea viaţa cu glas nepăsător, fără ca vreun muşchi să-i însufleţească chipul ţeapăn ca şi gulerul

[18] Arbore decorativ cu frunze late.

scrobit care-i ţinea capul atât de drept. Şi treceau bărci pline de studenţi şi de fete, revărsându-şi cântecele, râsetele tinereţii şi ale beţiei; câţi dintre inconştienţii aceştia n-ar fi trebuit să se oprească, să-şi ia partea din înspăimântătoarea lecţie!...

În vremea aceasta, în chioşc, de parcă s-ar fi înţeles să lucreze la ruptura lor, bătrânele elegante o dăscăleau pe Fanny Legrand să fie cu judecată... Frumos tinerelul, dar n-are un ban... Unde o s-ajungă?...

— Dacă-l iubesc!...

Şi Rosa, dând din umeri:

— Ia lăsaţi-o... Are să-l piardă şi pe olandez cum am văzut că şi-a pierdut toate afacerile bune... După istoria cu Flamant, încercase doar să fie practică, dar iat-o mai nebună ca niciodată...

— *Ay Vellaca*... mârâi mama Pilar.

Englezoaica cea cu cap de clovn se amestecă şi ea cu îngrozitoru-i accent care atâta vreme îi făcuse faima.

— Tare pine place la tine amor, mititica... Tare pun amor, ştii... dar trebuie place şi banii... Eu, acuma, dacă fi tot bogat, crezi că crupier a mea mai spune că sunt urât?... Sări arsă de furie şi glasul i se piţigăie: O! Grozav, lucru asta... Eu fost celebra in lume, universala, cunoscuta ca un monument, ca un bulevard... aşa de cunoscuta că nu era un păcătos birjar, când tu spus „Wilkie Cob!”, îndată ştia unde este... Eu avut prinţi sub papuc a mea, şi regi, dacă scuipam, spuneam că frumos scuipata!... Şi uite acuma pungaş asta ordinar care nu vrea de mine pe motiv eu urât; şi nu avut cu ce mi-l plătesc măcar o noapte.

Înfierbântându-se la gândul c-a putut s-o găsească urâtă, îşi descheie pe neaşteptate rochia:

— Figur, yes, sacrific; da’ asta, piepta, umerile... nu alb? Nu tare?...

Îşi arăta cu neruşinare carnea de zgripţuroaică bătrână, rămasă ca prin minune tânără, după treizeci de ani de foc mistuitor, peste care, de la gât în sus, se înălţa capul,

ofilit şi jalnic.

— Doamnelor, barca e gata!... strigă de Potter; şi englezoaica, încheindu-şi rochia peste ce-i mai rămânea din tinereţe, murmură cu o mâhnire comică:

— Da' eu nu putut merg piele gol pe pieţe...

În decorul acesta de Lancret[19], unde, prin verdeaţa nouă, izbucnea albul cochet al vilelor cu terase şi pajişti care încadrau micul lac, sclipind cu solzi de soare, ce mai Citeră[20] bătrână beteagă: Sombreuse, oarba, clovnul scofâlcit şi Desfous, paralitica, lăsând în dâra apei mireasma de mosc a sulimanului lor!

Jean vâslea, cu spinarea încovoiată, ruşinat şi mâhnit c-ar putea fi văzut şi să i se pună în seamă vreun josnic rost în sinistra barcă alegorică. Noroc însă că, pentru a-i odihni inima şi ochii, o avea înaintea lui pe Fanny Legrand, ce sta în partea dindărăt, alături de cârma pe care o mânuia de Potter, Fanny al cărei zâmbet nu i se păruse niciodată atât de tânăr, fără îndoială prin comparaţie.

— Cântă-ne ceva, mititico... îi ceru Desfous, moleşită de primăvară.

Cu vocea ei expresivă şi adâncă, Fanny începu barcarola din Claudia, pe care muzicianul, mişcat de amintirea primului său mare succes, o urmărea imitând cu gura închisă orchestra, acea ondulaţie care aruncă peste melodie o lumină de apă jucăuşă. La ora şi-n decorul acela, era încântător. De pe o terasă vecină strigară bravo; şi provensalul care vâslea în măsură, era însetat de muzica divină de pe buzele iubitei lui, simţindu-se ispitit să-şi pună gura chiar la izvor şi să bea mereu la soare, cu capul lăsat pe spate.

Deodată Rosa, furioasă, întrerupse cantilena vocilor unite care o întărâtau:

---

[19] Lancret (Nicolas) – pictor francez, născut la Paris (1690-1743). A lucrat cu strălucire scene galante şi portrete în felul lui Watteau.

[20] Aluzie la îmbarcarea spre Citera, celebru tablou de Watteau, pictor francez (1684-1721). Citera sau Cerigo, insulă greacă din marea Egee, între Peloponez şi Creta, unde Afrodita avea un templu.

— Hei, muzica, în sfârşit odată să vă tot giugiuliţi... Poate credeţi că ne încântă romanţa voastră de îngropăciune... Destul... Mai întâi e târziu, şi Fanny trebuie să se întoarcă la pensiune... Şi cu un gest plin de mânie, arătând debarcaderul învecinat: Trage la mal acolo, zise amantului ei, vor fi mai aproape de gară...

Era brutal ca o dare afară; dar fosta damă a carelor îşi de prinsese lumea cu apucăturile ei, şi nimeni nu îndrăzni să se împotrivească. După ce perechea fu aruncată pe ţărm, cu câteva cuvinte de politeţe rece tânărului şi ordine, cu glas şuierător, lui Fanny, barca se îndepărtă cu ţipete şi zarvă de ceartă curmată de un hohot de râs batjocoritor pe care răsunetul apei îl aduse celor doi îndrăgostiţi.

— Auzi, auzi, făcu Fanny, palidă de furie, de noi îşi bate joc.

La această ultimă jignire amintindu-şi toată ura, toate umilinţele, le înşira una după alta îndreptându-se spre gară, ba mai mărturisea şi lucruri pe care totdeauna le ascunsese. Rosa nu căuta decât s-o îndepărteze de el, decât să-i înlesnească prilejul de a-l înşela:

— Câte nu mi-a spus, dacă l-oi lua pe olandezul cela... Chiar şi adineauri s-au pus cu toatele pe capul meu... Te iubesc prea mult, înţelegi, o stinghereşte pentru viciile ei, că le are pe toate, cele mai josnice, cele mai monstruoase...

Se opri; îl văzu foarte galben şi buzele-i tremurau, ca în seara când scormonea murdăria scrisorilor.

— O! Să nu-ţi fie frică, zise ea. Iubirea ta m-a vindecat de toate grozăviile acestea... Ea şi cameleonul ei, care duhneşte, mă dezgustă deopotrivă.

— Nu vreau să mai rămâi acolo, făcu amantul înnebunit de-o gelozie bolnăvicioasă... E prea multă mârşăvie în pâinea pe care-o câştigi; ai să te întorci iar la mine, o scoatem noi la capăt.

Strigătul ăsta, Fanny îl aştepta, îl dorea de multă

vreme. Totuşi se împotrivi, sub cuvânt că-n gospodărie viaţa ar fi tare grea numai cu cei trei sute de franci de la minister şi că, poate, ar trebui iar să se despartă...

— Şi am suferit atâta părăsind biata noastră casă!...

Sub salcâmii care mărgineau drumul laolaltă cu firele de telegraf, pline de rândunele, erau bânci din loc în loc, şi ca să vorbească mai bine se aşezară, foarte emoţionaţi amândoi şi ţinându-se de braţ.

— Trei sute de franci pe lună, spunea Jean, dar cum fac soţii Hettéma, care nu au decât două sute cincizeci?...

— Trăiesc tot anul la ţară, la Chaville.

— Ei bine, să facem ca ei, nu ţin la Paris.

— Adevărat?... Chiar vrei?... Ah! Dragule, dragule!...

Pe drum trecea lume, nişte nuntaşi din ajun se întreceau în fuga mare, călare pe măgari. Îndrăgostiţii nu puteau să se sărute şi şedeau nemişcaţi, strânşi unul lângă altul, visând o fericire întinerită în seri de vară ce-ar avea blândeţea câmpenească şi liniştea aceasta caldă, pe care le înviorau bufniturile de carabină din depărtare şi cântecele unei caterinci de la vreo serbare din împrejurimile oraşului.

VIII

SE STABILIRĂ LA CHAVILLE, ÎNtre satul de Sus şi cel de Jos, pe vechiul drum forestier, numit Caldarâmul paznicilor, într-un fost pavilion de vânătoare, la intrarea în pădure: trei încăperi nu mai mari decât cele din Paris, aceleaşi mobile de mică gospodărie, jilţul de trestii, dulapul pictat şi, pentru a împodobi groaznicul tapet verde din odaia lor, numai portretul lui Fanny, căci rama fotografiei de la Castelet se stricase la mutat şi se îngălbenea în pod.

Nu mai vorbeau de loc de bietul Castelet, de când unchiul şi nepoata îşi curmaseră corespondenţa. „Ce frumuşel ne-a părăsit...” zicea ea, amintindu-şi uşurinţa cu care Fénat ocrotise întâia lor ruptură. Numai fetiţele dădeau veşti fratelui lor, Divonne însă nu mai scria. Poate-i mai era necaz pe nepotul ei; sau ghicea că femeia cea rea se întorsese să-i deschidă şi să-i răstălmăcească bietele scrisori de mamă, cu litere groase ţărăneşti.

Uneori, ar fi putut să se creadă tot pe strada Amsterdam, când se deşteptau în romanţa soţilor Hettéma, ajunşi iar vecinii lor, şi în fluierăturile trenurilor ce se încrucişau mereu de cealaltă parte a drumului, zărindu-se printre crengile unui parc mare. Dar, în locul geamlâcului spălăcit al Gării de Vest, al ferestrelor ei fără perdele, prin care se vedeau umbre aplecate de funcţionari, şi al uruitului asurzitor pe strada povârnită, se bucurau cu nesaţ de spaţiul tăcut şi verde de dincolo de mica lor livadă, înconjurată de alte grădini şi de căsuţe în boschete de arbori ce coborau până la poalele coastei.

Dimineaţa, înainte de a pleca, Jean mânca în mica sufragerie, cu geamul deschis către drumul cel larg, pietruit, năpădit de iarbă şi mărginit de tufe de spini albi cu mireasmă amăruie. Pe acolo ajungea la gară în zece minute, de-a lungul parcului ce foşnea şi ciripea; iar la întoarcere, vuietul se potolea pe măsură ce umbra ieşea din crâng, lăsându-se peste muşchiul verde al drumului învăpăiat de amurg, iar chemările cucului din toate colţurile păduricei se întretăiau cu trilurile privighetorilor din iederă.

Dar iată că după ce-şi aşeză gospodăria şi se deprinse cu liniştea lucrurilor din jurul său, Jean începu să se chinuiască din nou cu gelozia lui zadarnică şi iscoditoare. Cearta cu Rosa, plecarea lui Fanny de la pensiune prilejuise între cele două femei o explicaţie monstruoasă, cu dublu înţeles, zgândărindu-i bănuielile şi cele mai tulburătoare îngrijorări, iar când pleca şi zărea din vagon căsuţa lor joasă, un parter având deasupra o ferestruică rotundă, în pod, privirea lui căuta să pătrundă prin zid. Îşi zicea: „Mai ştii?” şi asta îl urmărea până-n hârţoagele de la birou.

Când se întorcea, o punea să-i dea socoteală de cele mai mărunte fapte de peste zi, iar orice preocupare, de cele mai multe ori neînsemnată, i-o surprindea cu un: „La ce te gândeşti?... Spune-mi repede...”, temându-se totdeauna să nu-i pară rău de ceva sau de cineva din groaznicu-i trecut pe care, de fiecare dată, îl mărturisea cu aceeaşi nedezminţită sinceritate.

Cel puţin când nu se vedeau decât duminica, lacomi unul de altul, n-avea timp pentru percheziţii morale, înjositoare şi amănunţite. Dar trăind mereu unul lângă altul, se torturau până şi-n dezmierdările şi-n îmbrăţişările cele mai intime, frământaţi de înăbuşită mânie, de durerosul simţământ al celor cu neputinţă de îndreptat; el, istovindu-se să pricinuiască blazatei de amor o înfiorare pe care să n-o mai fi cunoscut, ea, gata să îndure martiriul, pentru a-i da o plăcere care să nu mai fi

fost a altor zece, neizbutind şi plângând de furie neputincioasă.

Apoi urmă o destindere între ei: poate că le erau simţurile potolite în calda învăluire a naturii, sau, mai simplu, datorită vecinătăţii soţilor Hettéma. Ce-i drept că, dintre toate căsniciile stabilite prin împrejurimile Parisului, poate că niciuna n-a gustat atât libertatea vieţii la ţară, bucuria de-a umbla îmbrăcat cu vechituri, cu pălării de pai tare, doamna fără corset, domnul cu espadrile; bucuria de a duce, sculându-te de la masă, coji de pâine raţelor, coji de zarzavat şi de fructe iepurilor de casă, apoi să te apuci de plivit, de greblat, de altoit şi de stropit.

Ah! Stropitul!...

Soţii Hettéma se puneau pe treabă de cum se întorcea bărbatul şi îşi schimba hainele de birou cu o vestă de Robinson; după-masă începeau din nou, şi noaptea se lăsase de mult când, din bezna grădiniţei din care se urca un abur răcoros de pământ reavăn, auzeai scârţâitul pompei, ciocnirea stropitorilor mari şi cum gâfâiau truditorii, rătăcind pe la toate straturile, cu o şiroire ce parcă curgea de pe fruntea lor în ciurul stropitorilor, apoi, din când în când, un strigăt de triumf:

— Am turnat treizeci şi două la mazărea verde!...

— Şi eu paisprezece la balsamine[21].

Oameni care nu se mulţumeau să fie fericiţi, dar se şi priveau în acelaşi timp, îşi trăiau cu nesaţ fericirea de-ţi lăsa gura apă; mai ales bărbatul, prin felul său cuceritor de-a povesti bucuriile iernatului în doi:

— Ei, acuma nu-i nimic, dar să vezi în decembrie!... Te întorci acasă plin de noroi, ud leoarcă, cu toate plictiselile Parisului pe cap; găseşti foc bun, lampă bună, supa care miroase frumos şi, sub masă, o pereche de saboţi plini cu paie! Iaca, vezi, când ţi-ai umplut burta cu o farfurie mare de cârnaţi cu varză şi cu o bucată de caşcaval ţinut la răcoare învelit într-o pânză, când ţi-ai mai turnat pe

[21] Plantă ornamentală, originară din India, cu flori albe-roşietice sau pestriţe.

deasupra şi un litru de vinişor care n-a trecut prin Bercy[22], nu-i botezat şi n-a plătit taxă la barieră, ce bine-i să-ţi tragi jilţul la gura sobei, să-ţi aprinzi luleaua, bând o cafeluţă stropită cu puţin rom şi să-i tragi un pui de somn, stând unul înaintea celuilalt, în vreme ce poleiul se prelinge pe geamuri!... A, un somnişor scurt, numai cât să-ţi porneşti digestia!... Pe urmă, desenezi un timp, femeia strânge masa, îşi vede de treabă, patul, *călugărul*[23], şi când s-a culcat şi locu-i cald, cazi în aşternut şi-ţi trece prin totul trupul o căldură de parcă ai intra pe de-a-ntregul în paiele din saboţi...

Vorbea aproape elocvent despre materialitate uriaşul ăsta păros, cu fălci late, de obicei atât de sfios, încât nu putea spune două cuvinte fără să se înroşească şi să bâiguie.

Sfiala aceasta nebună, caraghios de nepotrivită cu barba-i neagră şi înălţimea lui de colos, îi adusese căsătoria şi liniştea vieţii. La douăzeci şi cinci de ani, plesnind de putere şi de sănătate, Hettéma nu cunoştea dragostea şi femeia, când într-o zi, la Nevers, după o masă între camarazi, câţiva dintre ei îl duseră pe jumătate beat într-o casă cu femei şi-l siliră să-şi aleagă una. Ieşi de acolo tulburat, se mai întoarse, o alese totdeauna pe aceeaşi, îi plăti datoriile, o luă la el şi, înspăimântându-se la gândul c-ar putea să i-o ia alţii, c-ar trebui să facă o nouă cucerire, până la urmă se însură cu ea.

— O căsnicie legitimă, dragul meu... zicea Fanny cu un râs triumfător lui Jean, care o asculta îngrozit... Şi, din câte am cunoscut, asta-i cea mai curată şi mai cinstită.

Vorbea cu sinceritatea neştiinţei, căsniciile legitime unde putuse pătrunde nefiind vrednice, fără îndoială, de altă judecată; şi toate noţiunile ei despre viaţă erau tot atât de neîntemeiate şi de sincere ca aceasta.

Soţii Hettéma erau vecini odihnitori, totdeauna bine

[22] Cartier din Paris, pe malul stâng al Senei. Mare antrepozit de vinuri.
[23] Încălzitor de pat.

dispuşi, în stare chiar să te îndatoreze dacă nu-i stânjenea prea mult, fiindu-le mai ales groază de scandal, de certuri unde trebuie să iei partea cuiva şi, îndeobşte, de tot ce poate tulbura o bună digestie. Femeia încercă să-i arate lui Fanny cum se cresc găinile şi iepurii de casă, s-o facă să guste sănătoasa bucurie a stropitului, dar nu izbuti.

Amantei lui Gaussin, crescută în suburbie, trecută prin atelierele artiştilor, nu-i plăcea la ţară, decât numai din când în când, pentru plimbări, ca un loc unde poţi să strigi în voie, să te dai de-a dura şi să te pierzi cu iubitul. Nu putea suferi efortul şi munca; şi cum cele şase luni cât fusese administratoare îi istoviseră pe multă vreme hărnicia, se moleşea într-o toropeală nedesluşită, o ameţeală de tihnă şi de aer curat care aproape o împiedica să se îmbrace, să se pieptene sau chiar să-şi deschidă pianul.

Toată grija casei fiind lăsată pe seama unei gospodine din sat, spre seară, când îşi rezuma ziua ca s-o istorisească lui Jean, nu găsea nimic decât o vizită Olympiei, pălăvrăgeli peste gard şi ţigări, grămezi de ţigări cu mucuri ce murdăreau marmura din faţa căminului. A şi bătut de şase!... Abia are când să-şi pună o rochie, să-şi prindă o floare în piept ca să-i iasă înainte pe drumul verde...

Dar o dată cu ceaţa, cu ploile de toamnă şi noaptea ce se lăsa devreme, avu atâtea pricini să nu iasă; şi adeseori el o mai găsea la întoarcere tot într-o *gandură* de lână albă cu falduri mari pe care o purta dimineaţa, cu părul ridicat, aşa cum era când plecase. I se părea fermecătoare, cu ceafa rămasă tânără, carnea ispititoare şi îngrijită pe care o simţea gata îndată şi fără piedici. Totuşi, moleşeala aceasta nu-i plăcea şi-l speria ca o primejdie.

El însuşi, după o mare străduinţă pentru a mai spori puţin mijloacele lor de trai, fără să recurgă la Castelet, după seri petrecute asupra unor planuri şi reproduceri de

tunuri, piese de artilerie, de chesoane şi de puşti model nou, desenate pe socoteala lui Hettéma, se simţi cuprins deodată de înrâurirea nimicitoare a vieţii la ţară şi a singurătăţii, în voia căreia se lasă cei mai puternici, cei mai activi, iar germenele ei amorţitor i-l strecurase chiar frageda-i copilărie într-un colţ pierdut de natură.

Datorită materialităţii vecinilor cei graşi, de care se molipseau printr-un neîncetat du-te-vino de la o casă la alta, o dată cu ceva din morala lor coborâtă şi a grozavei lor pofte de mâncare, Gaussin şi iubita lui ajunseră şi ei să discute grav chestia prânzurilor şi ora culcării. Cum Césaire le trimisese un butoi din „poşirca” lui, îşi petrecură o duminică întreagă punând-o în sticle, cu uşa pivnicioarei deschisă spre cel din urmă soare al anului şi cerul albastru unde alergau nori mari trandafirii, de un trandafiriu ca bălăriile de pădure. Nu era departe ceasul saboţilor umpluţi cu paie calde, nici a puiului de somn în doi, de o parte şi de alta a unui foc de butuci. Din fericire, se întâmplă o schimbare.

Într-o seară o găsi foarte mişcată: tocmai îi spusese Olympe povestea unui biet copilaş, crescut în Morvan de bunica lui. Tatăl şi mama la Paris, negustori de lemne, nu mai scriau, nu mai trimiteau niciun ban de luni de zile. Bunica, murind pe neaşteptate, nişte luntraşi aduseseră plodul prin canalul Yonne ca să-l predea părinţilor; dar nu mai găsiră pe nimeni. Şantierul închis, mama plecată cu un amant, tatăl beţiv, falit, dispărut... Merg bine căsniciile legitime!... Şi iată-l pe bietul mititel, un îngeraş de şase ani, fără pâine, fără haine, rămas pe stradă.

Se tulbura până la lacrimi, apoi deodată:

— Dacă l-am lua noi... vrei?

— Ce nebunie!

— De ce?... Şi se apropie alintându-l: Ştii cât am dorit să am un copil cu tine; l-am creşte pe ăsta şi l-am învăţa carte. Micuţii pe care-i strângi de pe drumuri, de la o vreme ţi-s dragi ca şi cum ar fi ai tăi...

Mai vorbea că ar fi şi o distracţie pentru ea, singură

toată ziulica şi prostindu-se cu tot felul de gânduri urâcioase pe care le frământa. Un copil e o scăpare. Apoi, văzându-l speriat de cheltuială:

— Dar nu-i nicio cheltuială... Ia gândeşte, la şase ani!... O să-l îmbrăcăm cu vechiturile tale... Olympe, care se pricepe, mă asigură că nici n-am băga de seamă că-l avem.

— Atunci de ce nu-l ia Olympe! zise Jean necăjit, ca omul care se simte învins de propria-i slăbiciune. Totuşi încercă să se împotrivească cu argumentul hotărâtor: Şi când nu voi mai fi aici?... De plecarea lui vorbea rar, ca să n-o întristeze, dar gândul acestaîl liniştea de primejdiile legăturii şi de tristele destăinuiri ale lui de Potter. Ce încurcătură îţi va face copilul, ce sarcină pentru tine în viitor!...

Ochii lui Fanny se întunecară:

— Te înşeli, dragule, aş avea cu cine să vorbesc de tine, o mângâiere, ba şi o răspundere ce mi-ar da puteri să muncesc, să prind iar gust de viaţă...

El se gândi câteva clipe şi o văzu singură în casa goală.

— Unde-i copilul?

— La Bas-Meudon, la un luntraş care-l ţine câteva zile... Pe urmă, e orfelinatul, asistenţa publică.

— Ei bine, adu-l aici dacă ţii atâta...

Ea-i sări de gât şi, cu o bucurie copilărească, toată seara cântă fericită, zgomotoasă, cu totul schimbată. A doua zi, în vagon, Jean vorbi de hotărârea lor grăsanului Hettéma, care părea la curent cu afacerea, dar dorea să nu se amestece. Adâncit în colţul său şi-n lectura ziarului *Le Petit Journal*, mormăi în barbă:

— Da, ştiu... asta-i treaba cucoanelor... pe mine nu mă priveşte... Şi arătându-şi capul pe deasupra foii deschise: Nevasta dumitale mi se pare foarte romanţioasă, zise el.

Romanţioasă ori nu, seara era nedumerită, în genunchi, cu o farfurie cu supă în mână, încercând să-l îmblânzească pe flăcăuaşul din Moran, care, în picioare, gata să se smucească îndărăt, cu capul plecat, un cap

mare cu păr de cânepă, nu voia cu niciun preţ să vorbească, nici să mănânce, ba chiar nici să-şi arate faţa, şi spunea într-una cu glas sugrumat şi monoton:

— Să văd Ménine, să văd Ménine.

— Cred că Ménine e bunică-sa... De două ceasuri n-am putut să-i scot altceva.

Jean încercă şi el să-l facă să înghită supa, dar nu izbuti. Şi şedeau îngenunchiaţi amândoi, la înălţimea lui, ţinând unul farfuria şi celălalt lingura ca în faţa unui miel bolnav, încurajându-l mereu cu vorbe duioase, doar l-or hotărî.

— Să ne aşezăm la masă, poate că se sfieşte; o să mănânce dacă nu-l mai privim.

Dar el rămase mai departe nemişcat, zăpăcit, mormăindu-şi într-una vaietul de mic sălbatic, „Să văd Ménine”, de ţi se rupea inima, până ce adormi, în picioare lângă bufet, şi atât de adânc, încât putură să-l dezbrace şi să-l culce în leagănul ţărănesc, greoi, împrumutat de la un vecin, fără ca el să fi deschis ochii o clipă.

— Uite ce frumos e..., zise ea, foarte mândră de mititelul pe care-l luaseşi-l silea pe Gaussin să admire fruntea îndărătnică, trăsăturile fine şi delicate sub pârleala de la ţară, desăvârşirea trupuşorului cu şale largi, braţe pline şi pulpe de mic faun, lungi şi nervoase, de pe acum acoperite cu puf la partea de jos. Fanny se pierdea privind lung frumuseţea aceasta copilărească.

— Da’ acoperă-l odată c-o să-i fie frig... zise Jean, şi cu tresăriri la glasul lui, ca deşteptată dintr-un vis; şi-n timpve-l învelea cu dragoste, micuţul ofta adânc, sughiţând de plâns, într-un val de deznădejde cu toate că dormea.

Noaptea, începu să vorbească prin somn:

— *Guerlaude mé...* Ménine...

— Ce spune?... Ascultă...

Voia să fie *guerlaudat*; dar ce însemna oare cuvântul ăsta în dialect? Într-o doară, Jean întinse braţul şi legănă greoiul culcuş; încetul cu încetul, copilul se linişti şi

adormi din nou, ţinând în mânuţa lui, groasă şi aspră, mâna pe care credea că-i a „méninei” lui, moartă de două săptămâni.

Parcă venise în casă o pisică sălbatică ce zgâria, muşca, mânca la o parte de ceilalţi, mârâind când se apropia de strachina lui; cele câteva vorbe care i se scoteau erau dintr-o limbă barbară de pădurari din Morvan, pe care fără soţii Hettéma, din acelaşi ţinut cu el, nimeni n-ar fi putut s-o înţeleagă. Totuşi, îngrijindu-l bine şi cu mare blândeţe, izbutiră să-l îmblânzească un pic, „un pso”, cum spunea el. Se învoi să-şi schimbe zdrenţele de la sosire cu veşmintele calde şi curate pe care, în primele zile, numai cât le apropiai de el, răcnea furios, ca un adevărat şacal dacă ai fi vrut să-l caraghiosleşti cu o piele de ogarcă. Învăţă să mănânce la masă, cum să întrebuinţeze furculiţa şi lingura, şi să răspundă, când îl întrebau cum îl cheamă, că-n sat îi ziceau „Josaph”.

Cât despre a-i da cele mai neînsemnate noţiuni de învăţătură, nici gând nu putea fi încă. Crescut în mijlocul pădurii, într-o baracă de făcut cărbuni, vuietul naturii ce fâşâia şi mişuna în jurul lui îi vâjâia în căpăţâna tare de mic zeu al pădurii, ca zgomotul mării în golul unei scoici; şi nu era chip să-i bagi altceva în ea, nici să-l ţii în casă, chiar pe vremea cea mai urâtă. Pe ploaie, pe ninsoare, când copacii despuiaţi îşi ridicau crengile ca un mărgean de promoroacă, el fugea, bătea crângurile, scotocea vizuinile cu cruzimea iscusită a unei nevăstuici la vânat, şi când se întorcea, răpus de foame, găseai totdeauna în vesta-i de barhet ruptă ferfeniţă şi în buzunarul pantalonaşilor, plini de noroi până la burtă, câte un animal amorţit sau mort, pasăre, cârtiţă, chiţcan, sau, în lipsă, sfecle şi cartofi smulşi de pe câmp.

Nimic nu putea învinge instinctele lui de braconier şi de găinar, amestecate cu apucătura ţărănească de-a piti tot felul de lucruri mărunte şi lucioase, nasturi de aramă, mărgele de sticlă neagră, staniol de la ciocolată, pe care Josaph le strângea în pumni şi le ducea spre ascunzători

de coţofană hoaţă. Prada aceasta avea pentru el un nume nedesluşit, care le cuprindea pe toate, marfa; şi nici sfaturile, nici palmele peste cap nu l-ar fi putut împiedica să-şi adune marfa, în paguba tuturor şi a toate.

Numai soţii Hettéma îl ţineau în frâu, desenatorul păstrând la îndemână pe masa lui, în jurul căreia se învârtea micul sălbatic, atras de compase şi de creioanele colorate, un bici pentru câini, cu care-l plesnea peste pulpe. Dar nici Jean, nici Fanny n-ar fi întrebuinţat asemenea ameninţări, deşi plodul se arăta faţă de ei prefăcut, neîncrezător, cu neputinţă de îmblânzit chiar cu alintări drăgăstoase, ca şi cum ménina, murind, l-ar fi lipsit de orice simţământ duios. Fanny, „fiindcă puţea frumos”, mai izbutea să-l ia o clipă pe genunchi, pe când cu Gaussin, totuşi foarte blând cu el, era mereu acelaşi animal sălbatic de la sosire, cu privirea bănuitoare şi ghearele scoase.

Sila de neînvins şi aproape instinctivă a copilului, şiretenia ciudată din ochii lui mici şi albaştri cu gene albicioase, şi mai ales oarba şi neaşteptata dragoste a lui Fanny pentru străinul picat deodată în viaţa lor tulburau tânărul cu o nouă bănuială. Poate că era copilul ei, crescut la doică sau la mamă-sa vitregă; iar moartea lui Machaume, pe care o aflase cam în acelaşi timp, părea o coincidenţă pentru a-i îndreptăţi chinul. Uneori, noaptea, când ţinea mânuţa agăţată de-a lui – căci, în buimăceala somnului şi a visului, copilul credea mereu c-o întinde méninei – îl întreba cu întreaga-i tulburare lăuntrică şi nemărturisită: „De unde vii? Cine eşti?” nădăjduind ca, prin căldura micii fiinţe, să-i ghicească şi taina naşterii.

Dar îngrijorarea i se risipi la un cuvânt al tatălui ei, care venea să le ceară un ajutor pentru plata îngrădirii de la mormântul răposatei şi strigă fiicei lui, zărind leagănul lui Josaph:

— Ia te uită! Un plod!... Trebuie să fii mulţumită!... Tu care n-ai putut niciodată să te alegi cu unul.

Gaussin fu atât de fericit, încât plăti îngrădirea, fără a

mai cere să vadă devizul, şi-l opri pe tata Legrand la prânz.

Slujbaş, la tramvaiele dintre Paris şi Versailles, roşu de vin şi apoplectic, dar tot verde şi plăcut la înfăţişare, sub pălăria de piele tare, cu o bandă lată de crep negru pentru împrejurare, care făcea din ea o adevărată pălărie de cioclu, bătrânul birjar se arătă încântat de primirea domnului fiicei sale, şi mai veni din când în când să mănânce supa cu ei. Părul alb de paiaţă pe faţa-i rasă şi puhavă, ifosele lui de beţivan maiestuos, respectul pe care-l purta biciului său, aşezându-l şi proptindu-l într-un colţ sigur cu grija unei doici, îl mişcau mult pe copil; şi îndată amândoi se împrieteniră. Într-o zi, când isprăveau de mâncat toţi împreună, soţii Hettéma veniră pe neaşteptate.

— A! Iertaţi-ne, sunteţi în familie... zise femeia făcând mofturi, şi vorba îl lovi pe Jean în obraz, umilitoare ca o palmă.

Familia lui!... Copilul găsit, care sforăia cu capul pe masă, bătrânul hoţoman ramolit, cu luleaua în colţul gurii şi glasul cleios, lămurind pentru a suta oară că un şfichi de zece centime îi ţinea şase luni şi că, de douăzeci de ani, nu-i schimbase coada!... Familia lui, haida-de!... După cum nu-i era nevastă nici Fanny Legrand, îmbătrânită şi obosită, moleşită, cu coatele pe masă în fumul ţigărilor... Nici nu se împlineşte anul şi toate acestea vor pieri din viaţa lui, nedesluşite ca întâlnirile de călătorie şi comesenii de la hotel.

Dar alteori, gândul plecării, pentru a se dezvinovăţi de slăbiciunea lui, de cum vedea că decade, tras în jos, gândul ăsta, în loc să-l liniştească şi să-l aline, îl făcea să simtă legăturile de tot felul strânse în jurul său, şi că plecarea va fi pentru el o sfâşiere, nu o ruptură, ci zece rupturi, şi-l va costa să părăsească mânuţa de copil care noaptea se lăsa într-a lui. Până şi La Balue, grangurul ce şuiera şi cânta în colivia prea mică, pe care trebuiau să i-o schimbe mereu fiindcă îşi încovoia spinarea ca bătrânul

cardinal în închisoarea de fier, da, chiar La Balue ocupase un colţişor din inima lui, şi l-ar durea să-l scoată de acolo.

Totuşi, despărţirea de neînlăturat se apropia; şi minunata lună iunie, pe care o sărbătorea natura, avea să fie pesemne cea din urmă pe care o vor petrece împreună. Oare de aceea era nervoasă şi se supăra îndată, sau din pricina educaţiei lui Josaph, începută cu o neaşteptată înflăcărare, spre marea plictiseală a micului norvandian, care şedea ceasuri întregi înaintea literelor, fără să le vadă, nici să le rostească, pe frunte cu o cută ce parcă i-o închidea ca un drug, poarta unei curţi de fermă? Din zi în zi, firea femeii se aprindea furioasă, plângea în certuri neîncetate, deşi Gaussin se silea să fie îngăduitor; dar era atât de nedreaptă, mânia ei împroşca atâta noroi de răzbunare şi de ură împotriva tinereţii amantului, a educaţiei, a familiei lui, a deosebirii pe care viaţa avea s-o adâncească şi mai mult între soarta fiecăruia, se pricepea aşa de bine să-l împungă unde-l durea mai tare, încât până la urmă îl scotea din sărite şi-i răspundea.

Numai că mânia lui păstra o cumpătare, o milă de om binecrescut, nu dădea unele lovituri, ca fiind prea uşoare pentru el şi ar fi costat-o prea mult, pe când ea spunea vorbe urâte în furia-i de femeie decăzută, fără răspundere, nici ruşine, întrebuinţa orice mijloc, pândind cu o crudă bucurie pe faţa victimei contractarea de suferinţă pe care i-o pricinuia; apoi deodată-i cădea în braţe, rugându-l cu umilinţă s-o ierte.

Soţii Hettéma erau martorii certurilor care izbucneau mai totdeauna la masă, în clipa când să ridice capacul castronului cu supă ori să-şi înfigă cuţitul în friptură, şi făcea să le zugrăveşti expresia. Schimbau peste masă o privire de spaimă caraghioasă. Putea-vor să mănânce, ori jigoul avea să zboare în grădină, cu blid, cu sos şi cu fasole cu tot?

— Mai ales fără ceartă!... spuneau ei de câte ori era vorba să se întrunească, aşa că primiră propunerea să prânzească împreună în pădure, pe care Fanny le-o

aruncă într-o duminică peste gard... O, nu!... Astăzi n-or să se certe, era prea frumos afară!... Şi alergă să îmbrace copilul şi să umple coşurile.

Totul era gata, plecau, când poştaşul aduse un mandat, iar Gaussin se opri să-l iscălească. Ajunse din urmă ceata la intrarea în pădure şi zise încet lui Fanny:

— E de la unchiul... E încântat... O recoltă minunată, vândută pe butuc... Înapoiază cei opt mii de franci ai lui Déchelette, cu multe salutări şi mulţumiri nepoatei.

— Da, nepoată-sa!... În felul gasconilor... Şmecher bătrân, lasă, lasă... făcu Fanny, care nu mai avea nicio iluzie despre unchii din Sud; apoi, foarte veselă: Va trebui să dau banii cu dobândă...

El o privi încremenit, fiindcă o ştia totdeauna foarte corectă când era vorba de bani...

— Să-i dai cu dobândă?... Dar nu-s ai tăi...

— Ascultă, de fapt, nu ţi-am spus... Şi se înroşi, cu privirea care i se întuneca la cel mai mic neadevăr. Déchelette, băiat bun, aflând ce făceau pentru Joseph, îi scrisese că banii ăştia îi vor ajuta să crească copilul. Şi-apoi ştii, dacă te supără, am să-i duc cei opt mii de franci; e la Paris...

Glasul soţilor Hettéma, care cu discreţie o luaseră înainte, răsună sub copaci:

— La dreapta sau la stânga?

— La dreapta, la dreapta... la iazuri!... strigă Fanny şi, întorcându-se către Jean: Haide, n-o să începi iar să te mănânci pentru fleacuri... Suntem doar o căsnicie veche, ce dracu!...

Ea-i cunoştea paloarea buzelor care-i tremurau, căutătura aruncată copilului, cercetându-l din cap până-n picioare; dar de data aceasta n-a fost decât o slabă pornire de gelozie nestăpânită. Obişnuinţa îl făcea acuma laş, era îngăduitor numai ca să fie linişte. „Ce nevoie am să mă chinuiesc, să pătrund în adâncul lucrurilor... Dacă copilul e al ei, nimic mai simplu că l-a luat, ascunzându-mi adevărul, după toate certurile şi interogatoriile la care

am supus-o!... Nu-i mai bine să iau lucrurile aşa cum sunt, şi să ne petrecem în tihnă cele câteva luni care ne mai rămân?...”

Şi mergea pe potecile povârnite din pădure, resemnat, obosit, cu spatele încovoiat ca un grădinar bătrân, ducând prânzul lor câmpenesc în coşul greu, învelit cu un şervet alb, în timp ce, înaintea lui, mama şi copilul umblau alături, Josaph gătit de duminică şi stângaci într-un costum de la Belle-Jardinière care-l împiedica să alerge, ea în capot de culoare deschisă, cu capul şi gâtul gol sub o umbrelă japoneză, cu talia îngroşată, mersul moale, iar în frumosu-i păr răsucit, o şuviţă mare albă pe care nu-şi mai dădea osteneala s-o ascundă.

Înainte, pe povârnişul aleii, coborau soţii Hettéma cu pălării de pai uriaşe ca ale cavalerilor tuaregi[24], îmbrăcaţi cu flanele roşii, încărcaţi cu merinde, cu plase, cu unelte de pescuit şi altele de prins raci, iar femeia, ca să-şi uşureze bărbatul, purta vitejeşte de-a curmezişul pieptului ei de colos cornul de vânătoare, fără de care pentru desenator nu era cu putinţă o plimbare în pădure. Şi mergând, amândoi cântau:

Îmi place s-aud vâsla,
Bătând seara valul,
Şi cum se tânguie cerbul...

Repertoriul Olympiei cuprindea la nesfârşit sentimentalităţi de-ale străzii; şi când te gândeai unde le culesese, în ce penumbră ruşinoasă de obloane trase şi pentru câţi bărbaţi le mai cântase, seninătatea soţului cântând vocea a doua lua o neobişnuită măreţie. Vorba grenadierului de la Waterloo: „Sunt prea mulţi...” trebuia să fie şi a filosoficei nepăsări a lui Hettéma.

Pe când Gaussin, visător, privea cum enorma pereche se afunda într-o vâlcea adâncă spre care se îndrepta şi el, un scârţâit de roţi urca aleea cu o revărsare de râsete

[24] Popor nomad din Sahara.

nebune şi de glasuri copilăreşti, şi deodată, la câţiva paşi se ivi o îngrămădire de fetiţe cu panglicile şi părul în vânt, într-o caretă englezească trasă de un măgăruş pe care o fată tânără, abia mai în vârstă decât celelalte, îl ducea de căpăstru pe drumul greu.

Era uşor de înţeles că Jean făcea parte din ceata cu înfăţişare ciudată, mai ales cucoana cea groasă cu cornul de vânătoare peste piept, care stârnise veselia de nepotolit a copilelor; aşa că fata încercă să le liniştească vreo câteva clipe. Dar noua pălărie de tuareg le dezlănţui şi mai tare nebunia batjocoritoare, şi trecând pe dinaintea bărbatului care se dădea la o parte să lase loc micii carete, un zâmbet frumos, cam stingherit, îi cerea iertare şi se mira cu nevinovăţie că bătrânul grădinar avea un chip atât de blând şi de tânăr.

El salută cu sfială şi se înroşi fără să prea ştie de ce; măgăruşul se opri sus pe coastă la o răscruce de drumuri, cu un ciripit de glăscioare care citeau în gura mare numele de pe stâlpul indicator, pe jumătate şterse de ploi... *Spre iazuri, Stejarul şefului de vânătoare, Popasuri înşelătoare, Spre Vélizy...* Jean se întoarse să vadă cum vârtejul de tinereţe bălaie, careta fericirii în culorile primăverii, cu râsete ce izbucneau sub crengi, se pierdea pe aleea verde, înstelată cu soare şi aşternută cu muşchi unde roţile alergau ca pe catifea.

Cornul furios al lui Hettéma îl trezi pe neaşteptate din visul său. Se aşezaseră pe malul iazului şi desfăceau merindele; iar de departe se zăreau răsfrânte în apa limpede faţa de masă albă pe iarba măruntă şi bluzele de flanelă roşie ce băteau la ochi în verdeaţă ca nişte veste de valeţi călări la vânătoare.

— Dar vin’ odată... homarul e la dumneata! striga grăsanul. Şi Fanny, cu glas nervos:

— Te-a oprit în drum mititica lui Bouchereau?...

Jean tresări la numele lui Bouchereau, care-l readucea la Castelet, lângă patul mamei sale bolnave.

— Da, zise desenatorul luându-i coşul din mână... Cea

mai mare, cea care mâna, e nepoata doctorului... O fată de-a fratelui său, pe care a luat-o la el. Vara stau la Vélizy... E frumoasă.

— Ei, frumoasă!... Pare mai ales îndrăzneaţă...

Şi Fanny, tăind pâinea, îşi pândea amantul, îngrijorată de privirea lui cu gândul aiurea.

Doamna Hettéma, foarte gravă, desfăcând şunca, defăima obiceiul de-a lăsa tinerele fete să cutreiere pădurile de capul lor.

— O să-mi spuneţi că aşa-i la englezi şi că asta a fost crescută la Londra... Oricum, nu-i de fel cuviincios.

— Nu, dar foarte potrivit pentru aventuri!

— O! Fanny...

— Iertaţi-mă, uitam... Domnul crede în nevinovate...

— Haide, dacă am mânca... făcu Hettéma, care începea să se sperie.

Dar ea trebuia să dea drumul la tot ce ştia despre fetele din lumea bună. Cunoştea frumoase istorii în privinţa aceasta... Şcolile de călugăriţe, pensioanele, ce murdărie... Ieşeau de acolo fără vlagă, ofilite, cu dezgustul de bărbat; nici măcar nu-s în stare să facă copii. Şi atunci vi le dau vouă, droaie de gogomani ce sunteţi!... O naivă!... Parcă s-ar mai găsi naive; parcă ori că sunt, ori că nu-s din lumea bună, toate fetele nu ştiu de la naştere despre ce-i vorba... Eu cea dintâi, la doisprezece ani, nu mai aveam nimic de învăţat... nici dumneata, nu-i aşa Olympe?

— Fireşte... zise doamna Hettéma dând din umeri; dar mai ales o nelinişte soarta prânzului, auzindu-l pe Gaussin că se aprinde şi declară că sunt fete şi fete, şi că se vor mai găsi încă prin familii...

— A! Da, familia, i-o tăie amanta lui cu o înfăţişare de dispreţ, să vorbim de familie... mai ales de-a ta.

— Taci... Nu-ţi dau voie...

— Burghezule!

— Stricato!... Din fericire o să se isprăvească... Nu mai am mult de trăit cu tine...

— Pleacă, pleacă, şterge-o, ce mulţumită am să fiu...

Se înjurau de la obraz, înaintea copilului întins cu burta în iarbă care-i privea cu o curiozitate răutăcioasă, când un groaznic sunet de corn, însutit de ecou prin iaz şi prin tot frunzişul pădurii povârnite, le acoperi deodată cearta.

— Ei, v-ajunge... Mai vreţi? şi roşu, cu gâtul umflat, grăsanul Hettéma, negăsind al chip de a-i face să tacă, aştepta cu îmbucătura la buze şi cu pâlnia ameninţătoare.

IX

DE OBICEI, SUPĂRĂRILE LOR NU ţineau mult, topite într-un pic de muzică, în alintarea dezmierdătoare a lui Fanny; dar, de data aceasta, îi fu de-a binelea necaz pe ea şi mai multe zile de-a rândul păstră aceeaşi cută pe frunte, aceeaşi tăcere mânioasă, aşezându-se să deseneze îndată după masă şi nevoind de loc să iasă împreună.

Era, deodată, ca ruşinat de mârşăvia în care trăia, se temea să nu mai întâlnească mica şaretă urcând aleea şi zâmbetul limpede şi tânăr la care se gândea mereu. Apoi, ca un vis ce se tulbură şi piere, ca un decor care se desface pentru a schimba vederile dintr-o feerie, apariţia ajunse nedesluşită, se pierdu în depărtarea pădurii, şi Jean n-o mai văzu. Îi rămase numai o tristeţe, iar Fanny crezu că-i ştie pricina, şi se hotărî s-o învingă.

— S-a făcut, îi zise ea foarte veselă într-o zi... L-am văzut pe Déchelette... I-am dat banii înapoi... Găseşte şi el, ca tine, că aşa-i mai cuviincios; mă întreb de ce, într-adevăr... În sfârşit, acuma-i gata... Mai târziu, când voi fi singură, o să se gândească el la copil... Eşti mulţumit?... Tot mai eşti supărat pe mine?

Şi-i povesti vizita ei în strada Roma, mirarea că în locul caravanseraiului[25] zgomotos şi nebun, străbătut de cete în delir, a găsit o casă burgheză liniştită, cu intrarea straşnic de păzită. Nu mai erau serbări măreţe, nu mai erau baluri mascate; şi lămurirea acestei schimbări se

[25] În Orient, han mare pentru popasul caravanelor.

afla în cuvintele pe care vreun parazit neprimit şi furios le scrisese cu cretă pe intrarea cea mică în atelier: *Închis pentru colaj.*

— Şi-i adevărat, dragul meu... La întoarcere, lui Déchelette i-a plăcut o fată de la skating, Alice Doré; a luat-o de-o lună la el acasă şi trăiesc în căsnicie. O femeiuşcă tare drăguţă, tare blândă, o frumoasă oiţă... Amândoi nu prea stau în văzul lumii. Am făgăduit că vom veni să-i vedem; mai schimbau un pic, nu numai corn de vânătoare şi barcarole... Oricum, spune şi tu, filosoful ăsta cu teoriile lui... Fără urmări, fără colaj... Ah! Ce-am mai râs de el!

Jean se lăsă dus la Déchelette, pe care nu-l mai văzuse de la întâlnirea lor la Madeleine. L-ai fi uimit atunci, spunându-i că va ajunge să-l frecventeze fără dezgust pe cinicul şi dispreţuitorul amant al iubitei lui, că-i va fi aproape prieten. De la întâia vizită, se mira chiar el că se simţea atât de la largul său, încântat de blândeţea acestui bărbat cu râs bun copilăresc în barba-i de cazac şi cu fire senină pe care n-o tulburau dureroasele crize de ficat ce-i învineţeau faţa şi cearcănele ochilor.

Şi ce bine înţelegeai dragostea plină de duioşie pe care o trezea în Alice Doré, cu mâini lungi, moi şi albe, o blondă obişnuită, pe care o înfrumuseţa strălucirea carnaţiei sale de flamandă, tot atât de aurită ca şi numele ei; aur în păr, în ochi, tivind genele, şi sclipind pe piele până sub unghii.

Déchelette o ridicase de pe asfaltul skating-ului, dintre grosolăniile, brutalităţile negoţului cu femei şi vârtejurile fumului de ţigară pe care bărbatul îl scuipă, o dată cu o cifră, în sulimanul femeii, iar politeţea acestuia o înduioşase şi o uimise. Din biată pradă pentru plăceri ce era, se regăsi femeie, şi când el voi să-i dea drumul dimineaţa, conform pricipiilor lui, cu un dejun bun şi câţiva ludovici, ea se întristă şi-i ceru atât de blând şi atât de dornic: „Mai păstrează-mă”, încât el n-avu curajul să nu primească. De atunci, fie că se temea de gura lumii,

fie de oboseală, îşi ţinea uşa închisă pentru neaşteptata lună de miere, pe care şi-o petrecea în răcoarea şi-n liniştea palatului său de vară aşa de bine orânduit ca să fie comod şi plăcut; trăiau astfel foarte fericiţi, ea de atenţiile gingaşe, pe care nu le mai cunoscuse niciodată, el de fericirea pe care o dădea bietei fiinţe şi de naiva ei recunoştinţă, simţind de asemenea, fără să-şi dea seama, şi pentru întâia dată, farmecul pătrunzător al intimităţii unei femei şi tainica vrajă a vieţii în doi, când sunt potriviţi ca bunătate şi blândeţe.

Pentru Gaussin, atelierul din strada Roma a fost o schimbare faţă de mediul josnic şi meschin unde-şi târa viaţa de mic funcţionar trăind într-o prefăcută căsnicie; îi plăcea conversaţia acestui savant cu gusturi de artist, a filosofului în caftan persan, larg şi uşor ca şi doctrina lui, povestirile de călătorie pe care Déchelette le schiţa cu cât mai puţine cuvinte, şi atât de la locul lor printre covoarele orientale, printre aceşti Buda auriţi, himerele de bronz, şi în luxul exotic al holului imens unde lumina cădea dintr-un geamlâc înalt, adevărată lumină din capătul unui parc, în care se legănau frunzişul subţire al bambuşilor, palmele crestate ale ferigelor arborescente şi frunzele uriaşe de stilingea amestecate cu cele de filodendron, cu mlădieri uşoare de ierburi de apă ce caută umbra şi umezeala.

Duminica, mai ales, cu fereastra cea largă deschisă spre o stradă pustie a Parisului de vară, cu foşnetul frunzelor şi mirosul de pământ reavăn la rădăcina plantelor, erai ca la ţară şi în pădure aproape tot atâta ca la Chaville, mai puţin promiscuitatea şi cornul soţilor Hettéma. Nu venea niciodată lume; totuşi, o dată Gaussin şi iubita lui, sosind la masă, auziră de la intrare mai multe glasuri aprinse. Era pe înserate, luau rachiul în seră şi discuţia părea însufleţită:

— Eu găsesc că cinci ani la Mazas, numele pierdut, viaţa sfărâmată înseamnă să plăteşti destul de scump o trăsnaie a patimii şi a nebuniei... Îţi voi iscăli petiţia,

Déchelette.

— E Caoudal... şopti Fanny, tresărind.

Cineva răspunse cu asprimea tăioasă a unui refuz:

— Eu nu iscălesc nimic, nu primesc să fiu solidar cu netrebnicul ăsta...

— La Gournerie, acum... Şi Fanny, strânsă lângă amantul ei, murmură: Să plecăm, dacă te plictiseşte să-i vezi...

— De ce? Ba nicidecum...

De fapt nu-şi dădea bine seama de impresia pe care-ar avea-o găsindu-se înaintea acestor bărbaţi, dar nu voia să dea îndărăt în faţa încercării, dornic poate să ştie gradul actual al geloziei care-i alcătuise păcătoasa iubire.

— Haidem! zise el, şi se arătară în lumina trandafirie de amurg ce se lăsa peste cheliile şi bărbile cărunte ale prietenilor lui Déchelette, trântiţi pe divanele joase, în jurul unei măsuţe din Orient, scundă ca un scăunel, unde tremura în cinci-şase pahare licoarea lăptoasă cu anison pe care tocmai le-o turna Alice.

Femeile se sărutară.

— Îi cunoşti pe domnii, Gaussin? întrebă Déchelette, legănându-se în fotoliul-balansoar.

Dacă-i cunoştea!... Doi, cel puţin, îi erau familiari, de atâta ce le privise ore întregi portretele din vitrinele celebrităţilor. Cum îl făcuseră să sufere, ce ură simţise împotriva lor, ura de-a fi moştenit aceeaşi femeie, ce turbare, de-i venea să se arunce asupra lor şi să-i muşte de obraz când îi întâlnea pe stradă!... Bine spunea Fanny c-o să-i treacă; acum erau pentru el chipuri de cunoscuţi, aproape de rude, nişte unchi îndepărtaţi pe care-i regăsea.

— Tot frumos, tinerelul!... zise Caoudal, întins cât era de lung şi ţinând un mic evantai deasupra ochilor, să-i apere de geamlâc. Dar Fanny, ia să vedem!... Se ridică într-un cot, clipi din ochii lui de cunoscător: Faţa mai ţine încă; talia însă bine faci c-o strângi în chingi... În sfârşit, mângâie-te, fata mea, La Gournerie e şi mai gros decât

tine.

Poetul îşi strâmbă cu dispreţ buzele subţiri. Stând turceşte pe un morman de perne – de la călătoria lui în Algeria pretindea că nu mai poate sta altfel – enorm, buhăit, nu mai avea inteligent decât fruntea puternică sub o pădure albă, şi privirea aspră de negustor de negri; cu Fanny se purta reţinut, ca un om de lume, şi din cale-afară de politicos, ca pentru a-i da o lecţie lui Caoudal.

Doi pictori de peisaje, cu capete pârlite de soare şi rustice, întregeau reuniunea; o cunoşteau şi ei pe iubita lui Jean, iar cel mai tânăr îi zise când îi strânse mâna:

— Déchelette ne-a spus povestea copilului, e tare frumos ce-ai făcut, draga mea.

— Da, se întoarse Caoudal către Gaussin, da, foarte chic, adopţiunea... Nu miroase de loc a provincie.

Ea părea stânjenită de laudele acestea, când cineva se împiedică de o mobilă în atelierul întunecos, şi un glas întrebă:

— Nu-i nimeni?

Déchelette zise:

— Iată-l pe Ezano.

Jean nu-l văzuse niciodată; dar ştia ce loc avusese în viaţa lui Fanny Legrand boemul, fantezistul ăsta, azi om aşezat, însurat, şef de lucrări la Belle-Arte; îşi amintea de un teanc de scrisori pătimaşe şi încântătoare. Se ivi un omuleţ slăbit, uscăţiv, cu mersul ţeapăn, care dădea mâna de departe, ţinea oamenii la distanţă, dintr-o obişnuinţă de estradă, de figuraţie administrativă. Păru foarte surprins s-o vadă pe Fanny, şi mai ales s-o regăsească tot frumoasă după atâţia ani.

— Ia te uită!... Sapho... şi o roşeaţă trecătoare îi mai înveseli obrajii.

Numele de Sapho, care o reda trecutului, apropiind-o de toţi foştii ei, pricinui oarecare stinghereală.

— Şi domnul d’Armandy care ne-a adus-o... adăugă cu vioiciune Déchelette, ca să-l prevină pe noul venit.

Ezano salută. Începură să vorbească. Fanny, liniştită,

văzând cum lua lucrurile amantul ei, şi mândră de el, de frumuseţea şi de tinereţea lui, înaintea unor artişti, a unor cunoscători, se arătă foarte veselă, foarte însufleţită. Fiind numai a patimii de astăzi, abia îşi mai amintea de legăturile ei cu bărbaţii aceştia; totuşi după ani întregi de convieţuire, deprinderile şi ciudăţeniile căpătate într-o strânsă apropiere lasă urme şi-i supravieţuiesc, până şi-n felul cum îşi răsucea Fanny ţigările, pe care-l datora lui Ezano, ca şi obişnuinţa cu foiţa job şi *marylandul*[26].

Jean descoperea fără nicio tulburare acest mic amănunt, ce odinioară l-ar fi întărâtat la culme, şi, găsindu-se atât de liniştit, încerca bucuria unui prizonier care şi-a pilit lanţul şi simte că cea mai slabă sforţare îi va ajunge ca să evadeze.

— Hei! Biata mea Fanny, zise Caoudal cu glas glumeţ, arătându-i pe ceilalţi... Ce căzături!... Ce bătrâni, ce dărâmaţi mai sunt... Vezi tu, numai noi amândoi ne ţinem bine.

Fanny pufni de râs:

— Ba să mă ierţi, colonele – îi spuneau uneori astfel din pricina mustăţilor lui – nu-i tocmai acelaşi lucru... eu sunt din alt leat...

— Caoudal uită totdeauna că-i un străbun, zise La Gournerie, şi la mişcare a sculptorului, pe care ştia că-l atinge unde-l doare: Medaliat în 1840, strigă el cu glasu-i ascuţit, e o dată, dragul meu!...

Între cei doi foşti prieteni rămăsese un ton agresiv, o antipatie înăbuşită care nu-i despărţise niciodată, dar izbucnea în privirile, în vorbele lor cele mai neînsemnate, şi asta de douăzeci de ani, din ziua când poetul răpea metresa sculptorului. Fanny nu mai însemna nimic pentru ei, şi unul şi altul avuseseră alte bucurii, alte necazuri; dar rămânea duşmănia ascunsă, tot mai adâncită cu cât treceau anii.

— Ia priviţi-ne pe amândoi, şi spuneţi sincer dacă eu

---

[26] Tutun preţuit ce vine din Maryland, unul din Statele Unite ale Americii.

sunt străbunul!... Strâns în vestonul care făcea să-i reiasă muşchii, Caoudal sta semeţ în picioare, cu pieptul scos în afară, scuturându-şi coama strălucitoare unde nu se zărea niciun fir alb: Medaliat în 1840... Cincizeci şi opt de ani peste trei luni... Ei şi ce-i cu asta?... Oare vârsta-i face pe oameni bătrâni?... Numai la Comedia Franceză şi la Conservator bărbaţii se bâlbâie la şaizeci de ani, clătinând din cap, şi se târâie cu spatele încovoiat, picioarele moi şi cu manifestări senile. La şaizeci de ani, ce naiba! mergi mai drept decât la treizeci, că te supraveghezi; şi femeia te mai iubeşte, numai inima să-ţi rămână tânără, să înfierbânte şi să reînsufleţească toată cheresteaua...

— Aşa crezi? făcu La Gournerie, care se uita la Fanny rânjind.

Iar Déchelette, cu zâmbetul său bun:

— Totuşi, spui mereu că tinereţea-i totul, ne-ai împuiat urechile...

— Micuţa Cousinard m-a făcut să-mi schimb părerea... Cousinard, noul meu model... Optsprezece ani, durdulie, toată numai gropiţe, un Clodion[27]... Şi aşa de treabă, fată din popor, din Parisul halei, unde mamă-sa vinde păsări... Uneori îţi spune câte una boacănă, de-ţi vine s-o săruţi nu alta, nişte vorbe... Deunăzi, găseşte în atelier un roman de-al lui Dejoie, se uită la titlu: *Thérèse*, şi-l dă deoparte, cu o mutrişoară drăgălaşă: „Dacă i-ar fi zis Biata Thérèse, l-aş fi citit toată noaptea!...” Vă spun că-s nebun după ea.

— Şi acum iată-te iar încurcat!... Dar peste şase luni, altă ruptură, lacrimi cât pumnul, dezgustat de lucru, te înfurii de i-ai omorî pe toţi...

Caoudal se întunecă la faţă:

— Ce-i drept, nimic nu ţine... Ne încurcăm, ne părăsim...

— Atunci de ce să ne mai încurcăm?

---

[27] *Clodion* (Claude-Michel, zis) sculptor francez (1738-1814). A modelat statuete graţioase, adesea reproduse în ceramică, şi a executat portrete.

— Ei, dar tu?... Crezi oare c-ai luat-o pe viaţă pe flamanda ta?...

— O! la noi, doar nu-i o legătură... nu-i aşa, Alice?

— Desigur, răspunse cu glas blând şi dusă pe gânduri tânăra femeie, care se suise pe un scaun şi culegea glicine şi frunze pentru un buchet de pus pe masă. Déchelette urmă:

— Între noi n-are să fie o ruptură, ci abia o despărţire... Ne-am înţeles să ne petrecem două luni împreună; în ultima zi o să plecăm fără deznădejde şi fără surprindere... Eu o să mă înapoiez la Ispahan – mi-am şi oprit un sleeping – iar Alice o să se întoarcă în micul ei apartament din strada La Bruyère, pe care l-a păstrat.

— La etajul al treilea, nu se poate mai potrivit ca să te arunci pe fereastră.

Zicând acestea, femeia zâmbea, roşcată şi luminoasă, în amurgul ce se lăsa, cu ciorchina grea de flori liliachii în mână; dar glasu-i era atât de adânc, atât de grav, încât nimeni nu răspunse. Vântul se răcorea, casele din faţă păreau mai înalte.

— Hai să stăm la masă! strigă colonelul... Şi să spunem nebunii...

— Da, ai dreptate, *gaudeamus igitur*... să petrecem cât suntem tineri, nu-i aşa, Caoudal?... zise La Gournerie, cu un râs prefăcut.

După câteva zile, Jean trecu iar pe strada Roma, şi găsi atelierul închis, storul cel mare de doc dat în jos, O tăcere mohorâtă de la pivniţă şi până la acoperişul cu terasă. Déchelette plecase la ceasul hotărât, când se isprăvise înţelegerea. Şi gândea: „Frumos lucru să faci ce vrei în viaţă, să-ţi stăpâneşti judecata şi inima... Avea-voi şi eu vreodată curajul ăsta?...”

O mână i se lăsă pe umăr:

— Bună ziua, Gaussin!...

Déchelette, cu înfăţişarea obosită, mai galben şi mai zbârcit ca de obicei, îl lămuri că nu pleacă încă, fiind

reţinut la Paris de câteva afaceri, şi că locuieşte la Grand-Hotel, fiindu-i groază de atelier de când cu înfiorătoarea întâmplare...

— Ce întâmplare?

— Adevărat, nu ştii... Alice a murit... S-a omorât... Aşteaptă-mă, să văd dacă n-am scrisori...

Se întoarse aproape îndată, şi-n timp ce rupea benzile ziarelor cu un deget nervos, vorbea înăbuşit, ca un somnambul, fără să se uite la Gaussin care mergea lângă el:

— Da, s-a omorât, s-a aruncat pe fereastră, cum spusese în seara când erai la mine... Ce vrei?... Eu nu ştiam, nu puteam să bănuiesc... În ziua când trebuia să plec, mi-a spus foarte liniştit: „Ia-mă cu tine, Déchelette... Nu mă lăsa singură... N-am să mai pot trăi fără tine.. Eu râdeam. Mă vezi cu o femeie acolo, la kurzi... Deşertul, frigurile, nopţile în bivuac... La masă îmi mai zise: „N-am să te stingheresc de loc, ai să vezi ce drăguţă voi fi...” Apoi, simţind că mă mâhneşte, n-a mai stăruit... Pe urmă am fost la Variétés într-o lojă de jos... Totul fusese hotărât de mai înainte... Părea mulţumită, îmi ţinea într-una mâna şi murmura: „Mi-e bine...” Cum era noapte, am dus-o la ea cu trăsura; dar eram trişti amândoi şi nu vorbeam. Nici măcar nu mi-a mulţumit pentru un pacheţel pe care i l-am strecurat în buzunar, cu ce să trăiască în tihnă un an-doi. Ajunşi în strada La Bruyère, îmi cere să mă urc... Nu voiam. „Te rog... numai până la uşă.” Dar acolo m-am ţinut tare şi n-am intrat. Locul mi-era oprit, geamantanul făcut, şi apoi prea spusesem că plec... Coborând cu inima grea, auzeam că-mi strigă ceva, cam „mai repede decât tine...” Dar n-am înţeles decât jos, în stradă... Vai!...

Se opri, cu ochii în pământ, înaintea groaznicei vedenii pe care trotuarul i-o înfăţişa acum la tot pasul, grămada nemişcată şi neagră ce horcăia...

— A murit după două ceasuri, fără un cuvânt, fără un vaiet, pironindu-şi asupra mea luminile de aur ale ochilor. Suferea? M-a recunoscut? M-au ajutat s-o culc pe patul ei,

îmbrăcată şi cu capul acoperit într-o parte cu o broboadă mare de dantelă ca să-i ascundă rana. Foarte palidă, cu puţin sânge la tâmplă, mai era încă frumoasă şi atât de blândă... Dar când m-am aplecat să-i şterg picătura de sânge care ieşea mereu, nesecată, mi s-a părut că privirea ei ia o expresie indignată şi cumplită... Blestemul mut pe care biata fată mi-l arunca... Parcă ce era dacă mai rămâneam câtva timp sau o luam cu mine, pe fata asta gata la orice şi atât de puţin supărătoare?... Nu, orgoliul, îndărătnicia unui cuvânt spus... Ei bine, nu m-am lăsat, şi ea a murit, a murit din pricina mea, care totuşi o iubeam...

Se aprindea, vorbea tare, fără să bage de seamă că se mirau oamenii pe care-i ghiontea coborând pe strada Amsterdam; iar Gaussin, trecând pe dinaintea fostei lui locuinţe, şi zărindu-i balconul şi veranda, îşi amintea de Fanny, de propria lor poveste, şi simţea că-l trec fiori, în timp ce Déchelette urma:

— Am dus-o la Montparnasse, fără prieteni, fără familie... Am vrut ca numai eu să mă îngrijesc de ea... Şi de atunci sunt aici, mă gândesc mereu la acelaşi lucru, nu mă pot hotărî să plec cu obsesia asta, şi fug din casa mea, unde am petrecut două luni atât de fericite lângă ea... Nu ştiu pe ce lume sunt, alerg, încerc să uit, să scap de ochiul moartei care mă învinovăţeşte sub un firicel de sânge...

Se opri, îndărătnicindu-se în remuşcarea lui, cu două lacrimi mari ce-i lunecau pe nasul cârn, atât de bun şi atât de dornic de viaţă, şi zise:

— Uite, prietene, doar nu-s om rău... Oricum prea-i îngrozitor ce-am făcut...

Jean căuta să-l mângâie, aruncând totul asupra întâmplării, a soartei nenorocite; dar Déchelette repeta, clătinând din cap şi cu dinţii strânşi:

— Nu, nu... N-am să mi-o iert niciodată... Aş vrea să mă pedepsesc...

Dorinţa aceasta de ispăşire nu încetă să-l chinuiască, o

spunea tuturor prietenilor, şi lui Gaussin, pe care venea să-l ia la ieşirea de la birou...

— Du-te, Déchelette... Călătoreşte, lucrează, o să-ţi schimbi gândurile... îi ziceau într-una Caoudal şi ceilalţi, cam îngrijoraţi de această idee fixă şi de înverşunarea cu care-i punea să-i repete că nu-i om rău. În sfârşit, într-o seară, fie că ar fi vrut să-şi revadă atelierul înainte de plecare, fie că un plan bine hotărât s-o sfârşească odată cu chinul său l-ar fi adus acolo, se întoarse acasă, şi, dimineaţa, câţiva lucrători coborând din mahalale la muncă îl ridicară, cu capul crăpat în două, de pe trotuarul din faţa uşii lui, mort de aceeaşi moarte ca şi femeia, cu aceeaşi groaznică tortură şi aceeaşi deznădejde care-i azvârlise şi-i sfărâmase pe stradă.

În lumina slabă din atelier se îngrămădea o mare mulţime de artişti, de modele, de artiste de teatru, toţi dansatorii şi comesenii ultimelor serbări. Era un tropăit, un şopot, un vuiet înăbuşit de capelă, sub flacăra scurtă a lumânărilor. Priveau cu toţii printre liane şi prin frunziş trupul întins de-a lungul, acoperit cu o mătase cu flori de aur, capul înfăşurat într-un turban ca să-i ascundă îngrozitoarea rană, mâinile albe lăsate înainte, ce vădea la renunţarea şi dezlegarea din urmă, pe divanul scund, umbrit de glicine, unde Gaussin şi iubita lui se cunoscuseră în noaptea balului.

X

VASĂZICĂ, MAI ŞI MORI CÂTE-odată din rupturile acestea!… Acum, când se certau, Jean nu mai îndrăznea să vorbească de plecare, nu mai striga, scos din sărite: „Noroc că se isprăveşte”. Ea n-ar fi avut decât să-i răspundă: „Bine, du-te… am să mă omor, am să fac şi eu ca cealaltă…” Şi ameninţarea aceasta, pe care i se părea c-o ghiceşte în melancolia privirilor, a cântecelor şi-n visarea tăcerilor ei, îl tulbura înspăimântându-l.

Totuşi îşi trecuse examenul de clasificare cu care se încheia stagiul la minister al ataşaţilor consulari; ieşit printre cei dintâi, avea să fie desemnat pentru unul din primele posturi libere, era vorba de câteva săptămâni, chiar de câteva zile!… Şi-n jurul lor, în sfârşitul de toamnă, cu soare din ce în ce mai puţin, toate se grăbeau, de asemenea, spre schimbările iernii. Într-o dimineaţă cu cea dintâi ceaţă, Fanny, deschizând fereastra, strigă:

— Uite că s-au dus rândunelele…

Una după alta, casele burgheze din sat îşi închideau obloanele; pe drumul spre Versailles se perindau camioane de mutat, omnibuzuri mari de ţară ticsite cu baloturi, cu panaşul plantelor verzi pe platformă, în timp ce vârtejuri de frunze se rostogoleau, ca norii ce aleargă pe cerul întunecat, şi stogurile se înălţau pe câmpiile pustii. În spatele livezii despuiate, parcă micşorată de când îi lipsea frunzişul, căsuţele închise şi uscătoriile spălătoriilor cu acoperişuri roşii se adunau într-o privelişte

tristă, iar de cealaltă parte a casei, calea ferată, scoasă la iveală, îşi desfăşura de-a lungul pădurilor cenuşii dunga neagră călătoare.

Ce cruzime s-o lase aici singură, în această tristeţe a lucrurilor! Simţea de pe acum că n-o să-l rabde inima: niciodată nu va avea curajul să-şi ia rămas bun. Tocmai pe asta se bizuia şi Fanny, aşteptându-l în clipa hotărâtoare, iar până atunci sta liniştită, nu vorbea de nimic, credincioasă făgăduielii că nu va pune piedici plecării prevăzute dintotdeauna la care se învoiseră. Într-o zi, el se întoarse cu vestea:

— Sunt numit...

— A!... Şi unde?...

Întreba nepăsătoare, dar cu buzele şi ochii fără culoare, cu faţa atât de crispată, încât n-o făcu să aştepte mai mult:

— Nu, nu... încă nu... Am lăsat rândul meu lui Hedouin... Aşa că mai avem cel puţin şase luni.

A fost o dezlănţuire de lacrimi, de râsete, de sărutări nebune care îngăimau:

— Mulţumesc, mulţumesc... Ce viaţă plăcută am să-ţi fac acum!... Vezi tu, gândul plecării mă înrăia...

Avea să se pregătească mai bine, să se resemneze încetul cu încetul. Şi apoi, peste şase luni, n-o să mai fie toamnă, cu grozăvia celor două morţi.

Se ţinu de cuvânt. Fără nervi, fără certuri; ba chiar, ca să înlăture neajunsurile pricinuite de copil, se hotărî să-l dea la un pension din Versailles. Nu ieşea decât duminica, şi dacă noul sistem de educaţie nu-i schimbase încă firea nesupusă şi sălbatică, cel puţin îl învăţa făţărnicia. Trăiau în linişte, mesele cu soţii Hettéma le luau foarte plăcut, fără furtună, şi pianul sta redeschis pentru cântecele care le plăceau mai mult. Dar, de fapt, Jean era mai tulburat, mai nedumerit ca niciodată, întrebându-se unde o să-l ducă slăbiciunea lui, gândindu-se uneori să renunţe la consulate şi să treacă la serviciul birourilor.

Însemna să rămână la Paris, cu contractul căsniciei

reînnoit la nesfârşit; dar tot visul tinereţii lui la pământ, ai lui deznădăjduiţi, cearta sigură cu tatăl său, care nu i-ar ierta niciodată renunţarea aceasta, mai ales când îi va afla pricina.

Şi pentru cine?... Pentru o fiinţă îmbătrânită, ofilită, pe care n-o mai iubea, şi dovada o avusese în faţa amanţilor ei... Oare ce farmece îl mai ţineau legat de viaţa asta în doi?

Într-o dimineaţă din ultimele zile de octombrie, când se suia în vagon, privirea unei fete ridicată spre el îi aminti deodată întâlnirea din pădure, strălucitoarea gingăşie a femeii-copilă, a cărei amintire îl urmărise luni întregi. Purta aceeaşi rochie de culoare deschisă peste care soarele arunca aşa de frumos pete luminoase sub crengi, dar acum acoperită cu o haină largă de călătorie; iar în vagon, cărţi, o geantă de drum, un buchet de trestii lungi şi cele din urmă flori vădeau întoarcerea la Paris, sfârşitul vilegiaturii. Şi ea-l recunoscuse, cu un zâmbet uşor ce-i tremura în ochii de-o limpezime de izvor; şi, o clipă, cele două fiinţe înţeleseră acelaşi gând nerostit.

— Cum îi mai este mamei dumitale, domnule d'Armandy? întrebă pe neaşteptate bătrânul Bouchereau, pe care la început Jean, zăpăcit, nici nu-l zărise ghemuit în colţul său şi citind cu faţa-i palidă aplecată.

Jean dădu veşti, foarte emoţionat că-şi amintea de-ai lui şi de el, încă şi mai înduioşat când tânăra se interesă de cele două mici gemene care trimiseseră unchiului ei o scrisoare atât de drăguţă pentru a-i mulţumi de îngrijirile date mamei lor... Le cunoştea!... şi se bucură nespus; apoi, cum era, se vede, deosebit de simţitor în dimineaţa aceea, se întristă îndată aflând că se întorc la Paris, unde Bouchereau o să-şi reia cursul semestrial la facultatea de medicină. N-o să mai aibă norocul s-o întâlnească... Şi câmpiile ce alergau la ferestre, minunate adineauri, i se păreau acum jalnice, ca într-o lumină de eclipsă.

Trenul fluieră lung; soseau. El salută şi-i pierdu, dar la

ieşirea din gară se regăsiră, şi, în larma mulţimii, Bouchereau îl înştiinţă că începând cu joia viitoare va sta acasă, în piaţa Vendôme... şi dacă ar dori o ceaşcă de ceai... Fata dădea braţul unchiului, şi lui Jean i se păru că ea-l pofteşte, fără să spună nimic.

După ce se hotărî de mai multe ori să se ducă la Bouchereau, şi apoi să nu se mai ducă – fiindcă la ce bun să-şi facă singur zadarnice păreri de rău? – preveni totuşi acasă că în curând va fi la minister o mare serată, la care va trebui să ia parte. Fanny îi cercetă fracul, puse să i se calce cravatele albe; dar, deodată, joi seara nu mai avu niciun chef să iasă. Ea însă căută să-l încredinţeze că-i o corvadă necesară, mustrându-se că până acum îl ţinuse prea strâns, păstrându-l numai pentru ea ca o egoistă, şi-l hotărî. Isprăvea să-l ajute la îmbrăcat cu drăgăstoase alintări, îi îndrepta nodul cravatei, cuta părului, râdea fiindcă degetele-i miroseau a ţigara pe care în fiece clipă o punea şi o relua de pe cămin, iar dansatoarele or să strâmbe din nas. Văzând-o foarte veselă şi foarte bună, se căia de minciuna lui şi ar fi rămas bucuros lângă dânsa, la gura sobei, dacă Fanny nu l-ar fi silit: „Vreau... trebuie”, împingându-l cu gingăşie afară, în noaptea drumului.

Când se întoarse era târziu; ea dormea, şi lampa aprinsă peste somnul obosit îi aminti o întoarcere la fel, de acum trei ani, după groaznicele destăinuiri care abia i se făcuseră. Ce laş se arătase atunci! Prin ce absurditate ceea ce ar fi trebuit să-i sfărâme lanţul i-l întărise şi mai mult! I se făcu scârbă. Odaia, patul, femeia îl dezgustau deopotrivă; luă lampa şi o duse încetişor în încăperea de alături. Dorea atâta să fie singur, ca să se gândească la ceea ce i se întâmpla... o! nimic, aproape nimic...

Iubea!

În unele cuvinte pe care le întrebuinţăm zilnic este o putere ascunsă deodată le dezvăluie până în adânc şi le lămureşte înţelesul lor excepţional; apoi cuvântul se

strânge la loc, îşi reia forma banală şi se amestecă din nou în vorbire, neînsemnat, tocit prin obişnuinţa maşinală. Iubirea e un astfel de cuvânt: cei pentru care lumina lui a lucit vreodată întreagă vor înţelege fermecătoarea nelinişte în care trăia Jean de un ceas, fără ca la început să-şi dea bine seama de ceea ce simţea.

Acolo, în piaţa Vendôme, în colţul salonului unde şezuseră mult de vorbă amândoi, nu încerca decât o mare linişte, un farmec dulce care-l învăluia.

Abia când se găsi afară, şi uşa se închise după el, fu cuprins de-o bucurie nebună, şi apoi de-o slăbiciune ca şi cum i s-ar fi deschis toate vinele: „Doamne, ce am!...” Şi Parisul pe care-l străbătea la întoarcere i se părea cu totul nou, feeric, lărgit, strălucitor.

Da, la ceasul când bestiile nopţii umblă în voie, când scursorile canalurilor se ridică, se întind şi mişună sub gazul gălbui, el, amantul lui Sapho, văzuse Parisul cu ochii unei fete ce se întoarce de la bal în găteala-i albă, cu capul plin de valsuri pe care le murmură şi stelelor, Parisul cast, scăldat de lumina limpede a lunei ce deschide sufletele neprihănite, Parisul acesta îl văzuse!... Şi deodată, cum urca scara largă a gării, atât de aproape de întoarcerea la casa primejdioasă, se pomeni spunând cu glas tare:

— Dar o iubesc... o iubesc... şi astfel o aflase.

— Eşti acolo, Jean?... Da’ ce faci?

Fanny se trezeşte brusc, speriată că nu-l simte lângă ea. Trebuie să se ducă s-o sărute, să mintă, povestindu-i balul de la minister, să-i spună dacă erau toalete frumoase şi cu cine a dansat; dar ca să scape de inchiziţie, şi mai ales de dezmierdările de care se teme, pătruns de amintirea celeilalte, născoceşte o lucrare grăbită, desenele lui Hettéma.

— S-a stins focul şi-o să-ţi fie frig.

— Nu, nu...

— Cel puţin lasă uşa deschisă, să-ţi văd lampa...

Trebuie să-şi ducă minciuna până la capăt, să aşeze masa, planurile; apoi stând jos, nemişcat, ţinându-şi răsuflarea, se gândeşte, amintindu-şi, iar pentru a-şi fixa visul, îi povesteşte lui Césaire într-o scrisoare lungă, în timp ce vântul nopţii leagănă crengile ce trosnesc fără foşnetul frunzelor, trenurile se perindă vuind pe rând, iar La Balue, tulburat de lumină, se zbuciumă în colivioara lui, sărind de pe o stinghie pe alta, şi ţipă şovăitor.

Jean spune tot, întâlnirea din pădure, cea din vagon, deosebita lui emoţie când intrase în saloanele pe care le văzuse aşa de mohorâte şi de tragice în ziua consultaţiei, cu şuşoteli tainice pe la uşi, priviri triste schimbate de la un scaun la altul, şi care astă-seară se deschideau însufleţite şi zgomotoase într-un şir lung şi luminat. Însuşi Bouchereau nu mai avea înfăţişarea lui aspră, ochiul negru iscoditor ce te descumpănea sub sprâncenele-i stufoase de câlţi, ci o expresie odihnită şi părintească de om bun care se învoieşte să se petreacă în casa lui.

„Deodată ea veni spre mine, şi n-am mai văzut nimic... Dragul meu, o cheamă Irène, e frumoasă, cu chipul blând, părul brun aurit ca al englezoaicelor, o gură de copil mereu gata să râdă... O! nu râsul fără voioşie, care te sâcâie la atâtea femei, ci o adevărată izbucnire de tinereţe şi de fericire... S-a născut la Londra, dar tatăl ei era francez şi n-are de loc accent străin, numai un fel încântător de-a rosti unele cuvinte, de a spune unchiu', care, de fiecare dată, parcă dezmiardă ochii bătrânului Bouchereau. A luat-o la el să mai uşureze numeroasa familie a fratelui său şi s-o înlocuiască pe sora Irènei, cea mai mare, măritată de doi ani cu şeful clinicii lui. Dar uite că ea nu prea se înţelege cu medicii... Ce haz am mai făcut de prostia tânărului savant care ceruse logodnicei sale, înainte de orice, un angajament formal şi solemn de a-şi dona trupurile Societăţii de antropologie!... Ea e o pasăre călătoare. Îi plac corăbiile, marea; îi saltă inima când vede un catarg îndreptat spre larg... Mi le spunea pe

toate fără nicio stinghereală, ca unui camarad, căci cu tot farmecul ei parizian, e foarte miss în purtare, şi o ascultam încântat de glasul, de râsul ei, de potrivirea gusturilor noastre, de adânca încredinţare că fericirea vieţii mele era acolo, lângă mâna mea, şi că n-aveam decât s-o prind şi s-o duc departe, foarte departe, unde mă va trimite cariera mea aventuroasă.”

— Dar vin’ odată să te culci, dragule...

El tresare, se opreşte şi, fără voie, ascunde paginile pe care le scrie:

— Îndată... Dormi, dormi...

Vorbeşte cu mânie, aşteptându-se la ceartă, şi ascultă cum somnul cuprinde din nou răsuflarea femeii, că sunt foarte aproape unul de altul, şi atât de departe!

„...Orice s-ar întâmpla, întâlnirea şi dragostea aceasta vor fi pentru mine izbăvirea. Cunoşti viaţa mea; ai înţeles, fără să vorbim vreodată, că-i aceeaşi ca mai înainte, că n-am putut să scap. Dar ceea ce nu ştii, este că eram gata să-mi jertfesc averea, viitorul, totul, nenorocitei obişnuinţe în care mă înglodam tot mai mult pe fiece zi. Acuma am găsit tăria, punctul de reazem ce-mi lipsea; şi pentru a-mi stăpâni slăbiciunea, mi-am jurat să nu mă mai întorc acolo decât liber şi despărţit... Pe mâine evadarea...”

N-a fost nici a doua zi, nici în zilele următoare. Trebuia un mijloc pentru a putea evada, o pricină, sfârşitul unei certe când strigi: „Plec”, pentru ca să nu te mai întorci; dar Fanny se arăta blândă şi veselă ca la începutul plin de iluzii al legăturii lor.

Să-i scrie „s-a sfârşit”, fără nicio explicaţie?... Dar furioasa asta nu s-ar resemna uşor, l-ar urmări, s-ar înverşuna până la uşa hotelului sau a biroului său. Nu, mai bine ar fi s-o atace deschis, s-o încredinţeze că ruptura e de neînlăturat şi definitivă, apoi, fără mânie ca

şi fără milă, să-i înşire pricinile.

Dar o dată cu gândurile acestea îl cuprinse din nou frica de sinuciderea Alicei Doré. În faţa casei lor, de cealaltă parte a drumului, era o ulicioară povârnită, închisă cu o barieră ce ducea la şinele căii ferate; vecinii o luau pe acolo, când se grăbeau, mergând pe linie până la gară. Închipuirea meridionalului îşi vedea amanta, după scena rupturii, zbughind-o pe drum, apucând pe scurtătură şi aruncându-se sub roţile trenului care o târa. Teama aceasta îl stăpânea până într-atâta, încât numai gândul la bariera deschisă, între două ziduri acoperite cu iederă, îl făcea să amâne explicaţia.

Cel puţin de-ar fi avut acolo un prieten, cineva care s-o păzească, s-o sprijine în prima criză; dar, pitiţi ca nişte cârtiţe în legătura lor, nu cunoşteau pe nimeni, iar pe soţii Hettéma, groaznic de egoişti, plesnind de grăsime şi lucioşi, încă şi mai îndobitociţi de apropierea iernatului lor de eschimoşi, nici pe ei nu i-ar fi putut chema nenorocita s-o ajute în deznădejdea şi-n părăsirea ei.

Totuşi trebuia să rupă, şi să rupă repede. Cu toată făgăduiala dată lui însuşi, Jean se mai întoarse de vreo două-trei ori în piaţa Vendôme, din ce în ce mai îndrăgostit; şi deşi nu spusese încă nimic, primirea cu braţele deschise a bătrânului Bouchereau, purtarea rezervată a Irènei, în care se îmbinau gingăşia, îngăduinţa şi aşteptarea emoţionată a declaraţiei, totul îl vestea să nu mai întârzie. Apoi chinul că minţea, pretextele pe care le născocea pentru Fanny, şi oarecum pângărirea de-a trece de la sărutările lui Sapho la curtea sfioasă şi îngăimată...

XI

ÎN TOIUL ACESTOR NEHOTĂRÂRI, găsi la minister, pe masa lui, cartea de vizită a unui domn, care mai venise de două ori dimineaţa, spunea uşierul, cu oarecare respect pentru titlurile următoare:

C. GAUSSIN D'ARMANDY

Preşedintele submersioniştilor din valea Ronului,
Membru în Comitetul central de studiu şi de vigilenţă,
Delegat departamental etc. etc.

Unchiul Césaire la Paris!... Fénat delegat, membru într-un comitet de vigilenţă!... Mai era încremenit, când unchiul se arătă, tot brun ca o gogoaşă de pin, cu ochii nebunatici, râsul ce-i încreţea colţul tâmplelor şi barba-i de pe vremea Ligii; dar în locul veşnicei veste de barhet vărgată, o redingotă de postav nou îi strângea burta, dând omuleţului o măreţie într-adevăr prezidenţială.

Ce-l aducea la Paris? Cumpărarea unei maşini elevatorii pentru submersiunea noilor sale vii – rostea cuvântul „elevatorii” cu o convingere ce-l ridica în propriii săi ochi – apoi mai avea să-şi comande bustul pe care colegii i-l cereau pentru a împodobi sala consiliului.

— Ai văzut, adăugă el cu modestie, m-au numit preşedinte... Ideea mea cu submersiunea zăpăceşte toată

Provenţa... Şi când te gândeşti că eu, Fénat, sunt pe cale să scap vinurile Franţei!... Vezi tu, numai ţicniţii...

Dar scopul de căpetenie al călătoriei lui era ruptura cu Fanny. Înţelegând că lucrurile se tărăgănează, venea să-i dea o mână de ajutor.

— Ştii doar că mă pricep în de-alde astea... Când Courtebaisse şi-a părăsit-o pe-a lui ca să se însoare... Înainte de a-şi începe povestea, se opri şi, descheindu-şi redingota, scoase un mic-portofoliu doldora de bani: Întâi uşurează-mă de ăştia... Ei, da! Bani... liberarea teritoriului... La mişcarea nepotului, se înşelă, crezând că nu primeşte din discreţie: Da' ia-i odată! Ia-i!... E mândria mea că pot înapoia fiului puţin din ceea ce tatăl a făcut pentru mine... De altfel, aşa vrea Divonne. Cunoaşte afacerea, şi-i aşa de mulţumită că te gândeşti să te însori, să scapi de scaiul cel bătrân!

În gura lui Césaire, după binele pe care i-l făcuse amanta lui, Jean găsi „scaiul cel bătrân" cam nedrept, şi răspunse cu un pic de amărăciune:

— Ia-ţi portofoliul înapoi, unchiule... doar ştii mai bine decât oricare altul că Fanny nu ţine la lucrurile astea.

— Da, era fată bună... zise unchiul ca într-un discurs de înmormântare şi adăugă, strângându-şi ochii: Oricum, tu păstrează banii... Cu ispitele Parisului, mai bine să-i ştiu în mâinile tale decât într-ale mele; şi apoi, trebuie bani pentru rupturi, ca şi pentru dueluri...

Pe urmă se ridică, spunând că moare de foame şi că chestia asta însemnată se putea discuta mai bine cu furculiţa în mână, la prânz. Mereu aceeaşi uşurinţă plină de zeflemea a meridionalului, când tratează afacerile de femei.

— Între noi, piciule... Şedeau la masă într-un restaurant din strada Bourgogne, şi unchiul se înveselea, cu şervetul sub bărbie, pe când Jean ronţăia fără poftă, cu inima strânsă... Găsesc că iei lucrurile prea în tragic. Ştiu bine că întâia lovitură e grea, explicaţia plicticoasă; dar, dacă

te costă prea mult, taci din gură şi fă ca amicul Courtebaisse. Până în dimineaţa nunţii, Mornasa n-a aflat nimic. Seara, ieşind de la logodnica lui, se ducea s-o ia pe cântăreaţă de la şantan şi o însoţea până acasă la ea. Ai să-mi spui că nu-i prea moral şi nici prea cinstit. Dar când nu-ţi plac certurile, mai ales cu femei groaznice ca Paola Mornas!... De aproape zece ani, băiatul ăsta înalt şi frumos tremura în faţa ţigăncuşei celeia. Ca să se descotorosească, trebuia să umbli cu şiretlicuri şi să unelteşti... Uite cum s-a descurcat.

În ajunul nunţii, la 15 august, ziua sărbătoririi, Césaire propuse fetei să meargă la pescuit în Yvetta. Courtebaisse avea să vină şi el la cină; şi se vor întoarce tustrei a doua zi seara, când Parisul îşi va fi risipit mirosul de praf, de artificii şi de ulei din lampioane. S-a făcut! Şi iată-i pe amândoi lungiţi în iarbă la marginea râuleţului care se zbuciumă neastâmpărat, sclipind între malurile-i joase, şi face câmpiile atât de verzi, iar sălciile atât de stufoase. După pescuit, scăldatul. Nu era întâia dată când se întâmpla ca Paola şi el să înoate împreună ca nişte camarazi; dar în ziua aceea, mica Mornas, cu braţele şi picioarele goale, cu trupu-i de ţigăncuşă bine făcută şi costumul de baie ud lipit peste tot... Poate şi gândul că Courtebaisse îi dăduse depline puteri... Ah! drăcoaica... Se întoarse, îl privi drept în ochi, apoi cu asprime:

„Ascultă, Césaire, să nu mai încerci!”

El nu stărui, de frică să nu-şi strice treaba, zicându-şi: „S-o las pe după-masă”.

Foarte veselă masa, pe balconul de lemn al hanului, între cele două steaguri pe care patronul le înălţase în cinstea lui 15 august. Era cald, fânul mirosea frumos şi se auzeau tobele, plesnitorile şi cântecele corurilor ce treceau pe străzi.

„Plicticos mai e şi Courtebaisse ăsta că vine abia mâine, spunea Mornasa, care-şi întindea braţele cu ochii împăienjeniţi de şampanie... şi ce chef mai am să petrec astă-seară.”

„D-apoi eu!”

El venise să se rezeme de balustrada balconului, încă fierbinte de soarele de peste zi, şi pe furiş, ca un şmecher, îşi strecură braţul pe după mijlocul ei:

„Ah! Paola... Paola...”

De data aceasta, în loc să se supere, cântăreaţa se puse pe râs, dar atât de tare şi din toată inima, că până la urmă râse şi el. Aceeaşi încercare, respinsă în acelaşi fel, seara, la întoarcerea de la serbarea cu dans şi tragere la ţintă în turtiţe de migdale; şi cum odăile lor erau vecine, ea-i cânta dincolo de peretele subţire: Eşti prea mic, eşti prea mic... cu tot felul de comparaţii neplăcute între Courtebaisse şi el. Aşa că de-abia se stăpânea să nu-i răspundă, zicându-i văduva Mornas; dar era încă prea devreme. A doua zi însă, aşezându-se în faţa unui prânz bun, pe când Paola îşi pierdea răbdarea şi se îngrijora că nu-şi mai vede sosind omul, el îşi scoase, cu oarecare mulţumire ceasul şi zise solemn:

„Douăsprezece, s-a făcut...”

„Ce?”

„S-a însurat.”

„Cine?”

„Courtebaisse.”

Pleosc!

— Ah! dragul meu, ce mai palmă... În toate aventurile mele galante n-am primit niciodată una la fel. Şi, îndată, iat-o că vrea să plece... Dar nu era niciun tren înainte de ora patru... Şi-n timpul ăsta, necredinciosul zbura ca vântul cu nevastă-sa pe şinele P.L.M.[28] spre Italia. Atunci Mornasa, furioasă, sare iar la mine, mă loveşte, mă zgârâie – ce mai noroc!... şi eu care tocmai încuiasem cu cheia – apoi sparge farfuriile şi, până la urmă, o apucă o criză de nervi înspăimântătoare. Cinci oameni o duc în patul ei şi o ţin, pe când eu, zgâriat de parcă ieşisem dintr-un tufiş de spini, alerg după doctorul din Orsay... În treburile astea, ca şi pe teren la dueluri, ar trebui

[28] Paris – Lyon – Mediterranée.

totdeauna să ai un doctor cu tine. Mă vezi pe drumuri, flămând, şi era un soare!... Se înnoptase când l-am adus... Deodată, apropiindu-ne de han, un vuiet de mulţime şi o mare adunătură sub fereşti... Vai! Dumnezeule, s-a sinucis? A omorât pe cineva? Cu Mornasa, aceasta părea mai cu putinţă. Mă reped, şi ce să văd? Balconul plin de lampioane veneţiene, şi cântăreaţa în picioare, împăcată şi măreaţă, înfăşurată într-unul din steaguri şi zbierând Marseillaise, în plină serbare imperială, deasupra poporului care aclama.

— Şi iată, piciule, cum s-a sfârşit legătura lui Courtebaisse; n-am să-ţi spun că totul s-a isprăvit dintr-o dată. După zece ani de lanţuri, trebuie totdeauna să te mai bizui şi pe oarecare supraveghere. Dar, oricum, ce-a fost mai greu a trecut asupra mea; şi, dacă vrei, aş primi bucuros tot atâta de la a ta.

— Ah, unchiule, Fanny e altfel de femeie!

— Haida-de, zise Césaire, deschizând o cutie de ţigări de foi pe care o apropia de ureche să se încredinţeze că erau uscate, nu eşti tu cel dintâi care o părăseşte...

— Asta-i adevărat...

Jean se agăţă fericit de acest cuvânt, care cu câteva luni mai înainte l-ar fi mâhnit. De fapt, unchiul şi povestea lui hazlie îl mai linişteau puţin, dar ceea ce nu îngăduia era minciuna luni de zile, în amândouă părţile, prefăcătoria, împărţeala aceasta; n-ar putea niciodată să se hotărască la aşa ceva, şi aşteptase prea mult.

— Atunci, cum vrei să faci?...

Pe când tânărul se zbătea nehotărât, membrul în consiliul de vigilenţă îşi netezea barba, încerca să zâmbească în mai multe feluri, căuta atitudini cu capul, apoi, într-un chip nepăsător:

— Stă departe de aici?

— Cine?

— Artistul cela, Caoudal, de care mi-ai vorbit pentru bustul meu... Cât suntem împreună, ne-am putea duce să vedem cât cere...

Caoudal, deşi era celebru şi mânca banii cu lingura, locuia tot pe strada Assas, în atelierul primelor lui succese. Pe drum, Césaire se informa de valoarea lui artistică; fireşte nu se va tocmi, dar domnii din comitet ţin la o operă de mâna întâi.

— A! Fii fără grijă, unchiule, dacă primeşte Caoudal să-şi ia însărcinarea...

Şi-i înşiră titlurile sculptorului, membru al Institutului, comandor al Legiunii de onoare şi al unui mare număr de ordine străine. Fénat făcu ochi mari.

— Şi sunteţi prieteni?

— Foarte prieteni.

— Ce ţi-e şi cu Parisul ăsta!... Frumoase cunoştinţe mai faci în el.

Totuşi, Gaussin s-ar fi cam ruşinat să-i mărturisească acum că sculptorul era un fost amant de-al lui Fanny, şi că ea-i pusese în legătură. Dar ai fi zis că Césaire tocmai la asta se gândea:

— El e autorul acelei Sapho pe care o avem la Castelet?... Atunci îţi cunoaşte iubita, şi ar putea să te ajute la ruptură. Institutul, Legiunea de onoare impresionează totdeauna o femeie...

Jean nu răspunse, gândind poate şi el să se folosească de înrâurirea întâiului amant.

Unchiul urmă cu râsul lui bun:

— Şi fiindcă veni vorba, ştii, bronzul nu mai e în biroul tatălui tău... Când Divonne a aflat, când din nenorocire i-am spus c-o înfăţişa pe iubita ta, n-a mai vrut să-l lase acolo... Dar cu obişnuinţele consulului, cu împotrivirile lui la cea mai mică schimbare, nu era lucru uşor, mai ales fără ca să se bănuiască pricina... Ah! femeile... a întors-o aşa de bine, încât acum domnul Thiers prezidează pe cămin la tatăl tău, iar pe biata Sapho o roade praful în odaia vântului, împreună cu vechile vătraie şi mobile care nu se mai întrebuinţează; ba chiar a primit şi o lovitură grozavă la transport, cocul stricat şi lira i s-a desprins. Fără îndoială că supărarea Divonnei i-a fost piază rea.

Ajungeau în strada Assas. Dat fiind înfăţişarea modestă şi muncitorească a cetăţii de artişti şi-a atelierelor cu porţi ca de şură numerotate, deschizându-se de fiecare parte a unei curţi lungi, înfundată de clădirile obişnuite ale unei şcoli comunale, cu veşnicele melopei ale cetirii, preşedintele submersioniştilor se îndoi iar de talentul unui om cu locuinţă aşa de simplă; dar de cum intră la Caoudal înţelese cu cine are a face.

— Nici pentru o sută de mii de franci, nici pentru un milion!... urlă sculptorul la cea dintâi vorbă a lui Gaussin; şi ridicându-şi treptat trupul mare de pe divanul unde se lungea în neorânduiala şi-n părăsirea atelierului: Un bust!... Ei asta-i... Dar ia priviţi colo mormanul de ghips în mii de bucăţele... lucrarea mea pentru Salonul viitor, pe care am sfărâmat-o cu ciocanul... Iată ce caz fac eu de sculptură, şi oricât de ispititoare ar fi mutra domnului...

— Gaussin d'Armandy... preşedintele...

Unchiul îşi aduna toate titlurile, dar erau prea multe şi Caoudal îl întrerupse, apoi, întorcându-se către tânăr:

— Te uiţi la mine, Gaussin... Mă găseşti îmbătrânit?...

Ce-i drept că-şi arăta într-adevăr vârsta, la lumina venită de sus peste tăieturile, scofâlciturile şi vânătăile capului său ostenit de chefliu, peste coama-i de leu, jerpelită ca un covor vechi, peste obrajii căzuţi şi fleşcăiţi, şi mustaţa cu tonuri de metal despoleit pe care nu-şi mai dădea osteneala s-o încreţească, nici s-o cănească... La ce bun?... Cousinard, micul model, plecase.

— Da, dragul meu, cu turnătorul meu, un sălbatic, o bestie, dar douăzeci de ani!...

Cu glas furios şi ironic umbla încoace şi încolo prin atelier, împingând cu piciorul scăunelul ce-i sta în cale. Deodată, oprindu-se în faţa oglinzii cu ghirlănzi de aramă de deasupra divanului, se privi cu o strâmbătură îngrozitoare:

— Slut mai sunt şi ce dărâmat, ia te uită ce coarde, şi cum îmi atârnă pielea sub bărbie, ca la o vacă bătrână!... Se apucă de gât cu toată mâna, apoi, cu voce jalnică şi

caraghioasă, o, prevedere de bărbat frumos îmbătrânit, care se plânge: Şi când te gândeşti că la anul o să-mi pară rău după astea!...

Unchiul rămase înspăimântat. Academicianul care-şi scotea limba şi povestea dragostele-i josnice! Vasăzică erau ţicniţi pretutindeni, până şi la Institut; şi admiraţia lui pentru marele om se micşora, cu cât îi creştea simpatia pe care o simţea pentru slăbiciunile lui.

— Ce mai face Fanny?... Sunteţi tot la Chaville?... întrebă Caoudal, potolit fără veste şi venind să se aşeze lângă Gaussin, pe care-l bătea prietenos pe umăr.

— Ah, biata Fanny, nu mai avem mult de trăit împreună...

— Pleci?

— Da, în curând... şi înainte mă însor... Trebuie s-o părăsesc.

Sculptorul izbucni într-un râs sălbatic:

— Bravo! Sunt mulţumit... Răzbună-ne, piciule, răzbună-ne pe ticăloasele astea. Părăseşte-le, înşeală-le, şi să plângă, nemernicele! N-o să le faci niciodată atâta rău cât au făcut ele altora.

Unchiul Césaire triumfa:

— Vezi, domnul nu ia ca tine lucrurile atât de tragic... Înţelegeţi că pe naivul ăsta... îl opreşte să plece teama că se omoară!

Jean mărturisi pe faţă ce mult îl mişcase sinuciderea Alicei Doré.

— Dar nu-i acelaşi lucru, răspunse Caoudal cu vioiciune... Aceea era o fată tristă şi moale, cu mâini ce-i atârnau de-a lungul trupului... O biată păpuşă umplută cu prea puţină tărâţă... Déchelette s-a înşelat crezând c-a murit pentru el. O sinucidere din oboseala şi sila de a trăi. Pe când Sapho... Ei aş! Ţi-ai găsit să se omoare ea... Îi place prea mult dragostea şi o să ardă până la capăt, până la sfeşnic. E din rasa primilor amorezi, care nu-şi schimbă niciodată rolul, şi sfârşesc fără dinţi, fără gene, tot în pielea lor de tineri amorezi... Ia uitaţi-vă la mine...

Oare mă omor?... Cu toate că-s tare mâhnit, ştiu bine că după ce a plecat asta, o să iau alta, şi că-mi va trebui mereu una... Amanta dumitale va face ca mine, cum a mai şi făcut... Dar nu mai e tânără şi o să-i fie mai greu.

Unchiul nu contenea să triumfe:

— Ei, te-ai liniştit acum?

Jean nu spunea nimic, dar scrupulele-i erau biruite şi hotărârea luată. Tocmai plecau, când sculptorul îi chemă să le arate o fotografie luată din colbul de pe masă şi pe care o ştergea cu dosul mânecii.

— Uitaţi-vă, iat-o!... Ce frumoasă-i ştrengăriţa... să îngenunchezi înaintea ei... Ce picioare, ce piept!

Şi era îngrozitor contrastul dintre ochii înfocaţi, dintre glasul plin de patimă şi tremurul bătrânesc al degetelor groase şi pătrate, între care dârdâia chipul zâmbitor, cu farmecul plin de gropiţe, al micului model Cousinard.

XII

— TU EŞTI!... CE DEVREME TE ÎNtorci!...

Fanny venea din fundul grădinii, cu poala plină de mere căzute şi urca repede treptele dinaintea casei, cam neliniştită de înfăţişarea stingherită şi totodată hotărâtă a iubitului ei.

— Oare ce-i?

— Nimic, nimic... Vremea asta, soarele... Am vrut să folosesc cea din urmă zi frumoasă ca să facem o plimbare prin pădure, amândoi... Vrei?

Fanny scoase strigătul ei de ştrengar al străzii care-i scăpa de câte ori era mulţumită:

— Vai, ce noroc!...

Mai mult de-o lună de când nu ieşiseră din casă, opriţi de ploi şi de volburile din noiembrie. Nu petreci totdeauna la ţară: parcă ai trăi cu dobitoacele lui Noe... Mai avea de spus câte ceva la bucătărie, din pricina soţilor Hettéma poftiţi la masă; şi pe când o aştepta afară pe Caldarâmul Paznicilor, Jean privea căsuţa încălzită de lumina dulce a toamnei pe sfârşite, uliţa de ţară cu lespezi late năpădite de muşchi, cu un rămas bun al ochilor cuprinzător şi înzestrat cu memorie pentru locurile pe care le vom părăsi.

Pe fereastra larg deschisă a sufrageriei se auzeau pe rând şuieratul grangurului şi ordinele lui Fanny date femeii de serviciu:

— Mai cu seamă nu uita că mâncăm la şase şi jumătate... O să serveşti întâi pichirea... A! să-ţi las faţa

de masă şi şervetele...

Glasu-i suna limpede, fericit printre sfârâiturile din bucătărie şi ţipetele uşoare ale păsăruicei care ciripea lung la soare. Iar el, ştiind că gospodăria lor nu mai avea decât două ceasuri de trăit, simţea că i se strânge inima la pregătirile petrecerii.

Îi venea să se întoarcă să-i spună tot, acolo, dintr-o dată; dar se temu de răcnetele ei, de cearta îngrozitoare pe care-ar auzi-o toţi vecinii, de un scandal ce-ar aduna tot satul Chaville de Sus şi de Jos. Ştia că, odată dezlănţuită, nu mai ţinea seamă de nimic, şi rămase la gândul de-a o duce în pădure.

— Iată-mă... sunt gata...

Uşoară, îi luă braţul, zicându-i să vorbească încet şi să meargă iute prin faţa casei vecinilor, de frică să nu vrea şi Olympe să-i însoţească şi să le strice plimbarea. Nu se linişti decât numai după ce trecură de drum şi de bolta căii ferate, când cotiră la stânga în pădure.

Era o vreme blândă, strălucitoare, un soare cernut printr-o ceaţă argintie şi plutitoare, ce scălda tot văzduhul, se agăţa prin desişuri, unde câţiva copaci, printre frunzele aurite ce se mai ţineau încă, păstrau cuiburi de coţofană şi mănunchiuri de vâsc verde la mari înălţimi. Se auzea un ţipăt de pasăre, neîncetat ca un zgomot de pilă, şi loviturile cu ciocul pe lemn ce răspund pădurarului când taie copaci.

Mergeau încet, lăsându-şi urmele paşilor pe pământul muiat de ploile toamnei. Grăbindu-se atâta, ea se încălzise, cu obrajii aprinşi, ochii strălucitori, şi se opri să-şi scoată broboada mare de dantelă albă, un dar al Rosei, cu care-şi acoperise capul la plecare, o rămăşiţă delicată şi scumpă din măreţiile trecute. Rochia pe care o purta, o biată rochie de mătase neagră, plesnită la subsuoară şi la talie, Jean i-o cunoştea de trei ani; iar când şi-o ridica, trecând înaintea lui, la vreo băltoacă, îi vedea şi tocurile scâlciate.

Cu ce dragă inimă primise viaţa aceasta de lipsuri, fără

păreri de rău, nici plângeri, cu gândul numai să-i fie lui bine, niciodată mai fericită decât atunci când se lipea de el, cu amândouă mâinile încrucişate pe braţul lui. Şi Jean se întreba privind-o, cu totul întinerită de întoarcerea soarelui şi a dragostei, câtă sevă era într-o astfel de fiinţă, ce minunată putere de uitare şi de iertare, pentru a păstra atâta veselie, atâta nepăsare, după o viaţă de pasiuni, de necazuri şi de lacrimi, care toate-şi lăsaseră urmele pe faţa ei, dar se ştergeau la cea mai mică înveselire.

— E o ciupercă bună de mâncat, îţi spun eu că-i bună...

Intra sub copaci, se afunda până la genunchi în frunzele moarte, se întorcea ciufulită de tot, cu rochia agăţată de mărăcini, şi-i arăta piciorul ciupercii ţesătura uşoară care o deosebeşte pe cea bună de cea veninoasă: „Vezi, o are!...” Şi triumfa.

Cu gândul aiurea, el nu asculta, zicându-şi: „Oare acuma-i clipa?... Trebuie?”... Dar îi lipsea curajul – ea râdea prea mult, sau locul nu era potrivit, şi o târa mereu tot mai departe, ca un asasin care-şi plănuieşte lovitura.

Tocmai se hotărâse, când, la cotitura unei alei, se ivi şi-i stingheri Hochecorne, paznicul acestei părţi de pădure, pe care-l întâlneau câteodată. Bietul om îşi pierduse pe rând în căsuţa forestieră a statului, de pe malul iazului, doi copii, apoi nevasta, şi totdeauna din pricina aceloraşi friguri primejdioase. De la cel dintâi deces, medicul declarase locuinţa insalubră, prea aproape de apă şi de miasmele ei; dar cu toate certificatele şi rezoluţiile puse pe petiţii, îl lăsaseră acolo doi-trei ani, atâta vreme cât să-i vadă murind pe toţi ai lui, afară de-o fetiţă cu care, în sfârşit, abia se mutase într-o locuinţă nouă, la intrarea în pădure.

Hochecorne, cu faţa-i de breton îndărătnic, cu ochii limpezi şi curajoşi, fruntea teşită sub şapca de uniformă, adevărat tip de om credincios şi supus până la eres tuturor poruncilor de pază, avea pe un umăr cureaua puştii, iar pe celălalt capul adormit al copilului său pe

care-l ducea în braţe.

— Cum îi mai este? întrebă Fanny zâmbind fetiţei de patru ani, galbenă şi slăbită de friguri, care se trezea, deschizând ochii mari cu cearcăne trandafirii. Paznicul oftă:

— Nu-i e bine... Degeaba o iau pretutindeni cu mine... Uite că nu mai mănâncă, şi n-are chef de nimic; cred c-am schimbat locul prea târziu, după ce a căpătat răul... Ia uitaţi-vă, doamnă, ce uşoară-i parcă-i o frunză... Într-o zi o să se ducă şi ea ca ceilalţi... Of, Doamne!...

Acest „of, Doamne”, şoptit în mustaţă, era toată răzvrătirea lui împotriva birourilor şi a hârţoagelor.

— Tremură, parcă-i e frig.

— Are friguri, doamnă.

— Stai, s-o încălzim... Fanny luă broboada care-i atârna pe braţ şi înfăşură copila: Ba da, ba da, ia lasă... o să-i fie vălul de mireasă, mai târziu...

Tatăl zâmbi îndurerat şi, mişcând mânuţa fetiţei vânătă ca o mică moartă în tot albul acesta şi gata să adoarmă din nou, o punea să mulţumească doamnei, apoi se îndepărtă cu un alt „of, Doamne”, pierdut în trosnetul crengilor de sub picioarele lui.

Fanny nu mai era veselă, strânsă lângă Jean cu dragostea fricoasă a femeii pe care emoţia, tristeţea sau bucuria o apropie de iubitul ei. El îşi zicea: „Ce fată bună!...” dar fără să slăbească în hotărârea lui, ba dimpotrivă, întărit, căci pe povârnişul aleii unde intrau se ridica chipul Irènei, amintirea strălucitorului zâmbet întâlnit acolo şi care-l cucerise îndată, înainte chiar de a-i fi cunoscut farmecul adânc, izvorul lăuntric de blândeţe inteligentă. Se gândi că aşteptase până-n cea din urmă clipă şi că astăzi era joi... Haide, trebuie... şi, zărind o răspântie ceva mai înainte, îşi hotărî să nu meargă mai departe şi să-i vorbească acolo.

Un luminiş într-un parchet de pădure în tăiere, copaci culcaţi printre uscături, sângeroase rămăşiţe de scoarţă, şi gropi de făcut cărbuni... Puţin mai la vale se vedea iazul

din care se urca un abur albicios, iar pe mal căsuţa părăsită, cu acoperişul ce cădea, ferestrele sparte şi deschise, lazaretul familiei Hochecorne. Pe urmă, pădurea urca din nou spre Vélizy, o coastă mare, acoperită de frunzişuri ruginii, de copaci bătrâni, trişti şi deşi... El se opri deodată:

— Dacă ne-am odihni un pic?

Se aşezară pe o grindă lungă aruncată pe jos, un fost stejar cu crengi ce se numărau după rănile lăsate de topor. Locul era călduţ, înveselit de o slabă răsfrângere luminoasă şi de-o mireasmă de toporaşi ascunşi.

— Ce bine-i!... zise ea, moleşită pe umărul lui şi căutându-i pe gât locul unei sărutări.

El se trase îndărăt şi-i luă mâna. Atunci, înaintea expresiei lui înăsprite pe neaşteptate, ea se sperie:

— Ce este? Ce s-a întâmplat?

— O veste proastă, draga mea... Hedouin, ştii, cel care a plecat în locul meu...

Vorbea anevoie, răguşit şi cu un sunet ce-l mira chiar pe el, dar care se liniştea spre sfârşitul poveştii pregătite de mai înainte... Hedouin s-a îmbolnăvit sosind la post, şi el a fost desemnat din oficiu să plece pentru a-l înlocui... Găsise că era mai uşor de spus, mai puţin crud decât adevărul. Ea îl ascultă până la capăt, fără să-l întrerupă, cu faţa de o paloare cenuşie şi cu ochii pierduţi.

— Când pleci? întrebă, trăgându-şi mâna.

— Chiar deseară... la noapte.. Şi cu glas prefăcut şi tânguitor, adăugă: Socot să stau douăzeci şi patru de ore la Castelet, şi apoi să mă îmbarc la Marsilia...

— Ajunge, nu mai minţi! strigă ea într-o izbucnire cumplită ce-o ridică în picioare. Nu mai minţi, că nu ştii!... Adevăru-i că te însori... Destulă vreme de când familia îţi tot bate capul... Mi-e atât de frică să nu te opresc, să nu te împiedic să pleci, să nu capeţi tifos ori friguri galbene... În sfârşit, iată-i mulţumiţi... Domnişoara-i pe placul tău, cred... Şi când mă gândesc la nodurile de cravată pe care ţi le făceam joia!... Proastă mai eram, nu-i aşa?

Un râs dureros şi crunt îi strâmba gura, arătând golul pe care-l făcea într-o parte ruptura unui dinte, de curând pesemne, fiindcă el n-o văzuse încă, unul din frumoşii ei dinţi de sidef de care era atât de mândră; şi dintele lipsă în faţa pământie, scofâlcită şi tulburată, îl mâhni îngrozitor.

— Ascultă, zise Gaussin, aşezând-o cu sila iar lângă el... Ei, da, mă însor... Tatăl meu o dorea, ştii prea bine; dar ce-ţi pasă ţie, dacă tot trebuie să plec?...

Ea se desprinse, vrând să rămână tot atât de mânioasă:

— Şi ca să-mi spui asta m-ai purtat o poştă prin pădure... Ţi-ai zis: Cel puţin n-are s-o audă nimeni dacă ţipă... Nu, vezi... niciun strigăt, nicio lacrimă. Mai întâi, sunt sătulă până-n gât de băiatul frumos care eşti... Poţi să pleci, că nu eu am să te chem înapoi... Fugi dar în insule cu nevastă-ta, cu mititica ta, cum se spune la voi... Halal de-aşa mititică... slută foc sau cu burta la gură... Fiindcă eşti tot atât de neghiob ca şi cei care ţi-au ales-o.

Dezlănţuită într-o revărsare de injurii şi de ticăloşii, nu se mai înfrâna, încât până la urmă nu mai putea bâlbâi decât cuvintele „laş... mincinos... laş...” în obrazul lui, ca o sfidare, aşa cum arăţi pumnul.

Era rândul lui Jean s-o asculte fără să scoată o vorbă, fără nicio sforţare s-o oprească. Îi plăcea mai mult astfel, batjocoritoare, mârşavă, adevărată fiică a tatei Legrand; despărţirea va fi mai puţin crudă... Oare-şi dădu ea seama? Dar tăcu deodată şi căzu cu capul şi cu pieptul înainte pe genunchii amantului ei, cu un mare hohot de plâns ce o scutura toată şi din care ieşea un vaiet întretăiat:

— Iartă-mă, fie-ţi milă... Te iubesc, nu te am decât pe tine... Dragostea mea, viaţa mea, nu fă asta... nu mă părăsi... ce vrei s-ajung?

Îl cuprindea emoţia... O! iată de ce se temuse... Lacrimile se urcau de le ea la el, şi-şi lăsa capul pe spate ca să şi le ţină în ochii plini, încercând s-o potolească prin

cuvinte prosteşti şi mereu acelaşi argument cuminte:

— Dar de vreme ce trebuia să plec...

Ea se ridică deodată, cu strigătul care-i dezvăluia toată speranţa:

— Ei, n-ai fi plecat. Ţi-aş fi zis: aşteaptă, lasă-mă să te mai iubesc încă... Crezi tu că se mai găseşte vreodată o iubire ca iubirea mea?... Ai vreme să te însori, eşti atât de tânăr... Eu, în curând, o să fiu dărâmată... n-o să mai pot iubi, şi atunci ne vom despărţi foarte firesc.

El voi să se scoale şi avu curajul să-i spună că tot ce făcea era zadarnic; dar, agăţându-se de dânsul, târându-se în genunchi prin noroiul rămas pe fundul vâlcelei, îl sili să-şi reia locul şi, înaintea lui, între genunchii lui, cu suflarea buzelor, cu voluptuoasa îmbrăţişare a ochilor ei, şi prin dezmierdări copilăreşti, cu mâinile-i trecute peste faţa care se încorda, cu degetele prin părul, pe gura lui, ea încerca să aţâţe cenuşa rece a dragostei lor, şoptindu-i încet desfătările trecute, deşteptările fără putere, îmbrăţişările istovitoare ale după-amiezelor de duminică. Toate acestea nu erau nimic pe lângă ce avea să-i mai dea încă; mai ştia şi alte sărutări, alte beţii ale simţurilor, şi o să mai născocească pentru el...

Şi-n timp ce-i şoptea cuvinte pe care bărbaţii le aud la uşa bordeielor, îi curgeau lacrimi mari pe chipul de agonie şi de groază, se zbătea, striga cu glas de vis: „Vai! Să nu se întâmple... Spune-mi că nu-i adevărat că mă părăseşti...” Şi alte hohote de plâns, alte gemete, chemări în ajutor, ca şi cum l-ar fi văzut cu un cuţit în mână.

Călăul nu era mai viteaz decât victima. Nu se temea nici de mânia, nici de dezmierdările ei; dar rămânea fără apărare împotriva acestei deznădejdi, a zbierătului, a tânguirii care umplea pădurea şi se stingea pe apa moartă ce dădea friguri, unde cobora un soare trist şi roşu... Se gândea el c-o să sufere, dar nu chiar atât de cumplit; şi-i trebuia toată orbirea noii lui dragoste ca să se poată opri să n-o ridice cu amândouă mâinile,

spunându-i: Rămân, taci, rămân...

De câtă vreme se istoveau astfel amândoi?... Soarele nu mai era decât o dungă tot mai îngustă la asfinţit; iazul se făcuse cenuşiu ca de ardezie, şi ai fi zis că aburul său vătămător cotropea şesul, pădurea şi dealurile din faţă. În umbra ce-i împresura, nu mai vedea decât faţa palidă, ridicată spre el, gura deschisă, strigându-şi acelaşi vaiet neistovit. Peste puţin, când se lăsa noaptea, ţipetele se potoliră. Acum era un zgomot de lacrimi curgând în valuri nesecate, o ploaie lungă ce se porneşte după bubuitul puternic al furtunii, şi din când în când un „Vai!...” adânc şi înăbuşit ca în faţa unui lucru îngrozitor pe care-l alunga şi-l revedea mereu.

Pe urmă, nimic. S-a sfârşit, vita a murit... Un vânt rece se ridică, leagănă crengile, aducând ecoul unui ceas îndepărtat.

— Haide, vino, n-o să rămâi aici.

Ridicând-o încetişor, o simte în mâinile lui, supusă ca un copil şi cutremurată de suspine adânci. Parcă i-a rămas o frică, un respect pentru bărbatul care s-a arătat atât de tare. Merge lângă el, în acelaşi pas, dar cu sfială, fără să-i dea braţul; şi văzându-i, şovăitori şi posomorâţi pe drumeagurile unde-i călăuzeşte răsfrângerea galbenă a pământului, ai fi zis că-s o pereche de ţărani, care se întorc istoviţi de-o lungă oboseală la munca câmpului.

La marginea pădurii se iveşte o licărire, uşa deschisă a lui Hochecorne luminând două umbre de oameni opriţi în loc:

— Dumneata eşti, Gaussin? întreabă glasul lui Hettéma, care se apropie cu paznicul.

Începeau să se neliniştească văzând că nu se mai întorc şi auzind gemetele care străbăteau pădurea. Hochecorne era să-şi ia puşca şi să pornească în căutarea lor.

— Bună seara, domnule, bună seara, doamnă... Ce mulţumită-i mititica de broboada ei... A trebuit s-o culc cu ea...

Cea din urmă faptă a lor împreună, milostenia de adineauri, mâinile lor unite pentru cea din urmă oară în jurul trupuşorului muribund.

— Rămas bun, rămas bun, moş Hochecorne.

Şi se grăbesc tustrei spre casă, Hettéma tot foarte nedumerit de ţipetele prelungite care umpleau pădurea. Se înălţau, coborau, ai fi zis că înjunghie cineva o vită...

— Dar cum de n-aţi auzit nimic?

Nici unul, nici altul nu răspund.

În colţ, la Caldarâmul Paznicilor, Jean şovăie.

— Rămâi la masă... îi zice ea încet, rugătoare. Trenul tău a trecut... o să-l iei pe cel de nouă.

Se întoarce cu ei. De ce s-ar mai teme? Nu se face de două ori asemenea scenă, şi cel puţin să-i dea această mică mângâiere.

În sufragerie e cald, lampa luminează plăcut, şi zgomotul paşilor pe scurtătură a înştiinţat-o pe servitoare, care aduce supa la masă.

— În sfârşit, iată-vă... zise Olympe gata aşezată, cu şervetul ridicat sub braţele-i scurte. Scoate capacul castronului, dar se opreşte deodată, strigând: Dumnezeule, ce ai, dragă?...

Galbenă, cu zece ani mai bătrână, cu pleoapele umflate şi înroşite, cu noroi pe rochie şi până-n păr, în neorânduiala înspăimântată a unei femei de stradă care scapă dintr-o razie a poliţiei, e Fanny. Răsuflă o clipă, bieţii ei ochi arşi clipesc la lumină, şi, încetul cu încetul, căldura căsuţei, masa voios aşezată îi amintesc zilele bune, stârnindu-i alte lacrimi, în care se desluşesc vorbele:

— Mă părăseşte... Se însoară.

Hettéma, nevastă-sa, ţăranca ce-i serveşte se privesc între ei, îl privesc pe Gaussin.

— Hei, oricum, să mâncăm, zise grăsanul, pe care-l simţi furios; şi zgomotul lingurilor lacome se amestecă cu şiroirea apei din odaia de alături, unde Fanny îşi şterge obrazul cu buretele.

Când se întoarce, înălbăstrită de pudră, într-un capot alb de lână, soţii Hettéma o pândesc neliniştiţi, aşteptându-se la vreo nouă izbucnire, şi sunt foarte miraţi c-o văd aruncându-se hămesită, fără niciun cuvânt, pe felurile de bucate, ca un naufragiat, umplându-şi golul mâhnirii şi prăpastia ţipetelor cu tot ce-i cade sub mână, pâinea, varza, o aripă de pichere, mere. Şi mănâncă, mănâncă...

Întâi vorbesc anevoie, apoi mai liber şi, cum soţii Hettéma nu spun decât lucruri anoste şi gospodăreşti, cum se gătesc clătitele cu dulceaţă, sau dacă-i mai bine să dormi pe păr de cal sau pe puf, ajung fără piedici la cafea, pe care perechea cea grasă o îndulceşte cu o bucăţică de zahăr ars, sorbind-o cu nesaţ pe îndelete, cu coatele pe masă.

Ţi-e mai mare dragul să vezi privirea bună, încrezătoare şi liniştită pe care o schimbă greoii tovarăşi de iesle şi de aşternut. Ăştia n-au chef să se părăsească. Jean zăreşte căutătura lor, şi în sufrageria prietenoasă, plină de amintiri, de obişnuinţe pitite în toate ungherele, îl cuprinde o toropeală de trudă, de digestie şi de tihnă. Fanny, care-l supraveghează, şi-a apropiat binişor scaunul, şi-a lipit picioarele de ale lui, strecurându-şi braţul sub al său.

— Ascultă, zice el deodată... Ora nouă... Repede, adio... Am să-ţi scriu.

E afară în picioare; după ce-a trecut uliţa, dibuie prin umbră să deschidă bariera trecătorii. Două braţe îl strâng cu putere:

— Măcar sărută-mă...

E învăluit de capotul deschis în care-i goală; îl pătrunde mirosul, căldura cărnii de femeie şi-l tulbură sărutarea de adio ce-i lasă în gură un gust de friguri şi de lacrimi, iar ea, simţindu-l că slăbeşte, îi murmură încet:

— Încă o noapte, numai una...

Un semnal pe cale... E trenul!...

Cum de-avu puterea să se desprindă, să alerge până la

gara cu felinare ce luceau printre crengile despuiate? Se mai mira şi acum, gâfâind într-un colţ al vagonului, pândind pe geam ferestrele luminate ale căsuţei şi o formă albă lângă barieră... „Adio! Adio!.. Iar strigătul ăsta îl linişti după groaza tăcută pe care o trăsese la cotitura şinelor, zărindu-şi amanta chiar la locul arătat de visul său de moarte.

Cu capul afară, vedea fugind, micşorându-se şi rostogolindu-se ca într-o înghemuire a terenurilor micul lor pavilion, ce abia mai lucea ca o stea rătăcită. Deodată simţi o bucurie, o uşurare nespusă. Cum răsufla de voios, ce frumoasă era toată valea de la Meudon şi dealurile înalte, negre, desfăşurând în depărtare un triunghi scânteietor de-o puzderie de lumini, înlănţuite spre Sena în şiruri drepte! Irène îl aştepta acolo, şi venea spre ea cu toată iuţeala trenului, cu toată dorinţa lui de îndrăgostit, cu tot avântul către o viaţă tânără şi cinstită...

Paris!... Opri o trăsură să-l ducă în piaţa Vendôme. Dar, sub gazul felinarului îşi văzu hainele şi ghetele pline de noroi, un noroi greu, cleios, tot trecutul său care-l mai ţinea încă, apăsător şi murdar. „O! Nu, nu astă-seară...” Şi se întoarse la vechiul lui hotel, din strada Jacob, unde Fénat îi rezervase o cameră lângă a sa.

XIII

A DOUA ZI, CÉSAIRE, CARE-ŞI luase anevoioasa însărcinare de-a se duce la Chaville să ia lucrurile şi cărţile nepotului său, desăvârşind ruptura prin mutare, se întoarse foarte târziu, când Gaussin începea să obosească de tot felul de presupuneri nebune sau înfiorătoare. În sfârşit, o birjă cu galerie sus pentru bagaje, greoaie ca un dric, încărcată cu lăzi legate cu frânghii, şi cu un cufăr mare pe care-l recunoscu drept al său, coti la colţul străzii Jacob, şi unchiul coborî misterios şi mâhnit:

— Am întârziat ca să strâng totul dintr-o singură dată şi să nu mai fiu silit să mă întorc... Apoi, arătând lăzile pe care doi băieţi de la hotel le aşezau prin cameră: Aici sunt rufele şi hainele, colo hârtiile şi cărţile... Nu lipsesc decât scrisorile tale; m-a rugat din suflet să i le mai las ca să le recitească, să mai aibă ceva de la tine... M-am gândit că nu-i nicio primejdie... e o fată aşa de bună...

Stând pe cufăr, răsuflă îndelung, ştergându-şi fruntea cu batista-i de mătase, mare cât un şervet. Jean nu îndrăznea să întrebe amănunte şi în ce stare sufletească o găsise; celălalt nu le dădea de frică să nu-l întristeze. Şi umplură tăcerea apăsătoare, grea de lucruri negrăite, cu observaţii despre vremea ce se răcise pe neaşteptate din ajun, despre jalnicele privelişti din acele împrejurimi ale Parisului, pustii şi despuiate, presărate cu coşurile uzinelor şi cu uriaşii cilindri de fontă, rezervatoarele zarzavagiilor. Apoi, după un timp:

— Nu ţi-a dat nimic pentru mine, unchiule?

— Nu... poţi fi liniştit... N-o să te plictisească, s-a resemnat cu multă hotărâre şi demnitate...

De ce văzu Jean în puţinele-i cuvinte un gând de dojană, parcă i-ar fi bănuit asprimea?

— Orice-ar fi, corvadă pentru corvadă, reluă unchiul, dar tot mai mult îmi plăceau ghearele Mornasei decât deznădejdea acestei nenorocite.

— A plâns mult?

— Ah! Dragul meu... Şi atât de tare, şi din toată inima, că şi eu plângeam în hohote în faţa ei, fără putere s-o... Se scutură, îşi alungă înduioşarea, smucindu-şi capul ca o capră bătrână: În sfârşit, ce vrei? Nu-i vina ta... Nu puteai să-ţi petreci toată viaţa acolo... Lucrurile s-au făcut foarte cuviincios, îi laşi bani, mobilă... Şi acuma, înainte cu dragostea! Cearcă să faci repede nunta... Dar, vezi, astea-s afaceri prea serioase pentru mine... Va trebui să se amestece consulul... Eu sunt pentru lichidările de mâna stângă... Şi, deodată, cuprins iar de melancolie, cu fruntea lipită de geam şi privind cerul noros care şiroia între acoperişuri: Oricum, lumea-i tot mai tristă... Pe vremea mea te despărţeai mai cu voioşie decât acuma.

După ce plecă Fénat, urmat de maşina elevatoare, Jean, lipsit de firea lui vioaie şi vorbăreaţă, avu o săptămână întreagă o impresie de gol şi de singurătate, toată neagra descumpănire a unei văduvii. În asemenea împrejurări, chiar dacă nu-ţi pare rău după o pasiune, îţi cauţi perechea ce-ţi lipseşte; căci viaţa în doi, mereu împreună la masă şi în pat, zămisleşte o ţesătură de legături nevăzute şi mărunte, a cărei trăinicie nu se arată decât la durerea şi la sforţarea rupturii. Înrâurirea apropierii de cineva şi a obişnuinţei e atât de miraculos de pătrunzătoare, încât două fiinţe care trăiesc aceeaşi viaţă ajung să şi semene una cu alta.

Cei cinci ani petrecuţi cu Sapho nu-l putuseră încă schimba până într-atâta; dar trupul lui păstra totuşi semnele lanţului şi îndura greoaia deprindere. Şi după cum, de mai multe ori, la ieşirea de la birou, chiar numai

paşii lui l-ar fi dus la Chaville, i se întâmpla dimineaţa să caute lângă el, pe pernă, părul negru desprins din pieptene şi revărsat în valuri mari, unde-i cădea cea dintâi sărutare.

Serile mai ales îi păreau nesfârşite, în camera de hotel ce-i amintea primele timpuri ale legăturii lor, prezenţa altei iubite, gingaşă şi tăcută, a cărei micuţă carte de vizită înmiresma oglinda cu un parfum de alcov şi cu taina numelui ei: Fanny Legrand. Atunci pleca să se obosească, să umble, să se ameţească de cupletele şi de luminile vreunui mic teatru, până în clipa când bătrânul Bouchereau îi dădu dreptul să-şi petreacă trei seri pe săptămână lângă logodnica lui.

În sfârşit se înţeleseseră. Irène îl iubea, unchiu consimţea la căsătoria hotărâtă pentru începutul lui aprilie, la sfârşitul cursurilor. Trei luni de iarnă ca să se vadă, să se cunoască mai bine, să se dorească, trăind din plin vremea drăgăstoasă şi încântătoare de după întâia privire, care leagă sufletele, şi întâia mărturisire, care le tulbură.

În seara logodnei, întorcându-se la el fără niciun chef să doarmă, Jean simţi dorinţa să-şi facă o rânduială amănunţită în odaie, din instinctul firesc de a ne potrivi viaţa cu gândurile noastre. Îşi aşeză masa şi cărţile încă nedespachetate, îngrămădite în fundul uneia din lăzile făcute în grabă, cu codurile între un teanc de batiste şi o vestă de grădină. Dintr-un dicţionar de Drept comercial întredeschis, pe care-l răsfoia mai des, căzu atunci o scrisoare fără plic, de mâna amantei lui.

Fanny o încredinţase întâmplării unor lucrări viitoare, neavând încredere în prea scurta înduioşare a lui Césaire şi socotind că astfel va ajunge mai sigur. La început nu-şi îngădui să despăturească foaia, dar se înduplecă după cele dintâi cuvinte, foarte blânde, foarte cuminţi, a căror frământare se cunoştea numai după tremurarea condeiului şi rândurile neegale. Nu-i cerea decât un hatâr, unul singur, să mai vină s-o vadă din când în când. Nu-i

va spune nimic, nu se va plânge de nimic, nici de căsătorie, nici de despărţirea pe care o ştia neapărată şi definitivă. Dar să-l vadă!...

„Gândeşte-te că pentru mine e o lovitură îngrozitoare şi atât de neaşteptată, atât de bruscă... Sunt ca după o moarte sau un foc, neştiind de ce să mă agăţ. Plâng, aştept, privesc locul fericirii mele. Numai tu ai putea să mă deprinzi cu noua mea situaţie... E o pomană, vino să mă vezi, să nu mă simt aşa de singură... Mi-e frică de mine...”

Vaietele, chemarea rugătoare se răspândeau în toată scrisoarea şi repetau mereu acelaşi cuvânt: „Vino, vino...” Putea să se mai creadă în poiana din mijlocul pădurii, sub cenuşa viorie a înserării, cu Fanny la picioarele lui, cu biata faţă ridicată spre el, prăpădită, scăldată în lacrimi, şi gura deschisă care se umple de umbră, ţipând. Iată ce-l urmări toată noaptea, tulburându-i somnul, şi nu fericita beţie pe care o adusese de dincolo. Revedea faţa îmbătrânită, ofilită, cu toate că se străduia să pună între el şi ea chipul cu trăsături pure, rumen ca o garoafă înflorită, pe care mărturisirea dragostei îl lumina cu mici flăcări trandafirii sub ochi.

Scrisoarea avea data veche de o săptămână; o săptămână de când nenorocita aştepta un cuvânt sau o vizită, o îmbărbătare pe care o cerea pentru resemnarea ei. Dar cum de nu mai scrisese nimic de atunci? Poate că era bolnavă; şi vechile temeri îl apucau din nou. Se gândi că Hettéma ar putea să-i dea ştiri şi, încrezător în obiceiurile lui, totdeauna aceleaşi, îl aşteptă înaintea Comitetului de artilerie.

Cea din urmă bătaie a orei zece suna la Saint-Thomas d’Aquin, când grăsanul coti colţul pieţei mici, cu gulerul ridicat şi cu luleaua în gură, ţinând-o cu amândouă mâinile ca să-şi încălzească degetele. Jean îl privea de departe cum venea, foarte mişcat de tot ce-i amintea; dar Hettéma îl întâmpină cu o nemulţumire abia înăbuşită:

— Iată-te!... Nu mai ştiu dacă nu te-am blestemat

săptămână asta!... noi care ne-am dus la ţară să trăim liniştiţi...

Şi la uşă, isprăvindu-şi luleaua, îi povesti că duminica trecută au poftit-o pe Fanny seara la masă cu copilul, care avea zi de ieşire, ca să mai uite puţin de gândurile ei negre. Într-adevăr, au mâncat destul de veseli, ba chiar ea le-a cântat ceva la desert; pe urmă s-au despărţit pe la zece, şi tocmai se pregăteau să se culce cu desfătare, când deodată bate cineva în obloane şi micul Joseph strigă speriat:

— Veniţi iute că mama vrea să se otrăvească...

Hettéma se repede, ajunge la timp ca să-i smulgă cu sila sticluţa de laudanum. A fost nevoit să se bată, s-o apuce în braţe, s-o stăpânească şi să se apere, că-l lovea cu capul şi cu pieptenii, zgâriindu-i faţa. În luptă, sticluţa s-a spart, otrava s-a răspândit peste tot, şi s-au ales doar cu hainele pătate şi împuţite de laudanum.

— Dar înţelegi bine că asemenea scene, toată drama asta de „fapte diverse”, pentru oameni paşnici ca noi... Aşa că s-a sfârşit, am înştiinţat că mă mut, şi luna viitoare plec...

Îşi aşeză luleaua în toc şi, cu un rămas bun foarte rece, se pierdu sub arcadele joase dintr-o curte mică, lăsându-l pe Gaussin foarte zdruncinat de tot ce aflase.

Îşi închipuia scena din odaia care fusese odaia lor, groaza copilului strigând ajutor, lupta brutală cu grăsanul, şi parcă simţea gustul de opiu şi amăreala adormitoare de laudanum răspândit. Spaima îi rămase toată ziua, sporită de grija singurătăţii în care Fanny avea să rămână. Soţii Hettéma plecaţi, cine-i va opri mâna la o nouă încercare?

O scrisoare veni să-l mai liniştească. Îi mulţumea că nu era chiar aşa de aspru pe cât voia să pară, de vreme ce se interesa întrucâtva de biata părăsită: „Ţi-a spus, nu-i aşa?... Am vrut să mor... Mă simţeam atât de singură!... Am încercat, n-am putut, m-au împiedicat, poate că-mi tremura mâna... frica să nu sufăr, să nu rămân urâtă...

Ah! mica Doré cum de-a avut curajul?... După întâia ruşine că n-am izbutit, m-a bucurat gândul că-ţi voi putea scrie, să te iubesc de departe, să te mai văd încă, fiindcă nu pierd nădejdea că vei veni odată, cum vii la o prietenă nenorocită sau într-o casă în doliu, de milă, numai de milă”.

De atunci sosi la două-trei zile, de la Chaville, o corespondenţă ciudată, lungă ori scurtă, un jurnal al durerii pe care el n-avu puterea să i-l înapoieze şi mări în inima-i simţitoare locul nevindecat al milei fără dragoste, nu pentru amantă, ci pentru fiinţa omenească ce suferea din pricina lui.

Într-o zi era vorba de plecarea vecinilor, martorii fericirii ei trecute, care-i luau atâtea amintiri. Acum nu mai aveau să i le aducă aminte decât mobilele, pereţii căsuţei lor şi slujnica, un biet animal sălbatic, tot atât de puţin interesată de orice ca şi grangurul, înfrigurat de iarnă, zbârlit şi posomorât într-un colţ al coliviei.

În altă zi, o rază palidă înveselindu-i geamul, se deştepta foarte veselă, cu încredinţarea: Astăzi o să vină!... De ce?... Nimic, un gând... Îndată se punea să facă odaia frumoasă şi pe femeia cochetă, cu rochia de duminică şi pieptănătura ce-i plăcea lui, apoi, până seara, până la cea din urmă picătură de lumină, număra trenurile pe fereastra sufrageriei şi asculta dacă nu vine pe Caldarâmul Paznicilor... Ce nebună!

Uneori, numai un rând: „Plouă, e întuneric... Sunt singură şi plâng de dorul tău...” Sau se mulţumea să pună într-un plic o biată floare jilavă şi rebegită de brumă, cea din urmă din grădiniţa lor. Mai mult decât toate tânguirile, floarea culeasă sub zăpadă istorisea iarna, singurătatea, părăsirea; el vedea locul, la capătul aleii şi lângă straturi o fustă udă până la tiv, umblând încoace şi încolo într-o plimbare singuratică.

Mila aceasta care-i îngrijora sufletul îl făcea să trăiască mai departe cu Fanny, cu toată ruptura. Se gândea la ea, şi-o închipuia în fiecare oră; dar printr-o ciudată

slăbiciune a memoriei lui, deşi nu erau mai mult de cinci-şase săptămâni de la despărţirea lor, iar cele mai mici amănunte ale casei îi erau încă vii în minte, de la colivia lui La Balue în faţa unui ceas cu cuc de lemn, câştigat la o serbare de ţară, până la crengile alunului care, la cel mai mic vânt, băteau în geamul odăiţei de toaletă, femeia însăşi nu i se arăta limpede. O vedea îndepărtată ca prin ceaţă, cu un singur amănunt al feţei mai însemnat şi mai dureros, gura deformată şi zâmbetul găurit de dintele care-i lipsea.

Îmbătrânită astfel, ce avea să ajungă biata fiinţă lângă care dormise atâta vreme? Când se vor isprăvi banii ce-i lăsase, unde se va duce, până spre care josnicie? Şi deodată îşi aminti de nenorocita ce se anina de bărbaţi, pe care o întâlnise seara într-o tavernă englezească, murind de sete înaintea unei felii de peşte afumat. Aşa avea să ajungă şi cea care-l îngrijise atâta vreme şi-i dăduse o dragoste pătimaşă şi credincioasă. Gândul ăsta îl deznădăjduia... Totuşi, ce să facă? Fiindcă avusese nenorocirea să întâlnească femeia aceasta şi să trăiască un timp cu ea, era oare osândit s-o ţină totdeauna şi să-i jertfească fericirea lui? De ce el şi nu ceilalţi? În numele cărei dreptăţi?

Deşi se hotărâse să n-o mai vadă, totuşi îi scria; dar în scrisorile lui, înadins realiste şi reci, i se ghicea emoţia sub sfaturi de înţelepciune şi de potolire. O îndemna să-l scoată pe Joseph din pension şi să-l ia din nou lângă ea, ca să-i aibă grijă şi să-şi mai întoarne gândurile; dar Fanny nu voia. La ce bun să pună copilul în faţa durerii şi a descurajării ei? Destul că duminica mititelul se învârtea de pe un scaun pe altul, rătăcea din sufragerie în grădină, ghicind că o mare nenorocire întristase casa, şi nu mai îndrăznea să întrebe de „tăticu’ Jean”, de când i se spusese, cu suspine, c-a plecat şi n-o să se mai întoarcă.

— Atunci toţi tăticii mei pleacă!

Vorba micului părăsit, căzând dintr-o scrisoare sfâşietoare, îi sta pe inimă. Curând, gândul de-a o şti la

Chaville ajunse atât de apăsător, încât Gaussin o sfătui să se întoarcă la Paris, să mai vadă lume. Cu trista ei experienţă a bărbaţilor şi a rupturilor, Fanny nu găsi în propunerea lui decât un groaznic egoism, dorinţa să scape de ea pentru totdeauna printr-o dragoste neaşteptată, cum i se mai întâmplase, şi-l lămuri cu sinceritate:

„Ştii ce ţi-am spus altă dată... Orice-ar fi, voi rămâne femeia ta iubitoare şi credincioasă. Căsuţa noastră îmi aminteşte de tine, şi n-aş vrea s-o părăsesc pentru nimic în lume... Ce-aş face la Paris? Mi-e scârbă de trecutul meu, care mi te îndepărtează; şi apoi gândeşte-te la ce ne expui... Te crezi dar atât de tare? Atunci, vino, răutăciosule... o dată, numai o dată...”

Nu se duse; dar într-o duminică, singur şi lucrând, auzi două bătăi în uşă. Tresări şi recunoscu felul ei vioi de a-şi vesti sosirea, ca odinioară. Temându-se să nu găsească jos vreun consemn, se suise într-un suflet, fără să mai întrebe nimic. El se apropie, cu paşi înăbuşiţi pe covor, şi-i auzi răsuflarea prin crăpătura uşii:

— Jean, eşti acolo?...

O! Glasul umilit şi frânt... Încă o dată, nu prea tare:

— Jean!... apoi un oftat, foşnetul unei scrisori şi dezmierdarea sărutării de adio aruncată spre el.

Cobora scara încet, treaptă cu treaptă, ca şi cum ar fi aşteptat s-o cheme înapoi. Abia atunci Jean ridică scrisoarea şi o deschise. Înmormântaseră dimineaţa pe fetiţa lui Hochecorne la cimitirul spitalului de copii. Venise cu tatăl şi câteva persoane din Chaville, şi nu se putuse opri să nu urce să-l vadă sau să-i lase rândurile acestea scrise de mai înainte. „...Când îţi spuneam!... Dacă aş sta la Paris, numai pe mine m-ai vedea pe scara ta... Adio, dragule, mă întorc iar la noi...”

Şi citind, cu ochii împăienjeniţi de lacrimi, îşi amintea aceeaşi scenă din strada Arcade, durerea amantului alungat, scrisoarea strecurată sub uşă şi râsul crud al lui Fanny. Îl iubea dar mai mult decât o iubea el pe Irène!

Sau poate că bărbatul, mai amestecat decât femeia în lupta afacerilor şi a vieţii, nu se gândeşte ca ea numai la dragoste, uitând cu nepăsare tot ce nu-i pasiunea ei absorbitoare şi unică.

Tortura lui, mila de care suferea nu se potolea decât lângă Irène. Numai aici chinul slăbea, se topea sub dulcea rază albastră a ochilor ei. Nu-i rămânea decât o mare oboseală, ispita să-şi lase capul pe umărul ei şi să stea astfel, fără să se mişte, la adăpost.

— Ce ai? întreba ea... Nu eşti fericit?

Ba da, foarte fericit. Dar de ce fericirea lui era alcătuită din atâtea întristări şi lacrimi? Uneori ar fi vrut să-i spună tot, ca unei prietene deştepte şi bune; nu se gândea, bietul nebun, la tulburarea pe care asemenea mărturisiri o iscă în sufletele foarte tinere, şi cum pot răni fără leac încrederea în iubire. Ah! dacă ar fi putut s-o ia, să fugă cu ea! Simţea că ar fi sfârşitul chinurilor; dar bătrânul Bouchereau nu voia să le scurteze nici măcar cu un ceas vremea hotărâtă: „Sunt bătrân, sunt bolnav... N-o să-mi mai văd copila, nu mă lipsiţi de zilele acestea din urmă...”

Sub înfăţişarea-i aspră, omul ăsta mare era cel mai bun dintre oameni. Condamnat fără scăpare de boala lui de inimă, pe care-o urmărea, constatându-i el însuşi progresele, vorbea de ea cu un minunat sânge rece, îşi ţinea cursurile, sufocându-se, dădea consultaţii unor bolnavi mai puţin atinşi decât el. În spiritul său larg, o singură slăbiciune ce-i vădea obârşia ţărănească din Turena: respectul pentru titluri şi nobleţe. Iar amintirea turnuleţelor din Castelet, cât şi vechiul nume d’Armandy ajutaseră mult la uşurinţa cu care-l primise pe Jean ca bărbat al nepoatei lui.

Nunta avea să se facă la conacul de la ţară, scutind de călătorie pe biata mamă care, o dată pe săptămână, trimitea viitoarei ei fiice o scrisoare caldă, foarte iubitoare, dictată Divonnei sau uneia din cele două gemene. Iar pentru Jean era o dulce bucurie să vorbească Irènei de ai săi, să regăsească căminul din Castelet în

piaţa Vendôme, toate dragostele lui strânse în jurul scumpei lui logodnice.

Dar se speria simţindu-se atât de bătrân, atât de obosit faţă de ea, văzând că-i plăceau copilăreşte lucruri ce nu-l mai înveseleau, bucurii ale vieţii casnice pe care le pierduse prea de timpuriu. Astfel, într-o seară, făcând lista de tot ce trebuiau să ia cu ei la Consulat, mobile, stofe de ales, se opri cu condeiul şovăitor, înspăimântat că-şi amintea instalarea din strada Amsterdam şi că reîncepea atâtea luminoase fericiri istovite, sfârşite în cei cinci ani lângă o femeie, într-o parodie de căsnicie şi de gospodărie.

XIV

— DA, DRAGUL MEU, A MURIT astă-noapte în braţele Rosei... L-am dus chiar acum la împăiat.

De Potter, muzicianul, pe care Jean îl întâlnise ieşind dintr-o prăvălie din strada Bac, se agăţă de el cu nevoia de a-şi împărtăşi sentimentele, ce nu se potriveau cu trăsăturile feţei lui reci şi aspre de om de afaceri, şi-i povesti martiriul bietului Bichito, ucis de iarna pariziană, rebegit de frig cu toate tampoanele de vată şi fitilul cu spirt aprins de două luni sub micul său culcuş, cum se face pentru copiii născuţi înainte de vreme. Nimic nu-l putuse împiedica să tremure şi, cu o noapte mai înainte, pe când erau cu toţii în jurul lui, un ultim fior îl scuturase din cap până-n coadă, şi murise ca un bun creştin, mulţumită valurilor de aghiazmă pe care mama Pilar, cu ochii la cer şi zicând: *Dios ierte lui*, le răspândea peste pielea-i zgrunţuroasă, unde viaţa se stingea în culori schimbătoare, ca trecute prin prismă.

— Râd, dar oricum sunt foarte supărat, mai ales când mă gândesc la mâhnirea bietei mele Rosa, pe care am lăsat-o plângând... Noroc că Fanny era lângă ea...

— Fanny?

— Da, n-o mai văzusem de un car de ani... A venit azi-dimineaţă, tocmai în toiul dramei, şi, fată bună cum este, a rămas să-şi mângâie prietena. Adaugă, fără să bage de seamă impresia pricinuită de vorbele lui: Vasăzică s-a isprăvit? Nu mai sunteţi împreună?... Îţi aminteşti convorbirea noastră de la lacul Enghien? Cel puţin

dumneata foloseşti lecţiile care ţi se dau...

Şi-n încuviinţarea lui răzbea un pic de invidie.

Gaussin, cu fruntea încruntată, se simţea cu adevărat neliniştit, la gândul că Fanny se întorsese la Rosario, dar se necăjea de slăbiciunea lui, nemaiavând, la urma urmei, nici drept, nici răspundere asupra vieţii ei.

În faţa unei case din strada Beaune în care intraseră, o stradă foarte veche din Parisul aristocratic de altădată, de Potter se opri. Acolo locuia sau era socotit că locuieşte, pentru buna cuviinţă şi de ochii lumii, că, de fapt, îşi petrecea vremea în calea Villiers sau la Enghien, iar la domiciliul conjugal se arăta numai pentru ca nevastă-sa şi copilul să nu pară prea părăsiţi.

Jean voia să-şi vadă de drum, încercând chiar să-şi ia rămas bun, dar celălalt îi ţinu mâna în mâinile lui lungi şi puternice care frângeau clapele pianului şi, fără cea mai mică încurcătură, ca un om pe care patima lui nu-l mai stinghereşte:

— Fă-mi te rog un bine... Vino cu mine sus. Astăzi trebuia să iau masa la nevastă-mea, dar, zău, nu pot s-o las pe biata mea Rosa singură şi deznădăjduită... O să-mi slujeşti de pretext ca să pot pleca, şi să mă scapi de-o explicaţie plicticoasă.

În biroul muzicianului, dintr-un măreţ şi rece apartament burghez de la etajul al doilea, se simţea părăsirea încăperii în care nu se lucrează. Toate erau prea la locul lor, fără nimic din neorânduiala, din uşoara înfrigurare activă ce cuprindea obiectele şi mobilele... Nicio carte, nicio foaie de hârtie pe masa cu o călimară maiestuoasă de bronz, fără cerneală şi strălucitoare ca într-o vitrină; nici urmă de partitură pe pianul vechi, în formă de clavecin, unde se inspiraseră primele opere. Un bust de marmură albă al unei tinere femei cu trăsături delicate şi o expresie blândă, bust palid în amurgul ce se lăsa, făcea şi mai rece căminul fără foc, împodobit cu o draperie, şi parcă privea cu tristeţe pereţii tixiţi de coroane aurite cu panglici, de medalii, de cadre

comemorative, rămăşiţe glorioase şi trufaşe, lăsate cu mărinimie nevestei ca o compensaţie, şi pe care ea le îngrijea ca pe ornamentele de mormânt ale fericirii ei.

Abia intraseră, când uşa biroului se deschise din nou şi doamna de Potter se ivi:

— Tu eşti, Gustave?

Îl credea singur şi, cu vădită îngrijorare, se opri înaintea figurii necunoscute. Elegantă şi frumoasă, îmbrăcată cu mult gust, părea mai fină decât bustul ei, cu blânda-i faţă schimbată într-o hotărâre îndrăzneaţă şi nervoasă. În lume, părerile erau împărţite asupra acestei firi de femeie. Unii o defăimau că rabdă dispreţul făţiş al bărbatului ei şi legătura binecunoscută din oraş; alţii, dimpotrivă, îi admirau tăcuta resemnare. Iar opinia publică o socoteau drept o persoană liniştită, ţinând la tihnă mai mult decât la orice şi găsind destulă răsplată pentru văduvia ei în dezmierdările unui copil frumos şi-n bucuria de-a purta numele unui om mare.

Muzicianul îşi prezentă însoţitorul şi îndrugă o minciună oarecare ca să scape de masa în familie, iar după tresărirea obrazului tânăr, după privirea aţintită care nu mai vedea, nu mai asculta, ca absorbită de suferinţă, Jean putea să-şi dea seama că sub înfăţişarea văzută de lume se îngropa de vie o mare durere. Ea nu se împotrivi vorbelor lui, pe care nu le credea; se mulţumi să spună cu blândeţe:

— Raymond o să plângă, îi făgăduisem c-o să mâncăm lângă patul lui.

— Cum îi mai este? întrebă de Potter, cu gândul aiurea şi nerăbdător.

— E mai bine, dar tot tuşeşte... Nu vii să-l vezi?

El îngăimă câteva cuvinte în mustaţă, prefăcându-se că tocmai caută ceva prin odaie:

— Acuma nu... Sunt foarte grăbit... Am întâlnire la club, la şase...

Se ferea să rămână singur cu ea.

— Atunci, adio, zise tânăra femeie potolită dintr-o dată;

chipul i se destinse, iar ea rămase închisă ca o apă limpede pe care o piatră a tulburat-o până-n străfunduri. Salută şi ieşi.

— S-o ştergem!...

Şi de Potter, liberat, îl luă cu sine pe Gaussin, care privea cum coboară înaintea lui, ţeapăn şi corect în pardesiul lung, strâns pe talie, de croială englezească, înfiorătorul pătimaş, atât de emoţionat când ducea la împăiat cameleonul amantei lui, dar plecând fără să-şi sărute copilul bolnav.

— Toate acestea, dragul meu, făcu muzicianul ca un răspuns la gândul prietenului său, sunt numai din vina celor care m-au însurat. Halal de binele pe care mi l-au făcut mie şi bietei femei!... Ce nebunie c-au vrut să scoată din mine un soţ şi un tată!... Eram amantul Rosei, aşa am rămas, şi am să rămân până ce unul din noi doi o să crape... De o patimă rea care te-a apucat în clipa potrivită, şi te stăpâneşte puternic, oare crezi că mai poţi scăpa vreodată?... Şi chiar dumneata, eşti sigur că dacă Fanny ar fi vrut?... Chemă o birjă goală care trecea şi, urcându-se: Fiindcă veni vorba de Fanny, ştii noutatea?... Flamant e graţiat şi a ieşit de la Mazas... Datorită petiţiei lui Déchelette. Bietul Déchelette! Va fi făcut bine chiar şi după moarte.

Neclintit, cu o poftă nebună de-a alerga, de-a ajunge roţile care huruiau în goana mare pe strada întunecoasă, unde se aprindeau felinarele, Gaussin se mira că se simte atât de mişcat. „Flamant graţiat... ieşit de la Mazas”... Repeta încet cuvintele acestea, înţelegând din ele pricina tăcerii lui Fanny de câteva zile, a tânguirilor deodată întrerupte, înăbuşite sub dezmierdările celui care o mângâia; fiindcă cel dintâi gând al ticălosului, în sfârşit liber, trebuie să fi fost pentru ea.

Îşi amintea de corespondenţa amoroasă din închisoare, îndărătnicia amantei lui de a-l apăra numai pe el, pe când de ceilalţi nici nu-i păsa; şi în loc să se bucure de-o întâmplare care logic îl scutea de orice grijă şi de orice

remuşcare, o nelinişte nelămurită îl ţinu treaz şi înfrigurat o parte din noapte. De ce? N-o mai iubea; dar se gândea la scrisorile lui rămase în mâinile acestei femei, care poate le va citi celuilalt, şi – mai ştii? – sub o înrâurire rea, ar putea să le folosească într-o zi ca să-i tulbure liniştea şi fericirea.

Adevărată sau nu, ori ascunzând, fără să-şi dea seama, altă grijă, preocuparea scrisorilor îl hotărî să facă un demers nesocotit, un drum la Chaville, la care se împotrivise mereu cu înverşunare. Dar cui să încredinţeze o misiune atât de intimă şi de delicată?... Într-o dimineaţă de februar, luă trenul de zece, stăpân pe mintea şi inima lui, temându-se numai să nu găsească cumva casa închisă, iar pe femeie dispărută după banditul ei.

Chiar la cotitura trenului, obloanele deschise şi perdelele de la ferestrele pavilionului îl liniştiră; şi amintindu-şi emoţia când vedea că se îndepărtează în urma lui luminiţa casei ce licărea în întuneric, râdea de el însuşi şi de impresiile-i neîntemeiate. Acum nu mai trecea pe acolo acelaşi bărbat, şi cu siguranţă că nu va mai găsi nici aceeaşi femeie. Totuşi nu erau decât două luni de atunci. Pădurile de-a lungul cărora gonea trenul n-aveau încă frunze noi, păstrând aceeaşi lepră ruginie ca în ziua rupturii şi a ţipetelor ei prelungite de ecouri.

La staţie, numai el coborî în ceaţa pătrunzătoare şi rece, apucă pe drumeagul de ţară, lunecos de zăpadă îngheţată, şi pe sub bolta căii ferate; nu întâlni pe nimeni până la Caldarâmul Paznicilor, dar la cotitură se iviră un bărbat şi un copil, urmaţi de un slujbaş al gării ce-şi împingea roaba plină de cufere.

Copilul, înfofolit cu un fular şi cu şapca peste urechi, îşi stăpâni un strigăt, trecând pe lângă el.” Dar e Joseph...” îşi zise Jean, cum mirat şi trist de lipsa de recunoştinţă a copilului; şi, uitându-se îndărăt, întâlni privirea bărbatului care ţinea micuţul de mână. Faţa inteligentă şi fină, îngălbenită de închisoare, hainele cumpărate de gata din ajun, barba bălaie abia răsărită care n-avusese când să

crească după Mazas... Flamant, vezi bine! Şi Joseph era fiul său...

A fost o dezvăluire într-o străfulgerare. Revăzu, pricepu tot, de la scrisoarea din cufăraş, când frumosul gravor încredinţa amantei lui un copil pe care-l avea în provincie, până la sosirea misterioasă a micuţului şi înfăţişarea stingherită a lui Hettéma când vorbea de înfiere, şi la privirile lui Fanny spre Olympe; căci se înţeleseseră cu toţii să-l facă să hrănească pe fiul falsificatorului. O! ce nerod, şi cum vor mai fi râs de el... Îl cuprinse un dezgust de tot trecutul ăsta ruşinos, o mare dorinţă să fugă departe; dar îl tulburau lucruri pe care ar fi vrut să le ştie... Bărbatul şi copilul plecaţi, de ce rămăsese ea? Şi apoi scrisorile, îi trebuiau scrisorile, să nu lase nimic de-al său în colţul ăsta murdar şi păcătos.

— Doamnă?... A venit domnul!...

— Care domn?... întrebă naiv un glas din fundul odăii.

— Eu...

Se auzi un strigăt, o săritură grăbită, apoi:

— Aşteaptă, mă scol... vin îndată...

Încă în pat, la douăsprezece trecute! Jean bănuia de ce, cunoştea pricina dimineţilor zdrobite, frânte de oboseală; şi pe când o aştepta în sufrageria cu cele mai mici lucruri atât de cunoscute, fluierul trenului ce urca, behăitul tremurător al unei capre dintr-o grădiniţă vecină, tacâmurile împrăştiate pe masă îi aminteau dimineţile de altă dată, micul dejun luat în grabă înainte de plecare.

Fanny intră cu avânt spre el, apoi, oprindu-se înaintea răcelii lui, rămaseră o clipă miraţi, şovăitori, ca totdeauna când după ruptura unei strânse legături, amândoi se regăsesc la fiecare capăt al unui pod sfărâmat, cu, între ei, depărtarea de la un mal la altul şi spaţiul imens al valurilor ce se rostogolesc, gata să-i înghită.

— Bună ziua... zise ea încet, fără să se mişte.

I se părea schimbat, mai palid. El se mira c-o revedea atât de tânără, numai ceva mai grasă, mai mică decât şi-

o închipuia, dar scăldată în radierea deosebită, cu faţa şi ochii strălucitori şi catifelarea de pajişte fragedă pe care i-o lăsau nopţile de dezmierdări pătimaşe. Vasăzică rămăsese în pădure, în fundul râpei plină de frunze moarte, cea a cărei amintire îi rodea de milă...

— Târziu se mai scoală lumea la ţară... făcu el în batjocură.

Ea se dezvinovăţi c-o doare capul şi întrebuinţa ca el forme impersonale, neştiind să spună nici tu, nici dumneata: apoi la întrebarea mută care-i arăta masa nestrânsă:

— Copilul... a mâncat acolo azi-dimineaţă înainte să plece...

— Să plece?... Unde oare?

Se prefăcea cu totul nepăsător şi vorbea din vârful buzelor, dar fulgerul din ochi îl trăda. Şi Fanny:

— Tatăl a reapărut... A venit să-l ia...

— Ieşind de la Mazas, nu-i aşa?

Ea tresări, totuşi nu încercă să mintă.

— Ei bine, da... Făgăduisem, şi m-am ţinut de cuvânt... De atâtea ori îmi venea să-ţi spun tot, dar nu îndrăzneam, mă temeam să nu-l alungi pe bietul copil... Şi adăugă sfioasă: Erai aşa de gelos...

El râse mândru, cu dispreţ. Gelos, el, pe ocnaşul ăsta... Haida-de!... Şi, simţind că începe să se mânie, curmă vorba şi spuse repede ce-i aducea. Scrisorile!... De ce nu le dăduse lui Césaire, că i-ar fi scutit de-o întâlnire dureroasă pentru amândoi.

— Adevărat, răspunse ea, mereu foarte blândă, dar ţi le voi înapoia, sunt acolo...

Jean o urmă în odaie, zări patul desfăcut, cele două perne acoperite în grabă, respiră mirosul de ţigară amestecat cu parfumurile femeii, pe care le recunoştea, ca şi cufăraşul încrustat cu sidef de pe masă. Şi acelaşi gând venindu-le la amândoi:

— Nu-s prea multe, zise ea deschizând cutia... n-ar fi nicio primejdie să dăm foc...

El tăcea, tulburat, cu gura uscată, şovăind dacă să se apropie de patul răvăşit, înaintea căruia Fanny răsfoia scrisorile pentru cea din urmă dată, cu capul plecat, cu ceafa tare şi albă sub părul ridicat şi răsucit, cu talia îngroşată şi moale, lăsată în voie în haina largă de lână...

— Iată-le!... Sunt toate.

După ce luă pachetul, vârându-l repede în buzunar, căci acum preocupările lui se schimbaseră, Jean întrebă:

— Atunci, şi-a luat copilul?... Şi unde se duc?...

— În Morvan, pe meleagurile lui, să se ascundă şi să-şi facă gravura pe care o va trimite la Paris sub alt nume.

— Şi tu?... Socoţi să rămâi aici?...

Ea-şi întoarse privirea ca să-i scape, îngăimând c-ar fi tare trist. Aşa că se gândea... Va pleca poate în curând... o mică călătorie.

— În Morvan, fără îndoială?... În familie!... Şi dând drumul furiei lui geloase: Da' spune odată c-ai să te duci după hoţul tău, să trăiţi împreună... De atâta vreme ţi-e poftă... Haide! Întoarce-te la coteţul tău... O femeie de stradă şi un falsificator se potrivesc numai bine, eram prea bun când voiam să te scot din noroiul ăsta.

Ea sta mută, o licărire de izbândă strecurându-se printre genele-i plecate. Şi, cu cât o biciuia mai tare cu o ironie sălbatică şi batjocoritoare, cu atâta părea mai mândră şi se desluşea mai bine fiorul din colţul gurii. Acum vorbea de fericirea lui, dragostea tânără şi cinstită, singura dragoste. O! ce dulce pernă de dormit e inima unei femei cinstite... Apoi, deodată, cu glasul scăzut, parcă-i era ruşine:

— L-am întâlnit adineauri pe Flamant al tău. A rămas aici peste noapte?

— Da, era târziu, ningea... I s-a făcut patul pe divan.

— Minţi, s-a culcat aici... E de ajuns să te uiţi la pat şi la tine.

— Ei şi? Îşi apropia obrazul de-al lui, cu ochii mari, cenuşii, luminaţi de scântei desfrânate... De unde să ştiu eu c-ai să te întorci?... Şi dacă tu erai pierdut pentru

mine, nu-mi mai păsa de nimic! Eram tristă, singură, dezgustată...

— Şi apoi mirosul de ocnă!... De atâta vreme de când trăiai cu un om cinstit... ţi-a plăcut, hai?... Ce vă veţi mai fi îndrăgostit... Ah! Spurcăciune!... Na!...

Ea văzu venind lovitura, dar nu se feri, o primi drept în obraz, apoi, cu un mârâit înăbuşit de durere, de bucurie şi de victorie, se aruncă asupra lui şi-l apucă în braţe:

— Dragule, dragule... tot mă mai iubeşti... şi se rostogoliră împreună pe pat.

Un expres care trecea cu mare zgomot îl trezi năprasnic, spre seară; cu ochii deschişi, rămase câteva clipe buimăcit, singur în fundul patului larg, unde membrele lui, frânte ca după un mers istovitor, păreau aşezate unele lângă altele, fără nicio legătură şi nicio putere. După-amiază ninsese din belşug. În tăcerea de pustiu se auzea cum se topea zăpada, şiroind de-a lungul zidurilor şi al geamurilor, scurgându-se de pe coama acoperişului şi, uneori, picurând pe focul de cocs din cămin.

Unde era? Ce căuta aici? Încetul cu încetul, în răsfrângerea grădiniţei, odaia i se arătă albă de tot, luminată de jos, cu portretul cel mare al lui Fanny ce se ridica înaintea lui şi, fără cea mai mică mirare, îşi aminti căderea sa. De cum intrase, în faţa acestui pat se simţise prins din nou şi pierdut; cearşafurile îl atrăgeau ca o prăpastie şi îşi spunea: „De cumva cad, e pentru totdeauna, fără putinţă de iertare”. S-a isprăvit; şi sub tristul dezgust al mişeliei lui, parcă-l alina gândul că n-o să mai iasă din noroiul ăsta, şi jalnica tihnă a rănitului care, pierzându-şi sângele, târându-şi rana, s-a întins pe un morman de gunoi să moară şi, obosit de suferinţe, de luptă, cu toate vinele deschise, se afundă cu nesaţ în căldura moale şi duhnitoare.

Ce-i rămânea acum de făcut era cumplit, dar foarte simplu. Să se întoarcă la Irène, după trădarea aceasta, să

încerce o căsnicie ca a lui de Potter?... Oricât de jos ar fi căzut, nu ajunsese încă până acolo... Are să-i scrie lui Bouchereau, marele fiziolog, care cel dintâi a studiat şi descris bolile voinţei, supunându-i un caz îngrozitor, povestea vieţii lui, de la cea dintâi întâlnire cu femeia aceasta, când îşi lăsase mâna pe braţul lui, până-n ziua în care, crezându-se scăpat, în plină fericire, în plină încântare, ea punea iar stăpânire pe el prin vraja trecutului, îngrozitorul trecut unde iubirea ţinea aşa de puţin loc, ci numai laşa obişnuinţă şi viciul pătruns până-n măduva oaselor...

Uşa se deschise. Fanny umbla încetişor prin odaie, să nu-l trezească. Printre pleoapele strânse, o privea, sprintenă şi puternică, întinerită, încălzindu-şi la cămin picioarele ude de zăpada din grădină; din când în când se întorcea spre el, cu zâmbetul uşor pe care-l avea dimineaţa, în timpul certei. Veni să-şi ia pachetul de *maryland* de la locul obişnuit, îşi făcu o ţigară şi pleca, dar el o chemă.

— Nu mai dormi?

— Nu... Şezi colea... şi să vorbim.

Ea rămase pe marginea patului, cam surprinsă de gravitatea lui.

— Fanny... O să plecăm.

La început crezu că glumeşte, ca s-o încerce. Dar după amănuntele foarte precise pe care i le dădea, pricepu că se înşelase. Era un post vacant la Arica şi-l va cere. Treabă de două săptămâni, numai bine ca să-şi pregătească cuierele...

— Şi căsătoria ta?

— Niciun cuvânt în privinţa aceasta... Ce-am făcut nu se poate îndrepta... Văd bine că s-a sfârşit, nu voi putea să mă mai despart de tine.

— Bietul copilaş! zise ea cu o blândeţe tristă, cam dispreţuitoare. Apoi, după ce trase două-trei fumuri: E departe ţara de care vorbeşti?

— Arica?... Foarte departe, în Peru... Şi în şoaptă: „Flamant n-o să te mai poată ajunge...”

Ea rămase gânditoare şi misterioasă în noru-i de tutun. El, ţinându-i mereu mâna, îi atingea uşor braţul gol şi, legănat de picurarea apei în jurul căsuţei, închidea ochii, afundându-se încetişor în nămol.

XV

NERVOS, FĂRĂ ASTÂMPĂR, PE picior de ducă, aproape pornit cum sunt toţi cei care se pregătesc de plecare, Gaussin e de două zile la Marsilia, unde Fanny trebuie să-l ajungă din urmă şi să se îmbarce cu el. Totul e gata, locurile oprite, două cabine de clasa întâi pentru vice-consulul din Arica şi cumnata lui, cu care călătoreşte; şi iată-l că se plimbă încoace şi încolo pe lespezile spălăcite din camera de hotel, aşteptând cu îndoită înfrigurare amanta şi plecarea vaporului.

Trebuie să umble şi să se frământe pe loc, fiindcă nu îndrăzneşte să iasă. Strada îl stinghereşte ca pe un ucigaş, ca pe un dezertor, strada marsilieză amestecată şi forfotind de lume, unde i se pare că la fiecare cotitură tatăl său şi bătrânul Bouchereau or să se ivească, să-i pună mâna pe umăr ca să-l reia şi să-l ducă înapoi.

Stă închis în cameră, mănâncă acolo fără să coboare nici măcar la restaurantul hotelului, citeşte fără să-şi poată pironi ochii, se aruncă pe pat, mai luându-se în neîmplinitu-i somn de după-amiază cu *Naufragiul corăbiei Perouse* şi *Moartea căpitanului Cook*, atârnate pe pereţi, murdărite de muşte, şi ceasuri întregi stă cu coatele pe balconul de lemn putred, apărat de un stor galben, cârpit ca pânza unei bărci de pescuit.

Hotelul său, *Hotelul Tânărului Anacarsis*, ales la întâmplare în Bottin, numele lui ispitindu-l când se înţelegea cu Fanny asupra întâlnirii lor, e un han vechi, fără lux, ba chiar nici prea curat, dar care dă în port, drept în largul priveliştii marine cu plecarea vapoarelor.

Sub ferestre, papagali, cacatoeşi[29], păsări din insule, ciripind dulce şi neîncetat, toată taraba în aer liber a unui vânzător de păsări, cu colivii puse una peste alta ce salută zorile cu o zarvă de pădure virgină, acoperită şi stăpânită, pe măsură ce se face ziuă, de muncile zgomotoase din port, rânduite după clopotul cel mare de la Notre-Dame de la Garde.

E un amestec de înjurături în toate limbile, de strigăte de luntraşi, de hamali, de vânzători de scoici, printre bocăneala ciocanelor din bazinul de reparaţii, scârţâitul macaralelor, ciocnirea răsunătoare a cântarelor romane săltând pe caldarâm, printre clopote de bord, fluierături de maşini, zgomote ritmate de pompe, de scripeţi, de ape revărsate din fundul vapoarelor, de aburi care ţâşnesc ţiuind; tot vuietul acesta năprasnic e încă mai mărit şi purtat de valurile mării vecine, de unde se ridică din când în când mugetul răguşit, răsuflarea de monstru marin a unui mare transatlantic pornind spre larg.

De asemenea, şi mirosurile amintesc ţări îndepărtate, cheiuri mai însorite şi mai calde; lemnul de santal, de Campeş[30] care se descarcă, lămâile, portocalele, fisticurile. Bobul, arahidele, cu mireasmă acră ce se răspândeşte, urcă în vârtejuri de praf exotic în văzduhul îmbâcsit de apă sălcie, de ierburi arse şi de grăsimile ce fumegă pe *Cook-house*.

Când se înserează, larma se potoleşte, mirosurile grele se lasă şi se risipesc; şi-n timp ce Jean, liniştit de întuneric, cu storul ridicat, priveşte portul adormit şi negru, sub încrucişarea în rânduri întretăiate a catargelor, a vergelelor, de vântrele, a bompresurilor[31], când tăcerea nu-i tulburată decât de plescăitul vreunei vâsle sau de lătratul îndepărtat al unui câine de pe bord, departe în larg, farul din Planier aruncă învârtindu-se o flacără lungă,

---

[29] Cuvânt malaez, păsări din Australia, din familia psitacidelor.

[30] Oraş în Mexic, ce a dat numele unui lemn tare, bogat în tanin, din care se extrage o materie colorantă.

[31] Termen marin – catarg înclinat, aşezat la prora unei corăbii.

roşie sau albă, care sfâşie bezna şi arată într-o străfulgerare umbre de insule, de forturi şi de stânci. Iar privirea aceasta luminoasă ce călăuzeşte mii de vieţi la orizont e tot călătoria care-l îmbie şi-i face semn, îl cheamă cu glasul vântului, al vijeliei valurilor din larg sau cu vuietul răguşit al unui *steamboat* ce horcăie şi răsuflă totdeauna în vreo parte a radei.

Încă douăzeci şi patru de ore de aşteptare; Fanny n-o să vină decât duminică. Cele trei zile dinaintea întâlnirii trebuia să le petreacă lângă ai săi, să le dea celor scumpi pe care nu-i va mai vedea ani de zile, şi poate nici nu-i va mai găsi la întoarcere; totuşi, chiar în seara sosirii lui la Castelet, când tatăl său află că stricase logodna şi-i ghici pricina, avu loc o explicaţie furtunoasă şi îngrozitoare.

Ce suntem noi, ce sunt afecţiunile cele mai duioase, cele mai apropiate de inima noastră, dacă o mânie care trece între două fiinţe din aceeaşi carne, din acelaşi sânge, smulge, răsuceşte şi ia cu sine dragostea lor, sentimentele fireşti cu rădăcini atât de adânci şi de curate, cu furia oarbă, de neînfrânat, a unui taifun din mările Chinei despre care cei mai căliţi marinari nu îndrăznesc să-şi amintească şi spun îngălbenindu-se: „Să nu vorbim de asta...”

Nu va vorbi niciodată, dar îşi va aminti toată viaţa de cumplita scenă de pe terasa din Castelet, unde şi-a petrecut fericita copilărie, înaintea orizontului măreţ şi liniştit, faţă de pinii, de mirţii şi de chiparoşii care se strângeau neclintiţi şi înfioraţi în jurul blestemului părintesc. Îl va revedea mereu pe bătrânul înalt, cu obrajii tremurători, venind asupra lui cu gura şi ochii plini de ură, rostind cuvinte care nu se iartă, gonindu-l din casă ca pe un dezonorat:

— Pleacă, du-te cu târfa ta, eşti mort pentru noi!...

Şi micile gemene ţipând, târându-se în genunchi pe terasă, cerând îndurare pentru fratele cel mare, şi faţa palidă a Divonnei, fără nicio privire, fără niciun rămas

bun, pe când sus, după geam, chipul blând şi îngrijorat al bolnavei întreba de ce era atâta zgomot şi Jean al ei pleca aşa de repede şi fără s-o sărute.

Gândul că nu-şi sărutase mama îl făcu să se întoarcă de la jumătatea drumului spre Avignon; îl lăsă pe Césaire cu trăsura în vale şi, luând-o de-a curmezişul, pătrunse la Castelet prin vie, ca un hoţ. Noaptea era întunecoasă; paşii i se împiedicau de viţa moartă şi, până la urmă, nici nu mai ştia încotro s-apuce, căutându-şi casa prin întuneric, străin la el. În sfârşit, zidurile albe văruite îl călăuziră cu o nedesluşită răsfrângere; dar uşa din faţă era închisă, niciun geam luminat. Să sune, să cheme? Nu îndrăznea, de frica tatălui său. De două-trei ori făcu înconjurul casei, nădăjduind să dea peste vreun oblon rău închis. Pretutindeni însă trecuse, ca-n fiecare seară, felinarul Divonnei; după o lungă privire spre odaia mamei lui şi un rămas bun din toată inima spre casa copilăriei care şi ea îl respingea, fugi deznădăjduit, cu o remuşcare ce nu-l mai părăseşte.

De obicei, pentru absenţele acestea îndelungate şi călătoriile pe apă cu primejdioase întâmplări, în voia mării şi a vântului, părinţii şi prietenii prelungesc clipa despărţirii până la îmbarcare; ziua din urmă o petrec împreună, vizitează vaporul, cabina celui care pleacă, pentru a-l urmări mai bine în drumul lui. De mai multe ori pe zi, Jean vede trecând pe dinaintea hotelului astfel de afectuoase însoţiri, uneori numeroase şi însufleţite; dar mai ales îl mişcă o familie de la etajul de sub al său. Un bătrân şi o bătrână, de la ţară, ce par oameni cuprinşi, în vestă de postav şi-n pânza de Cambrai[32] galbenă, au venit să-şi petreacă băiatul, şi rămân cu el până la plecarea pachebotului; aplecaţi la fereastra lor, fără treabă şi-n aşteptare, îi vede pe tustrei, ţinându-se de braţ, cu marinarul la mijloc, bine strânşi unul de altul. Nu

[32] Oraş din nordul Franţei, pe râul Escaut, cu industrie textilă şi alimentară.

vorbesc, se îmbrăţişează.

Privindu-i, Jean se gândeşte la frumoasa plecare pe care ar fi avut-o. Tatăl său, surioarele şi, rezemându-se de el cu o dulce mână fremătătoare, cea cu minte vioaie şi suflet aventuros care se înflăcăra văzând catargele din larg... Zadarnice păreri de rău. Crima e săvârşită, soarta lui e plecarea, n-are decât să plece şi să uite...

Ce lungi şi crude i se părură ceasurile nopţii din urmă! Se învârtea şi se zvârcolea în patul de han, pândea ziua pe geam după descreşterea înceată de la negru la cenuşiu, iar apoi după albul zorilor pe care farul îl mai înţepa cu câte o scânteie roşie, ştearsă de răsăritul soarelui.

Abia atunci adormi, deşteptat deodată de năvala în odaie a luminii, a ciripitului din coliviile vânzătorului de păsări, laolaltă cu puzderia dangătelor de clopote din duminica Marsiliei, răsunând peste cheiurile lărgite, cu toate maşinile în repaos şi cu flamurile fâlfâind pe catarge... Ora zece! Şi expresul din Paris soseşte la douăsprezece; se îmbracă repede, să iasă înaintea amantei lui; vor prinzi în faţa mării, apoi li se vor duce bagajele pe bord, şi la cinci, semnalul de plecare.

O zi minunată, un cer adânc unde pescăruşii zboară ca nişte pete albe, marea de un albastru mai închis, de un albastru mineral, pe care se văd până-n zare pânze şi dâre de fum, totul se oglindeşte, totul joacă; şi parc-ar fi cântecul firesc al ţărmurilor acestea însorite, cu aer şi ape străvezii, câteva harpe de sub ferestrele hotelului încep o arie italiană de-o simplitate divină, dar melodia ei, prinsă şi tărăgănată pe coarde, îţi mişcă dureros nervii. E mai mult decât o muzică, e traducerea înaripată a veseliilor din Sud, viaţa şi dragostea deplină revărsându-se în lacrimi. Şi amintirea Irènei trece prin melodie, vibrând şi plângând. Ce departe-i!... Ce frumoasă ţară pierdută, ce neîncetată părere de rău după lucrurile sfărâmate, de neputinţă de îndreptat!

Haide!

Ieşind, Jean întâlneşte în prag un chelner:

— O scrisoare pentru domnul Consul... A sosit azi-dimineaţă, dar domnul Consul dormea atât de adânc!

Călătorii de vază sunt rari la *Hotelul Tânărului Anacarsie;* aşa că bravii marsiliezi trâmbiţează în fiece clipă titlul clientului lor... „Cine poate să-i scrie? Nimeni nu-i cunoaşte adresa, afară numai dacă Fanny...” Şi, uitându-se mai bine la plic, se înspăimântă, a înţeles.

„Ei bine, nu! nu plec; e o prea mare nebunie, de care nu mă simt în stare. Pentru asemenea lovituri, bietul meu prieten, trebuie tinereţea pe care n-o mai am, sau orbirea unei patimi nebune, ce ne lipseşte şi unuia şi altuia. Acum cinci ani, în zilele frumoase, un semn al tău m-ar fi făcut să te urmez la capătul pământului, fiindcă nu poţi tăgădui că te-am iubit cu patimă... Ţi-am dat tot ce aveam; şi când a trebuit să mă smulg de lângă tine, am suferit ca niciodată pentru vreun alt bărbat. Dar, vezi tu, te prăpădeşte o astfel de dragoste... Să te simt atât de frumos, atât de tânăr, să tremur mereu, să-mi apăr atâtea lucruri!... Acuma nu mai pot, m-ai făcut să trăiesc prea mult, să sufăr prea mult, sunt istovită.

În starea aceasta, mă sperie gândul la călătoria asta mare şi la schimbarea de viaţă. Iar mie-mi place atâta să nu mă mişc, şi n-am fost niciodată mai departe de Saint-Germain, gândeşte şi tu! Şi apoi femeile îmbătrânesc prea repede la soare, şi n-o să ai încă treizeci de ani, când eu voi fi galbenă şi zbârcită ca mama Pilar; atunci ţi-ar fi necaz pe mine pentru jertfa pe care-ai făcut-o, şi biata Fanny ar plăti pentru toată lumea. Ascultă, este o ţară în Orient – am citit cândva într-un număr din înconjurul lumii – unde, când o femeie îşi înşală bărbatul, e cusută de vie cu o pisică într-o piele proaspătă de animal, apoi balotul e lăsat pe plajă la soare, unde urlă şi sare în sus. Femeia miorlăie, pisica zgârie şi se sfâşie una pe alta, pe când pielea se învârtoşează şi se strânge pe îngrozitoarea luptă a osânditelor, până la cea din urmă horcăială, până la cea din urmă zvâcnire a sacului. E aproape cazna care

ne aştepta pe amândoi...”

Jean se opri câteva clipe, doborât, năucit. Cât zăreai cu ochii, albastrul mării strălucea. Adio... cântau harpele la care se unise un glas cald şi pătimaş ca şi ele... Adio... Şi nimicnicia vieţii lui sfărâmate, pustiite, toată numai cioburi şi lacrimi, i se arătă, cu câmpul gol, recoltele strânse pentru totdeauna, numai pentru femeia aceasta care-i scăpa...

„Ar fi trebuit să ţi-o spun mai devreme, dar nu îndrăzneam, văzându-te atât de pornit, atât de hotărât. Înflăcărarea ta mă cuprindea şi pe mine; apoi trufia femeii, mândria firească de-a te fi recuterit după ruptură. Dar în adâncul sufletului simţeam că nu mai era acelaşi lucru: ceva sfârşit, frânt. Ce vrei? După asemenea lovituri... Şi nu cumva să-ţi închipui că-i din pricina nenorocitului de Flamant. Pentru el, ca şi pentru tine şi pentru toţi ceilalţi, s-a isprăvit, inima mea e moartă; dar rămâne copilul, de care nu mă mai pot lipsi, şi el mă aduce din nou lângă tatăl său, biet om ce s-a nenorocit din dragoste şi mi s-a întors de la Mazas tot atât de înfocat şi de duios ca la întâia noastră întâlnire. Închipuieşte-ţi că atunci când ne-am revăzut, a petrecut toată noaptea plângând pe umărul meu; vezi bine că nu era de ce să te înverşunezi atâta...

Ţi-am mai spus-o, scumpul meu copil, am iubit prea mult, sunt istovită. Acuma am nevoie ca, la rândul meu, să fiu iubită, să fiu alintată, şi admirată, şi legănată. Acela o să-mi stea la picioare, n-o să-mi vadă niciodată zbârcituri, nici păr alb; şi dacă mă ia în căsătorie, după cum are de gând, eu îi voi face un hatâr. Compară... Mai ales fără nebunii. Am luat toate măsurile ca să nu mă mai poţi găsi. Din cafeneaua cea mică a gării de unde-ţi scriu, văd printre copaci casa în care am trăit clipe atât de bune şi atât de crude, şi tabla de pe uşă, în bătaia vântului, aşteptând alţi oaspeţi... Iată-te liber, n-o să mai auzi

niciodată vorbindu-se de mine... Adio, o sărutare, cea din urmă, pe gât... dragule...”

SFÂRŞIT